

**Kuoron tehtävät
päiväjumalanpalveluksessa
ja messussa vuosien
1968 ja 2000
kirkkokäsikirjojen ja niiden
tausta-aineistojen valossa**

HANNA REMES

EST 55

DocMus-tohtorikoulu

TAIDEYLIOPISTON SIBELIUS-AKATEMIA 2021

**KUORON TEHTÄVÄT
PÄIVÄJUMALANPALVELUKSESSA JA MESSUSSA
VUOSIEN 1968 JA 2000 KIRKKOKÄSIKIRJOJEN JA
NIIDEN TAUSTA-AINEISTOJEN VALOSSA**

Hanna Remes

**Kuoron tehtävät päiväjumalanpalveluksessa ja messussa
vuosien 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjojen ja niiden
tausta-aineistojen valossa**

EST 55

Taideyliopiston Sibelius-Akatemia 2021

Ohjaaja

musiikin tohtori Peter Peitsalo

Esitarkastajat

teologian tohtori, musiikin maisteri Juhani Holma

musiikin tohtori, filosofian maisteri Martti Laitinen

Tarkastustilaisuuden valvoja

musiikin tohtori Peter Peitsalo

Tarkastaja

teologian tohtori, musiikin maisteri Juhani Holma

Taideyliopiston Sibelius-Akatemia

DocMus-tohtorikoulu

Taiteilijakoulutuksen tohtorintutkinnon tutkielma

EST 55

© Hanna Remes ja Taideyliopiston Sibelius-Akatemia 2021

Kannen taitto: Satu Grönlund / Hansaprint Oy

Kirjan taitto: Pentti Mansukoski / Elfhill Oy

Paino: Hansaprint Oy

Helsinki 2021

ISBN 978-952-329-225-3 (painettu)

ISSN 1237-4229 (painettu)

ISBN 978-952-329-226-0 (sähköinen)

ISSN 2489-7981 (sähköinen)

TIIVISTELMÄ

Hanna Remes

Kuoron tehtävät päiväjumalanpalveluksessa ja messussa vuosien 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjojen ja niiden tausta-aineistojen valossa

Taiteilijakoulutuksen tohtorintutkinnon tutkielma

EST 55

Taideyliopiston Sibelius-Akatemia, DocMus-tohtorikoulu 2021

168 sivua

Tutkielma kuuluu Taideyliopiston Sibelius-Akatemian taiteelliseen tohtorintutkintoon kirkkomusiikin alalla. Tohtorintutkinnon aihe on liturginen kuoromusiikki paastonajan ja pääsiäisen sanoman kannattelijana. Vuosina 2016–2020 toteutettu taiteellinen oppinnäyte koostuu kahdesta messusta, päiväjumalanpalveluksesta, passiodraamasta ja pääsiäisajan konsertista.

Tutkielmassa analysoidaan ja vertaillaan kuoron liturgisia tehtäviä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon päiväjumalanpalveluksessa ja messussa vuosien 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjojen sekä niiden valmistelu- ja oheisaineistojen pohjalta. Tutkielmassa valotetaan myös kyseisten kirkkokäsikirjojen valmistelutyötä ohjanneita periaatteita. Tutkielma asemoituu liturgian ja kirkkomusiikin historian tutkimuksen kenttään. Menetelmänä on aineistolähtöinen sisällönanalyysi, ja tutkimusote on vertaileva. Tutkimuksen aineisto koostuu kirkolliskokouksen asiakirjoista, kirkkokäsikirjoista sekä jumalanpalvelusten sisältöä ja toteuttamista valottavista oppaista.

Johdannon jälkeen luvussa kaksi tarkastellaan vuosien 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjojen muotoutumiseen liittyneitä prosesseja sekä sitä, millaisiksi päiväjumalanpalvelus ja messu jäsenyivät käsikirjakomiteoiden työskentelyn myötä. Tässä luvussa valotetaan myös vuoden 1988 käsikirjakomitean määrittelemiä avainkäsitteitä (sisältölähtöisyys, dynaaminen vastaavuus, kontekstuaalisuus,

tekstimusiikki) ja pohditaan sitä, miten nämä avainkäsitteet ohjaavat laulettua jumalanpalvelusmusiikkia ja kuoromusiikin liturgista käyttöä. Luvussa kolme vertaillaan vuoden 1968 päiväjumalanpalvelusta ja vuoden 2000 messua kuoron käytön kannalta. Neljännessä luvussa pohditaan tarkasteltujen jumalanpalvelusjärjestysten mukaista kuoron käyttöä tohtorintutkimnon taiteellisen opinäytteen liturgisissa osioissa.

Molemmat tarkastelun kohteena olevat jumalanpalvelusuudistukset pyrkivät löytämään ihmisen kokemusmaailman kanssa resonoivaa jumalanpalveluksen kieltä. Niiden tausta-aineistossa todetaan, että jumalanpalvelus voi kadottamatta perimmäistä sanomaansa saada erilaisia, paikallisen toimintaympäristön huomioivia muotoja. Tämä koskee myös jumalanpalveluksen musiikkia. Vallitseva jumalanpalvelusmusiikki koettiin molempien uudistusten yhteydessä vanhahtavaksi ja kaavoihin kangistuneeksi. Aiemman kirkkokäsikirjan ihanteissa musiikki nähtiin sanomastaan nousevaksi, juhlallisen arvokkaaksi ja kirkolliseen tyyliin sopivaksi. Jälkimmäinen uudistus puolestaan korosti musiikin sisältölähtöisyyttä ja genererajattomuutta.

Molemmat uudistukset mahdollistivat varsin runsaan musiikin käytön jumalanpalveluksessa. Viimeisin uudistus avasi kuitenkin enemmän mahdollisuuksia kuoron käytölle. Päiväjumalanpalveluksen ja messun keskeisimmät erot kuoron kannalta koskevat jumalanpalveluksen alku- ja loppumusiikkia, psalmien ja vastausmusiikin käyttömahdollisuuksia sekä ehtoollismusiikin luonnetta.

Avainsanat: jumalanpalvelus, kirkkokäsikirjat, kirkkomusiikki, kuorolaulu, liturginen musiikki, evankelis-luterilainen kirkko, Suomi, 1900-luku

ABSTRACT

Hanna Remes

The role of the choir in worship services and mass in light of the 1968 and 2000 church manuals and their background documentation

A dissertation of Arts Study Programme / DocMus Doctoral School

EST publication series 55

The Sibelius Academy of the University of the Arts Helsinki, DocMus Doctoral School 2021, Arts Study Programme

168 pages

The study is part of the Arts Study Programme of the Sibelius Academy of the University of Arts Helsinki on church music. The subject matter of the doctoral degree is liturgical choral music as a support of the religious message in the time of Lent and Easter. The demonstration of proficiency, carried out between 2016 and 2020, consists of the following artistic components: two masses, a worship service, a passion drama, and a concert in the time of Easter.

This study analyses and compares the liturgical role of the choir in the Evangelical Lutheran Church of Finland according to the 1968 and 2000 church manuals and the preparatory and additional materials thereof. The guiding principles governing the preparatory work of the aforementioned church manuals are also discussed. The dissertation stands in the study area of liturgy and the history of church music. The methodology includes material-based content analysis and the focus of the study is comparative. The research material comprises documents of the General Synod, church manuals and guidebooks on the implementation of content and execution of the worship services.

Following the introduction, chapter two examines the processes of the writing of the 1968 and 2000 church manuals as well as how the worship service and mass were construed in the working of the church manual committees. This chapter also

deals with the definitions of the key concepts used by the 1988 church manual committee (content-oriented approach, dynamic equivalence, contextuality, music to scripture) and how the key concepts guide the sung worship music and the liturgical usage of the choir. In chapter three, the 1968 worship service and the 2000 mass are compared from the point of view of the usage of the choir. Chapter four reflects on the usage of the choir according to the scrutinized liturgies in the liturgical parts of the artistic demonstration of proficiency.

Both of the examined renewals of the worship services strive to find a language of worship that would resonate with the spiritual experience of the congregation. In background materials of the renewals, it is stated that the worship service can, without losing its ultimate message, obtain different forms that conform to local worship practices. This pertains to the music of the worship service as well. During both of the renewals, the existing worship music was regarded as old-fashioned and rigid. In the ideals of the earlier church manual, music was considered ascending from the message, solemn and fitting to the ecclesiastical style. The latter of the renewals emphasised the content-oriented approach to music and limitlessness of the usage of genres.

Both renewals enabled abundant use of music in the worship service. The latter, however, opened more possibilities to the usage of the choir in particular. The central differences from the point of view of the choir in the worship service and mass, concern prelude and postlude of the service, the usage possibilities of psalm and response music and the character of the communion music.

Keywords: worship service, order of worship / orders of worship, worship renewal / liturgical reform, service book / church manual, church music, choral music, liturgical music, The Evangelical Lutheran Church, Finland, 20th century

KIITOKSET

Jatkotutkintoprosessi on ollut monella tavalla monipolvinen ja haasteellinen, ilman laajaa yhteistyöverkostoa ja yhteistyökumppaneita se ei olisi ollut mahdollinen. Ensimmäisenä haluan lausua lämpimät kiitokseni tutkielmani ja opintojeni vastuulliselle ohjaajalle Peter Peitsalolle sekä taiteellisen opinnäytteeni esitarkastajalle Kari Turuselle. Kiitos kannustuksestanne, tuestanne, arvokkaista neuvoistanne sekä erityisesti kollegiaalisesta ”peilipinnasta”. Taiteellista lautakuntaa Jorma Hannikaista, Matti Hyökkää, Päivi Järviötä, Hannu Norjasta, Jani Sivéniä ja Kai Vahtolaa kiitän rinnalla kulkemisesta sekä saamastani palautteesta, joka on auttanut minua kehittämään itseäni ja refleктоimaan toimintaani kirkkomuusikkona ja kuoronjohtajana. Tutkielmani esitarkastajien Juhani Holman ja Martti Laitisen antamat kommentit ovat auttaneet minua kehittämään ja viimeistelemään tutkielmaani. Myös opiskelutovereiden tuki eri seminaareissa on ollut ensiarvoisen tärkeää.

Opin- ja taidonnäytteeni taiteellinen osuus ei olisi ollut mahdollinen ilman kuorojen sitoutumista tähän prosessiin. Kiitän Helsingin Laulun, Kamarikuoro SonorEnsemblen, Kilven Kuoron, Sekakuoroliiton Liittokuoro FluoCanton laulajia ja hallituksia ennakkoluulottomuudesta, sitkeydestä, yhteen hiileen puhaltamisesta ja ehtymättömästä halusta oppia. Lämmin kiitokseni kaikuu Paavo Hyökille ja Kamarikuoro Ahjo Ensemblelle: on ollut suuri ilo tutustua teihin ja työskennellä kanssanne! Olen oppinut paljon kauttanne. Sydämellinen kiitokseni kajahtelee myös Kallion kotiseurakunnalleni, Tommi Niskalalle ja Olli Pyylammelle sekä Paavalin seurakunnalle ja Sanna-Maarit Hakkaraiselle sujuvasta yhteistyöstä! Kiitos, että mahdollistitte harjoittelun samoin kuin tilaisuuksien toteuttamisen seurakuntienne tiloissa. Lämmin kiitokseni myös seurakuntien suntuioille.

Olen hyvin kiitollinen Irja Askolan, Stefan Bartlingin, Säde Bartlingin, Kaj-Erik Gustafssonin, Tapani Harviaisen, Juhani Holman, Veli-Pekka Hännisen, Inka Kinnusen, Pekka Kivekkään, Samuli Korkalaisen, Tuomas Lehtisen, Pentti Mansukosken (Elfhill Oy), Katja Mäkiön, Jaakko Mäntyjärven, Mika Mäntyranan, Anna Pulli-Huomon, Oma Orchestran, Ville Saukkosen, Nils Schweckendiekin, Sibelius-Akatemian kapuorkesterin, Tomas Takolanderin, Teija Tuukkasen,

Joona Valleniuksen, Katja Vepsäläisen ja Sirkku Viitanen-Vanamon kanssa tehdystä yhteistyöstä. Kiitos, että olen saanut oppia ja opetella sekä kokea kanssanne ja kauttanne paljon uutta! Kiitokseni kaikuvat myös kaikille opinnäytemessuissa avustaneille messun toimittajille. Lämmin kiitokseni Tero Haloselle ja Timo Virkkalalle. Ilman teidän apuanne ja osaamistanne viidennen opinnäytetilaisuuden suoratoiston eli striimauksen tekninen toteutus ei olisi ollut mahdollinen. Tartuitte haasteeseen lyhyellä varoitusaajalla ja toteutitte sen upeasti!

Haluan kiittää myös Sibelius-Akatemian tukisäätiötä ja Taideyliopiston tohtorikoulutuksen ja tutkimuksen ohjausryhmää taloudellisesta tuesta.

Sydämellisin kiitokseni kuuluu äidilleni Leilalle ja miehelleni Petelle. Kiitos rakkaat ehtymättömästä tuestanne, ilman sitä en olisi jaksanut uurastaa ja uskoa, että selviän tämän prosessin eri vaiheista. Kiitos mahdollistamisesta ja kaikesta käytännön avusta, jota olen kauttanne saanut.

Pienenä tyttönä sain kipinän musiikkiin nyt jo edesmenneen isäni Matin kanssa puuhastellessa: soitimme, sävelsimme ja lauloimme ”höpöhöpölauluja” yhdessä. Isäni kuoltua äitini Leila mahdollisti musiikkiharrastukseni jatkumisen ja kannusti minua ammattimuusikon opintojen äärelle ja äärellä. Kiitos äiti ja isä: rakkaudella omistan tämän kirjan teille.

Helsingissä tammikuun 5. päivänä 2021

Hanna Remes

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	13
1.1	Tutkielman tausta	13
1.2	Tutkimustehtävä ja menetelmä	16
1.3	Aineisto ja aiemmat tutkimukset	17
1.4	Tutkimuksen keskeiset käsitteet	19
1.5	Historiallinen katsaus Suomen kirkolliseen kuorotoimintaan	24
2	MUSIIKKIA OHJAAVAT PERIAATTEET VUOSIEN 1968 JA 2000 KIRKKOKÄSIKIRJOISSA JA NIIDEN TAUSTA-AINEISTOISSA	28
2.1	Vuoden 1968 kirkkokäsikirja	28
2.1.1	Uudistuksen lähtökohdat	28
2.1.2	Ehdotus jumalanpalvelusten kirjaksi	33
2.1.3	Päiväjumalanpalveluksen rakenne	38
2.1.4	Kuoron käyttö päiväjumalanpalveluksessa	43
2.2	Vuoden 2000 kirkkokäsikirja	44
2.2.1	Uudistuksen lähtökohdat	44
2.2.2	Musiikki jumalanpalveluksessa	49
2.2.3	Uudistustyön aikana tehdyt kyselyt	55
2.2.4	Messin eli ehtoollisjumalanpalveluksen rakenne	56
2.2.5	Kuoron käyttö messussa	62
3	PÄIVÄJUMALANPALVELUKSEN JA MESSUN VERTAILU KUORON KÄYTÖN KANNALTA	64
3.1	Johdanto ja sana	65
3.2	Ehtoollinen ja päätös	68
3.3	Keskeiset erot kuoron käytön kannalta	69

4	TARKASTELTUIJEN KIRKKOKÄSIKIRJOJEN MUKAINEN KUORON KÄYTTÖ TAITEELLISEN OPIN- NÄYTTEEN LITURGISISSA OSIOISSA	71
4.1	Ensimmäinen taiteellisen opinnäytteen osa: <i>Invocavit – Jeesus kiusausten voittaja</i>	71
4.2	Toinen taiteellisen opinnäytteen osa: <i>Laetare – Elämän leipä</i>	73
4.3	Neljäs taiteellisen opinnäytteen osa: <i>Messu pääsiäisyönä</i>	77
5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	81
	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	86
	LIITTEET	92
Liite 1	Vuoden 1968 kirkkokäsikirjatyötä valmistelleet komiteat ja valiokunnat	92
Liite 2	Vuoden 2000 kirkkokäsikirjatyötä valmistelleet komiteat ja valiokunnat	95
Liite 3	Kirkkokäsikirjakomitean ehdotus päiväjumalanpalveluksen rakenteeksi ja kirkolliskokouksen hyväksymä päiväjumalanpalveluksen rakenne (1968)	96
Liite 4	Päiväjumalanpalveluksen (1968) ja messun (2000) rakenne	98
Liite 5	Taiteellisen opinnäytteen ohjelmat	100
	Liite 5a <i>Invocavit</i> -sunnuntain messu – saksalaista kirkkomusiikkia 1600- ja 1800-luvuilta	100
	Liite 5b <i>Elämän leipä</i> – 1920–1960-luvuilla sävellettyä suomalaista kirkkomusiikkia	117
	Liite 5c <i>Samaan aikaan toisaalla</i> – Säde Bartlingin säveltämän ja Veli-Pekka Hännisen käsikirjoittaman passiokertomuksen kantaesitys	128
	Liite 5d <i>Messu pääsiäisyönä</i> – Kaj-Erik Gustafssonin säveltämän ja Irja Askolan sanoittaman pääsiäisyön kantaattimessun kantaesitys	143
	Liite 5e <i>Iloitse, maa!</i> – pääsiäisajan konsertti	161

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman tausta

Kirkkomusiikin taiteellisen tohtorintutkintoni motiivit nousevat tehtävistä, joiden parissa työskentelen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Helsingin hiippakunnassa. Hiippakunnan toimintaympäristö on moninainen ja laaja. Sille on ominaista yhtäältä urbaani, tiiviisti asuttu kaupunkimiljöö, jossa kirkkoon kuuluvien määrä on keskimääräistä alhaisempi, toisaalta harvemmin asutut alueet, joissa kirkkoon kuulumisen prosentti on lähempänä Suomen keskiarvoa.¹ Työssäni hiippakuntasihteerinä merkittävällä sijalla on työntekijöiden ja seurakuntalaisten rohkaiseminen jumalanpalveluselämän kehittämiseen. Hiippakunnallisesti, mutta myös koko kirkon kannalta ajateltuna, alueiden erilaisuus on sekä haaste että rikkaus. Erilaisten ihmisten odotuksia kirkkoa kohtaan on tarpeellista pohtia, jotta se pystyy vastaamaan ihmisten tarpeisiin muuttuvassa maailmassa ja kertomaan kristinuskon sisällöistä kielellä, jota nykyihminen pystyy ymmärtämään.

Jumalanpalveluselämän asiantuntijana, kirkkomuusikkona ja kuoronjohtajana olen halunnut tohtorintutkintoni kautta oppia ymmärtämään entistä paremmin musiikin mahdollisuuksia kirkon sanoman välittäjänä. Motivaationi nousee myös tarpeesta löytää keinoja sanoittaa kirkon sanomaa laulettuun musiikkiin keinoin 2000-luvun ihmisen kokemusmaailmaan peilaten.

Kirkkomusiikin alan taiteellisen tohtorintutkintoni kolme kysymystä ovat:

1. Miten luterilaisen kirkon paastonajan ja pääsiäisen sanomaa voidaan tuoda laulettuun musiikkiin, erityisesti niin sanotun tekstimusiikin keinoin liturgiassa erilaisten ihmisten tavoitettavaksi?
2. Mitä mahdollisuuksia Suomen evankelis-luterilaisen kirkon *Jumalanpalvelusten kirja* vuodelta 2000 tarjoaa kuoromusiikille messussa, ja mitkä ovat kuorolaulun liturgiset tehtävät tämän kirkkokäsikirjan mukaan?

¹ Vuonna 2019 Porvoon rovastikunnan Myrskylän seurakunnan alueella Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuului 75,57 % väestöstä, kun taas Helsingin seurakuntayhtymän alueella kirkkoon kuulumisen prosentti oli 51,08. Koko maassa Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuului 68,64 % väestöstä. *Kirkon tilastopalvelu*.

3. Miten kuoron tehtävät *Jumalanpalvelusten kirjan* (2000) mukaisessa messussa poikkeavat päiväjumalanpalveluksen ohjeistuksista Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuoden 1968 kirkkokäsikirjassa?

Tämä tohtorintutkintooni kuuluva tutkielma käsittelee kuoron liturgisia tehtäviä päiväjumalanpalveluksessa ja messussa vuosien 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjojen sekä niiden tausta- ja oheisaineistojen valossa. Kumpaakin kirkkokäsikirjaa edelsi pitkäaikainen valmisteluvaihe. Vuoden 1943 kirkolliskokous asetti käsikirjakomitean, jonka kokoonkutsujaksi nimettiin piispa Aleksi Lehtonen (1891–1951). Toimeksiantoa vauhditti jumalanpalveluksen uudistustyö Ruotsin evankelis-luterilaisessa kirkossa.² Vuoden 1958 kirkolliskokous hyväksyi kirkkovuoden tekstit jumalanpalveluksen vaihtuviin osiin ja uuden väliaikaisen jumalanpalvelusjärjestyksen entisen rinnalle. Saman vuoden kirkolliskokouksen asettaman komitean tehtävänä oli valmistaa uusi messusävelmistö introituslauluineen. Vuoden 1963 kirkolliskokous hyväksyi ne väliaikaiseen käyttöön ja asetti edelleen komitean, jonka tehtäviin liittyi muun muassa jumalanpalvelusmusiikin tehtävän tutkiminen.³ Komitean työ ei tiettävästi tuottanut mietintöä. Uusi *Jumalanpalvelusten kirja* sen sijaan hyväksyttiin vuoden 1968 kirkolliskokouksessa. Tämän kirkkokäsikirjan työstäminen kesti siis kaiken kaikkiaan yli kaksikymmentä vuotta.

Uuden raamatunkäännöksen valmistuminen vuonna 1992 sekä useissa muissa maissa tehdyt jumalanpalvelusuudistukset jouduttivat kehitystä siihen suuntaan, että vuoden 1988 kirkolliskokous asetti käsikirjakomitean, jonka tehtäväksi tuli laatia ehdotus uudeksi suomen- ja ruotsinkieliseksi kirkkokäsikirjaksi ja messusävelmistöksi.⁴ Käsikirjakomitea valitsi puheenjohtajakseen piispa Yrjö Sarioilan (1932–2016). Myös vuonna 1996 valmistunut Luterilaisen Maailmanliiton *Nairobien raportti*⁵ vaikutti komitean työskentelyyn. Raportin mukaan jumalan-

² *Kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet* 1959, 3.

³ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet* 1969, liite IV-C käsikirjakomitean mietintö, 3.

⁴ *Keskustelupöytäkirja* 1989, 8–9.

⁵ Raportti syntyi Luterilaisen maailmanliiton Jumalanpalvelus ja kulttuuri -työryhmän kolmannessa kansainvälisessä neuvottelussa vuonna 1996 Kenian Nairobissa. Raportti vetoaa Luterilaisen maailmanliiton kirkkoja kiinnittämään huomiota liturgian, kielen, eleiden ja liikkeiden, virsilaulun, muun musiikin ja soittimien sekä taiteen ja arkkitehtuurin paikallisiin ja kontekstuaalisiin elementteihin kristillisessä jumalanpalveluksessa. Raportin mukaan tämä edistää jumalanpalveluksen juurtumista paikalliseen kulttuuriin aiempaa syvemmin. *Nairobien raportti* 1996, 1, 5.

palvelus on dynaamisessa vuorovaikutuksessa kulttuurin kanssa.⁶ Dynaamisen vastaavuuden periaatetta tulee noudattaa myös silloin, kun sanoihin liitetään sävelmä: molempien tulee viestiä yhteistä asiaa.⁷

Tutkielmani aineistossa kuvataan molempien jumalanpalvelusuudistusten aikaisia yhteiskunnallisia tilanteita, joiden nähtiin vaikuttavan myös jumalanpalveluselämään. 1950-luvun dokumenteissa kuvataan yhtäältä teollistuvassa yhteiskunnassa, toisaalta vielä agraariyhteisössä elävien ihmisten elämänpiiriä ja ajattelua. Jo tuon ajan kirkolliskokousten materiaaleissa todetaan, kuinka kirkon sanoma pitää saattaa kielelle, joka avautuu niin kaupungistuvalla kuin maaseudulla asuvalle ihmiselle. Dokumenteissa puhutaan jumalanpalveluksen joustavuudesta ja paikallisuudesta, millä nähtävästi tarkoitetaan sitä, että jumalanpalveluksen kaavan tulee muuntautua seurakunnan tarpeiden, alueella asuvien ihmisten ja toimintaympäristön mukaan.

Molempien tarkastelemiäni jumalanpalvelusuudistusten tausta-aineistossa jumalanpalveluksen kieli koetaan vanhahtavaksi suhteessa kulloisenkin ajan ihmisen kokemusmaailmaan. 1990-luvun dokumenteissa pohditaan myös elämykselliseen elämäntapaan tottuneen ihmisen ajatusmaailmaa. Heikki Kotilan (1960–2010) mukaan elämyksellisyys on tärkeää ottaa huomioon kirkon sakramentaalista elämää arvioitaessa, koska kirkon elämässä korostuvat sekä uskon kokemuksellisuus että rituaalinen ulottuvuus.⁸

Laajan seurakunnallisen kokeilutoiminnan jälkeen uusi *Evankeliumikirja* hyväksyttiin vuonna 1999 ja *Jumalanpalvelusten kirja* seuraavana vuonna. Molemmat kirjat otettiin käyttöön adventtina 2000.⁹ Uuden kirkkokäsikirjan katsottiin olevan lähtökohta jumalanpalveluselämän jatkuvalla kehittämiselle. Liturgisen musiikin yhtenä keskeisenä haasteena onkin kontekstuaalisuuden periaatteen mukaisesti löytää uudenlaisia, paikalliset olosuhteet huomioivia ilmaisutapoja kristinuskon peruskäsitteille ja ilmiöille.¹⁰ Nykypäivänä jumalanpalvelus ja

⁶ Kristillinen jumalanpalvelus on raportin mukaan dynaamisessa vuorovaikutuksessa neljällä tavalla: jumalanpalvelus on transkulttuurinen, kontekstuaalinen, vastakulttuurinen ja kulttuurien välinen. Transkulttuurinen viittaa tässä yhteydessä yhtenäisyyteen. *Nairobien raportti* 1996, 2.

⁷ *Perustelut* 1997, 51, 78. Valotan dynaamisen vastaavuuden käsitettä luvussa 2.2.2.

⁸ Kotila 2003, 12.

⁹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 2002, Piispainkokouksen lausunto nro 3/2002. kirkolliskokoukselle, 1.

¹⁰ *Perustelut* 1997, 37, 52. Tarkastelen kontekstuaalisuuden periaatetta tarkemmin luvussa 2.2.2.

sen musiikki monikulttuuristuvat aiempaa nopeammin. Nairobien raportissa todetaan: ”Virsiä, taiteen ja jumalanpalveluksen muiden elementtien jakaminen yli kulttuurirajojen rikastuttaa koko kirkkoa ja vahvistaa kirkon *communiota*.¹¹ Tämä jakaminen voi olla sekä ekumeenista että kulttuurien välistä todistuksena kirkon ja kasteen välisestä ykseydestä.”¹² Vastavuoroisuutta tarvitaan etenkin monikulttuurisissa seurakunnissa. Vuoden 2000 jumalanpalvelusoppaassa mainittu dynaamisen vastaavuuden periaate¹³ haastaa pohtimaan: onko jumalanpalvelusmusiikin kielellä tarttumapintaa nykyihmisen kokemusmaailmaan ja onko näillä yhtymäkohtia jumalanpalveluksen sisältöihin.

1.2 Tutkimustehtävä ja menetelmä

Tutkielmani tehtävänä on selvittää, miten kuoron tehtävät ja kuoromusiikin asema ovat muuttuneet Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kahdessa viimeisimmässä kirkkokäsikirjassa. Valotan työssäni myös periaatteita, jotka ohjasivat kirkolliskokousten sekä kirkkokäsikirjavalioikuntien ja -komiteoiden valmistelutyötä. Tutkimukseni kohdistuu kuoron tehtäviin päiväjumalanpalveluksessa ja messussa, joita tarkastelen vuosien 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjojen sekä niiden valmistelu- ja oheisaineistojen pohjalta. Rajaan tutkimukseni ulkopuolelle muut ehtoollisjumalanpalvelusten muodot, sanajumalanpalvelukset, kirkolliset toimitukset ja rukoushetket. Tutkielmani menetelmänä on aineistolähtöinen sisällönanalyysi, jossa tarkastelen tutkimusaineistoani sitä kuvaillen, eritellen sekä yhtäläisyyksiä ja eroja etsien.¹⁴ Tutkielmani asemoituu liturgian ja kirkkomusiikin historian tutkimuksen kenttään, ja tutkimusotteeni on vertaileva.

Tutkielmani luvussa kaksi tarkastelen vuosien 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjojen muotoutumiseen liittyneitä prosesseja sekä sitä, millaisiksi päiväjumalanpalvelus ja messu muotoutuivat käsikirjakomiteoiden työskentelyn myötä. Viimeisin jumalanpalvelusuudistus synnytti keskustelua musiikin teologiasta ja sisältölähtöisyydestä. Tutkielmani toisessa luvussa tarkastelen myös vuoden 1988

¹¹ *Communio* ilmentää ehtoollisen luonnetta yhteyden ateriaana, seurakuntalaisten keskinäistä yhteyttä ja yhteyttä perille päässeiden riemuitsevaan joukkoon. *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 44.

¹² *Nairobien raportti* 1996, 5.

¹³ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 215–216.

¹⁴ Tuomi ja Sarajärvi 2002, 105–116.

käsikirjakomitean määrittelemiä avainkäsitteitä *sisältölähtöinen tekstimusiikki*, *sisällönmukaisuus*, *kontekstuaalisuus* ja *dynaaminen vastaavuus*¹⁵ ja pohdin, kuinka ne ohjaavat laulettua jumalanpalvelusmusiikkia ja erityisesti kuoromusiikin liturgista käyttöä.

Luvussa kolme vertailen, kuinka yllä mainittujen uudistusten periaatteet toteutuivat käytännössä: millä tavalla päiväjumalanpalveluksen ja messun kaavat poikkeavat toisistaan ja mahdollistavat kuoron käytön jumalanpalveluksessa. Tutkielmani neljännessä luvussa pohdin tarkastelemieni jumalanpalvelusjärjestysten mukaista kuoron käyttöä taiteellisen oppinnykseni liturgisissa osioissa. Viides luku sisältää tutkimukseni johtopäätökset ja pohdinnan.

1.3 Aineisto ja aiemmat tutkimukset

Tutkimukseni aineisto koostuu kirkolliskokouksen asiakirjoista, kirkkokäsikirjoista sekä jumalanpalvelusten sisältöä ja toteuttamista valottavista oppaista. Olen perehtynyt kirkolliskokouksien aikavälin 1943–2000 keskustelu- ja päätöspöytäkirjoihin sekä kirkolliskokousten asettamien valiokuntien ja komiteoiden muistioihin, mietintöihin, pöytäkirjoihin ja muihin dokumentteihin. Kirkolliskokouksen arkiston vanhinta osaa ennen vuotta 1974 säilytetään Turun maakunta-arkistossa. Vuonna 1988 alkanut käsikirjauudistus on dokumentoitu kattavasti julkaisuissa *Jumalan kansan juhla* (1992) ja *Perustelut* (1997) sekä kirkolliskokousten keskustelu- ja päätöspöytäkirjoissa ja pöytäkirjojen liitteissä. Nämä pöytäkirjat liitteineen löytyvät Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hiippakuntien tuomiokapituleista eri puolilta Suomea.

Kirkolliskokousten pöytäkirjat ovat sivumääriltään laajoja teoksia, koska niissä on dokumentoitu päätösten lisäksi eri aihepiireistä käydyt keskustelut. Tutkielmani toisessa pääluvussa nostan näistä pöytäkirjoista esille kysymyksenasetteluni kannalta keskeisiä teemoja ja kuvaan niitä kirkolliskokousedustajien puheenvuorojen kautta. Olen poiminut aineistosta teemoja, jotka ovat toisilleen tavalla tai toisella vastakkaisia tai muuten poikkeavia. Kirkolliskokousedustajat esittivät sekä traditioon nojaavia että uudistushenkisiä näkemyksiä.

¹⁵ *Perustelut* 1997, 77–80.

Vuoden 1968 kirkkokäsikirjan käyttöönotto synnytti myös oheiskirjallisuutta. Samuel Lehtosen (1921–2010) *Yhteisesti ja yhteen ääneen: perustietoa jumalanpalveluksesta* julkaistiin vuonna 1973. Kirja selostaa päiväjumalanpalveluksen kulkua ja sisältöä kohta kohdalta. *Päiväjumalanpalveluksen opas* (1971) ja *Jumalanpalveluksen opas* (1984) ovat vastaavia teoksia.

Vuoden 2000 kirkkokäsikirjan rinnalle syntyi messun toimittamista ohjaava, Kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskuksen julkaisema *Palvelkaa Herralta iloiten: jumalanpalveluksen opas* (2000 ja 2009). Koska oppaan uudistettu laitos vuodelta 2009 eroaa sisällöllisesti alkuperäisestä, hyödynnän tutkielmassani molempia versioita. Käytän lähdeaineistona myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuoden 1988 käsikirjakomitean pöytäkirjoja ja mietintöjä sekä uudistuksen myötä syntyneitä muita dokumentteja, kuten opaskirjaa *Sinä olet kanssani* (2006), joka käsittelee kirkollisten toimitusten yhteydessä myös kirkkomusiikkiin liittyviä kysymyksiä.

Viimeisin jumalanpalvelusuudistus synnytti varsin runsaasti jumalanpalvelusta koskevaa kirjallisuutta.¹⁶ Tästä jumalanpalvelusuudistuksen periaatteita valottavasta kirjallisuudesta esimerkkejä ovat Yrjö Sariolan *Jumalan kunniaksi ja mielen rakennukseksi: musiikin teologian peruskysymyksiä* (1986), *Uudistuva jumalanpalvelus: tutkielma jumalanpalveluksen teologiasta* (1994) ja *Mennään messuun: johdatus uudistuvaan jumalanpalvelukseen* (1998) sekä Heikki Kotilan *Liturgian lähteillä: johdatus jumalanpalveluksen historiaan ja teologiaan* (1994). Viimeisintä jumalanpalvelusuudistusta on myös tutkittu muutamissa yliopistojen perustutkintoihin sisältyvissä opinnäytetöissä ja väitöskirjoissa (esimerkiksi Räsänen 1995 ja Vartiainen 2015). Kuoron tehtäviä ja kuoromusiikin aseman muutoksia liturgiassa viimeisten jumalanpalvelusuudistusten myötä ei ole tutkittu laajasti. Tutkimukseni aihetta sivuaa Heikki Poutasen väitöskirja *Kuoropainotteinen messu Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa vuosina 1990–2004* (2016), joka kartoittaa kuoropainotteisen messun käyttöä seurakuntien jumalanpalveluselämässä ja konserttitoiminnassa Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.

¹⁶ Ks. *Perustelut* 1997, 163–168.

1.4 Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Kristillinen kirkko on *jumalanpalvelusta* viettävä yhteisö. Heikki Kotilan mukaan jumalanpalvelus kuvaa niin aikaansa kuin sitä viettävän kirkon uskoa. Jumalanpalveluselämä on Kotilan mukaan yhtäältä kirkon elämän ”huippu ja lähde”, toisaalta se on jatkuvan keskustelun ja tarkastelun kohteena.¹⁷ Jari Jolkkonen (s. 1970) kirjoittaa jumalanpalveluksesta kohtaamispaikkana, jossa Jumala puhuu ihmisille ja ihmiset Jumalalle. Jumalanpalvelus sisältää samaan aikaan yhtenäisyyttä ja erilaisuutta. Uusi testamentti ei Jolkkosen mukaan tunne yhtään normatiivista jumalanpalveluksen kaavaa. Sen sijaan siellä viitataan elementteihin, jotka olivat yhteneviä jo varhaisten kristittyjen kokoontumisissa; jo varhaisten kristittyjen elämään kuuluivat Raamatun lukeminen, opettaminen, rukoileminen, ehtoollisen vietto sekä yhdessä laulaminen ja soittaminen.¹⁸ Elämä Jumalan maailmassa ja jumalanpalveluselämä ovat toisistaan riippuvaisia.¹⁹

Kotilan mukaan suomen kielen sana ”jumalanpalvelus” voi merkitä sekä Jumalalle osoitettua palvelusta että Jumalan suorittamaa palvelusta.²⁰ Sanana jumalanpalvelus onkin näin kaksimerkityksinen: jumalanpalveluksessa Jumala palvelee ihmistä ja ihminen Jumalaa. Tässä dialogissa Jumala toimii ensin: hän luo ihmisen, uhraa itsensä ja lahjoittaa pelastuksen. Ihminen vastaa tähän palvelemalla Jumalaa. Palvelu tulee esille lauluissa, eleissä ja rukouksissa eli toisin sanoen ihmisen antamana kiitosuhrina Jumalalle. Uhrin antamisen kohde on Jumalan lisäksi myös lähimmäinen, sillä liturgialla on myös diakoninen ulottuvuus.²¹ Ihmiselle kristillinen jumalanpalvelus on Jumalan tekojen ja lupauksen muistamista, ja se liittyy läheisesti pelastushistoriaan.²²

Luterilainen uskonpuhdistus pyrki palauttamaan tasapainon sanan ja sakramentin välille. Jumalanpalvelusten perimmäisenä tarkoituksena on *Palvelkaa Herraa iloiten* -jumalanpalvelusoppaan mukaan välittää ihmiselle yhteys Jumalaan ja osallisuus hänen pelastustekoihinsa.²³ Jari Jolkkonen tähdentää, että

¹⁷ Kotila 2009, 7–8.

¹⁸ Jolkkonen 2009, 183, 187–188.

¹⁹ Martola 2003, 32.

²⁰ Kotila 1994, 30.

²¹ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 190–191.

²² Kotila 1994, 30.

²³ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 189–190.

luterilaisella jumalanpalveluksella on kirkon olemuksesta nouseva identiteetti ja siihen perustuvat elementit, joista se tunnistetaan ja joista ei voida luopua.²⁴

Vuoden 1968 kirkkokäsikirjan mukaisen *päiväjumalanpalveluksen* rungon muodostavat Samuel Lehtosen mukaan sanan julistaminen ja ehtoollisen vietäminen. Jumalanpalvelus on vuoropuhelua, joka etenee johdonmukaisesti vaiheesta toiseen. Vuoropuhelu luo jumalanpalveluksen rakenteelle sen kiinteyden, sisäisen jännityksen ja voiman. Päiväjumalanpalvelusta vietettiin sunnuntaisin kello 10, ja se voitiin viettää tuolloisen käsikirjan mukaan joko ilman ehtoollista tai ehtoollisen kanssa.²⁵

Messu eli ehtoollisjumalanpalvelus on tarkoitettu seurakunnan yhteiseksi, pääsääntöisesti sunnuntaiaamuna vietettäväksi juhlaaksi.²⁶ Sana messu viittaa misioon ja lähettämiseen²⁷ ja tulee jumalanpalveluksen latinankielisistä lähettämisanoina *Ite, missa est* eli ”menkää, on lähetetty”. Messu siis lähettää seurakunnan todistamaan Kristuksen antaman lähetyskäskyn mukaisesti, todistaa elävästä apostolisesta uskosta ja on maailmalle merkinä Kristuksen kirkosta.²⁸

Martin Luther (1483–1546) korosti *jumalanpalveluksen dialogista luonnetta*: ”Meidän rakas Herramme itse puhuu kanssamme pyhän sanansa kautta ja me puolestamme hänen kanssaan rukouksin ja ylistyslauluin.”²⁹ Kotilan mukaan jumalanpalveluksessa tapahtuvaa dialogia hallitsee Jumala, ja etualalla on hänen pelastava toimintansa.³⁰ Jumalanpalveluksen kielen vaikuttavuus perustuu Raamatun sanaan. Jumalanpalveluksen kävijät eivät ole vain passiivista yleisöä, vaan heidät nähdään aktiivisina osallistujina.³¹ Martin Luther nosti kirkossa käyvät ihmiset kansankielisen virsilaulun kautta jumalanpalveluksen aktiivisiksi osallistujiksi.³² Hänen toiveensa oli, että valistuneet kristityt viettävät jumalanpalvelusta kollektiivisena ja yhteyttä luovana tapahtumana.³³

²⁴ Jolkkonen 2009, 198.

²⁵ Lehtonen 1973, 26, 28–29.

²⁶ Aiemmin messua vietettiin sunnuntaiaamuisin klo 10, mutta nykyisin sitä voidaan viettää myös muina kellonaikoina. *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, IX.

²⁷ Sariola 1998, 16.

²⁸ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 191.

²⁹ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, 12.

³⁰ Kotila 1994, 31.

³¹ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, 12, VI–IX.

³² Vapaavuori 2003, 63.

³³ Martola 2003, 31–32.

Uskonnollinen kieli on Kotilan mukaan luonteeltaan kokemuksen ja vertauskuvien³⁴ kieltä. Sanojen ja puheen rinnalla musiikki, hiljaisuus, erilaiset kuvalliset symbolit ja symboliset teot ovat jumalanpalveluksen kieltä. Koko jumalanpalvelus on rukousta, ja näin ajatellen rukous onkin jumalanpalveluksen varsinainen kieli.³⁵ *Liturginen kieli* on Jumalan puhetta koolla olevalle seurakunnalle, seurakunnan puhetta Jumalalle ja seurakunnan keskinäistä viestintää eli puhetta Jumalasta. Se ilmaisee samanaikaisesti näkymätöntä ja silti läsnä olevaa todellisuutta. Raamattu on liturgisen kielen ensisijainen lähde.³⁶ *Palvelkaa Herra iloiten* -oppaan mukaan liturgian kieli rakentuu joko suoraan tai välillisesti Raamatun kielen varaan: musiikki kantaa sen sanomaa, ilmaisee rukousta ja tulkitsee yhteisiä kokemuksia.³⁷

Kirkkoisä Augustinus (354–430) pohti *musiikin* olemusta ja kehotti: ”Laula hänelle, mutta älä laula epäviereisesti. Laula sitä vastoin ilosta, sillä ilosta kumpuava laulu on Jumalalle otollista.”³⁸ Augustinukselle sanan ja sävelen välinen suhde oli tuntematon ja salaisuus, koska Jumala on tuntematon ja olemukseltaan mysteeri. Tämä tuntematon ja salainen voidaan kirkkoisän mukaan kuitenkin kokea ja Jumalan luomana myös käsittää järjellä. Annalan mukaan Augustinus määrittää pyhän laulun ja sakraali-musiikin seuraavasti: ”Jokainen homilia, raamatullisen tekstin resitaatio, hymni tai seurakuntalaulu, on kristillistä siinä määrin kuin se kommunikoi eli yhteistää Isän iankaikkista ja ainosyntyistä Sanaa.”³⁹

Luterilaisen käsityksen mukaan musiikki on osa luomistodellisuutta eli osa Jumalan luomislahjaa.⁴⁰ Musiikki ja arkinen elämä kuuluvat yhteen, musiikilla on oma paikkansa elämässä (*Sitz im Leben*),⁴¹ ja musiikki vaikuttaa vahvasti ihmisen tunne-elämään. Martin Lutherin mukaan ”musiikki tekee mielen iloiseksi; musiikki hallitsee ja ohjaa inhimillisiä affekteja, jotka puolestaan saavat ihmisen valtaansa ja ohjaavat häntä”.⁴² Luther kirjoittaa musiikista Jumalan epifaniana

³⁴ Jeesus kertoi Jumalan valtakunnasta vertauskuvien kautta.

³⁵ Kotila 1994, 18, 20.

³⁶ *Jumalan kansan juhla* 1992, 134–135.

³⁷ *Palvelkaa Herra iloiten* 2009, 90, 103–104, 106.

³⁸ Annala 2009, 80–81. Annala viittaa Augustinuksen teokseen *Ennarrationes in Psalmos*.

³⁹ Annala 2009, 79, 85.

⁴⁰ *Palvelkaa Herra iloiten* 2009, 112.

⁴¹ Sariola 1986, 36.

⁴² Sariola 1986, 36.

eli ilmestymisen paikkana seuraavaa: ”tahtoisin nähdä kaikki taiteet – erityisesti musiikin – hänen palveluksessaan (*im Dienst*), joka on antanut ja luonut”.⁴³

Luterilainen musiikin teologia suhtautuu periaatteen tasolla myönteisesti kaikenlaiseen musiikilliseen ilmaisuun, näin ollen myös eri musiikkityyleihin.⁴⁴ Se ei siis tee jakoa tai eroa laulettuun ja soitettuun musiikkiin välille, vaan molemmat ovat samanarvoisia. Ihminen palvelee Jumalaa musiikin avulla.⁴⁵ Lutherin käsitys musiikista rakentui keskiaikaisen musiikkifilosofian pohjalle: ”musiikki ulottuu kaikkialle, Jumala on luonut kaiken soimaan”.⁴⁶ Luther lisäsi tähän mukaan musiikin harjoittamisen, soittamisen ja laulamisen. Hänelle puhutun ja laulettuun sanan yhteys oli merkityksellinen; Jumala toimii musiikin kautta ja musiikin välityksellä. Musiikin teologia asemoituikin Lutherin teologian ytimeen; kolmiyhteinen Jumala toimii luomassaan aineellisessa todellisuudessa ja näin ollen myös musiikissa.⁴⁷ Luterilainen käsitys kirkkomusiikista sisältää myös uutta luovan työvälineen aktiivisen käyttämisen.⁴⁸

Laulaminen oli tärkeää jo ensimmäisille kristityille. Paavalin kirjeessä efeesolaisille (5: 19) kehoitetaan: ”Veisatkaa yhdessä psalmeja, ylistysvirsiä ja hengellisiä lauluja.”⁴⁹ Varhaiset kristityt sanoivat: ”Se, joka laulaa, rukoilee kaksinkertaisesti” (*Bis orat, qui cantat*).⁵⁰ Laulaminen on yhteisöllinen tapa ilmaista uskoa, kaipausta, surua ja kiitosta.⁵¹ *Liturginen laulu* pohjautuu raamatunteksteihin; musiikki antaa tälle sanalle soivan muodon. Lähes kaikki jumalanpalveluksen osat voidaan toteuttaa musiikin keinoin, ja erilaisilla musiikillisilla ratkaisuilla voidaan alleviivata kirkkovuoden eri ajankohtien sisältöjä.⁵² Luterilaisessa kontekstissa virsilaululla on keskeinen asema. Lutherille kansankielinen virsilaulu merkitsi sekä seurakunnan opettamista että seurakunnan osallistumismahdollisuuksien lisäämistä yhteisessä jumalanpalveluksessa.⁵³

⁴³ Vatanen 1994, 33.

⁴⁴ Salminen 2016, 89.

⁴⁵ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 160, 191.

⁴⁶ Sariola 2003, 17.

⁴⁷ Sariola 2003, 17–19.

⁴⁸ Salminen 2016, 89.

⁴⁹ Vapaavuori 2003, 61.

⁵⁰ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, 104.

⁵¹ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, 103–104, 106.

⁵² *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 214–215.

⁵³ Vapaavuori 2003, 63.

Tässä tutkielmassa *kuorolla* tarkoitetaan isoa tai pientä lauluryhmää, joka osallistuu seurakunnan päiväjumalanpalveluksen ja messun musiikin toteuttamiseen. Kuoro on luterilaisessa jumalanpalvelusajattelussa osa koolla olevaa seurakuntaa.⁵⁴ Messun musiikin toteuttamisella tarkoitetaan tässä niin liturgisten sävelmien ja virsien laulamista seurakunnan tukena kuin kuoron ja soitinten itsenäisiä osuuksia.

Vuosien 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjojen osat I ja II sisältävät jumalanpalvelusten kirjan ja evankeliumikirjan. *Kirkkokäsikirja* ei ole työtä ohjaavaa vaan sitä sitova dokumentti, jonka hyväksyy Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Kirkolliskokouksen päätöksiä valmistellaan valiokunnissa ja komiteoissa. Nykyisin kirkkokäsikirja nähdään jokaisen jumalanpalveluselämässä toimivan seurakunnan työntekijän ja seurakuntalaisen työvälineenä. Aikaisemmin kirkkokäsikirjaa pidettiin ensisijaisesti papin ja kanttorin työvälineenä.

Nykyinen *jumalanpalvelusten kirja* sisältää kaikki seurakunnassa tarvittavat jumalanpalveluskaavat: messun eli ehtoollisjumalanpalveluksen, sanajumalanpalveluksen, viikko- ja perhemessun, päivän rukoushetket, kirkkovuoden juhla-aikojen jumalanpalveluskaavat sekä virikkeeksi tarkoitettua aineistoa. Myös messusävelmistö sävelmäsarjoineen sisältyy nykyiseen jumalanpalvelusten kirjaan.⁵⁵ Vuoden 1968 kirkkokäsikirja sisälsi kaavat päivä- ja ehtoollisjumalanpalvelukselle, yhteiselle ripille, kastejumalanpalvelukselle, jumalanpalvelukselle⁵⁶, lasten ja nuorison jumalanpalveluksille, kenttäjumalanpalvelukselle sekä erityisissä tilanteissa ja eri vuorokauden aikoina vietettäville jumalanpalveluksille.⁵⁷

Molempien jumalanpalvelusuudistusten myötä syntyneet *evankeliumikirjat* sisältävät jokaisen kirkkovuoden pyhäpäivän raamatuntekstit, päivän rukoukset⁵⁸ sekä ehdotukset alku- ja päivän viriksi⁵⁹. Nykyisin käytössä oleva evankeliumikirja jakaantuu joulu-, pääsiäis- ja helluntaijaksoihin. Jaksotuksen teologisena periaatteena on kirkkovuoden pääsiäis- ja ylösnousemuskeskeisyys.⁶⁰ Joulujakso

⁵⁴ Mattila 2004, 87.

⁵⁵ *Jumalanpalvelusten kirja* 2003, 9–13.

⁵⁶ Tässä yhteydessä jumalanpalveluksella tarkoitetaan sanajumalanpalvelusta.

⁵⁷ *Kirkkokäsikirja* I–II, 1969.

⁵⁸ Vuoden 1968 kirkkokäsikirjassa päivän rukous on nimellä kollehtarukous.

⁵⁹ Vuonna 1958 hyväksytyssä evankeliumikirjassa päivän virsi on nimellä graduuallivirsi.

⁶⁰ Sariola 1998, 74.

sisältää adventti-, joului- ja loppiaisajan. Pääsiäisjakso kattaa paastonaikaa edeltävät sunnuntait sekä paaston ja pääsiäisajan. Helluntaijakso puolestaan ulottuu helluntaiaatosta aina tuomiosunnuntaihin saakka.⁶¹ Evankeliumikirja kattaa myös jouluihin liittyvät erityispyhät ja muita erityisiä pyhäpäiviä.⁶²

Vuoden 1958 kirkolliskokouksessa hyväksytty evankeliumikirja ei noudata nykyisen evankeliumikirjan kaltaista kirkkovuosijaksotusta, vaikka se eteneekin nykyisen evankeliumikirjan tavoin ensimmäisestä adventtisunnuntaista aina kirkkovuoden viimeiseen pyhään saakka. Vuoden 1958 evankeliumikirjassa kolminaisuudenpäivän jälkeisiä sunnuntaita on yhteensä 25. Kirkkovuoden pyhäpäivien lisäksi tässäkin kirjassa on huomioitu muita pyhäpäiviä.⁶³

1.5 Historiallinen katsaus Suomen kirkolliseen kuorotoimintaan

Tohtorintutkinnossani kuorolla on keskeinen sija. Historiallisesta näkökulmasta katsottuna kuoron rooli on ollut vahva luterilaisessa kirkkomusiikissa. Vaikka seurakuntalaulu oli Lutherin aikaan vielä varsin heikkoa, virren monipuolinen musiikillinen toteutus ja kuoron tarjoama tuki vahvistivat seurakunnan laulua.⁶⁴

Keskiaikainen kirkkolaulu ja Piae Cantiones -perinteelle rakentunut poika-kuorotoiminta loivat pohjan Suomen kirkolliselle kuorolaululle. Harrastuspohjainen kuorotoiminta alkoi 1800-luvulla, jolloin kirkkolaulun kehittäminen eri muodoissaan nousi Suomessa vahvasti esille. Kuoroharrastuksen leviäminen oli 1800-luvulla eurooppalainen ilmiö. Kuoro kokosi samoihin tavoitteeseen pyrkiviä ihmisiä yhteen ja tarjosi jäsenilleen musiikillisia taitoja mutta edellytti samalla hyviä käytöstapoja, usein myös raittiutta. Suomenkielinen kuorolaulu vahvisti kansallista identiteettiä.⁶⁵ Jyväskylään vuonna 1863 perustetulla kansakoulunopettajaseminaarilla oli merkittävä vaikutus suomenkielisen kuorolaulun vakiin-

⁶¹ Helluntain jälkeisiä sunnuntaita on nykyisessä evankeliumikirjassa 26. Niiden jälkeen on tuomiosunnuntaita edeltävä valvomisen sunnuntai.

⁶² Jouluihin liittyvät erityispyhät ovat kynttilänpäivä, Marian ilmestyspäivä ja juhannuspäivä eli Johannes Kastajan päivä. Muut erityispyhät ovat Mikkelinpäivä, pyhäinpäivä, luomakunnan ja perheen sunnuntait, pyhän Henrikin muistopäivä, itsenäisyyspäivä sekä kansalliset rukouspäivät.

⁶³ Muut pyhäpäivät vuoden 1958 evankeliumikirjassa ovat kynttilä-, Marian-, juhannus-, Mikkelin- ja pyhäinpäivä. Lisäksi evankeliumikirjassa on neljä rukouspäivää: katumuspäivä, nuorison päivä, uskonpuhdistuksen päivä ja kiitospäivä. Kirjassa on myös itsenäisyyspäivän tekstit ja rukoukset. *Kirkkokäsikirja* I, 1969.

⁶⁴ Salminen 2016, 89.

⁶⁵ Ketomäki 2012, 46, 49.

tumiseen.⁶⁶ Erik Hagforsin (1808–1863) *Suomalainen Choral Kirja Urkuille Kirjoitettu Helsingforsissa Vuonna 1846 E. Hagforsilta* soveltui myös kuorojen käyttöön, koska siinä oli kaikki neljä ääntä kirjoitettu nuotein näkyviin.⁶⁷ Lemin kirkossa 1850-luvulla alkanut neliääninen virsilauluperinne on esimerkki kirkkolaulun kehittämisestä paikallisseurakunnan tasolla.⁶⁸ Samoihin aikoihin perustetut kansallislauluseurat⁶⁹ hoitivat usein myös kirkkokuoron tehtävää. Nuorisoseurojen sekakuorotoiminta edisti myös kirkkokuorotoiminnan käynnistymistä. Kuorot esiintyivät sekä hengellisissä että maallisissa tilaisuuksissa. 1900-luvun alkupuolella vaadittiin kuitenkin maallisen ja kirkollisen kuorotoiminnan eroa. Kehitys johti vähitellen kuorojen eriytymiseen ja kirkkokuorotoiminnan vakiintumiseen. Aluksi kuorot toimivat adventinajan Hoosianna-kuoroina, mutta varsin pian niiden ohjelmistot laajentuivat myös muiden kirkollisten juhla-aikojen musiikkiin. Vakinaisen lukkarin tai urkurin viran perustaminen, lukkariurkurikoulut ja uusien urkujen hankinta vahvistivat kirkkokuorotoiminnan vakiintumista. 1900-luvun taitteessa lähes jokaisessa Suomen seurakunnassa toimi jonkinlainen kirkkokuoro.⁷⁰ Lain tasolla kuorolaulu mainitaan ensimmäisen kerran vuoden 1913 kirkkolain lisäyksessä. Lukkarin velvollisuutena on nyt veisuun johtamisen lisäksi kuorolaulun harjoittaminen ja johtaminen: ”Missä kuoroveisuuta voidaan saada aikaan, olkoon lukkari velvollinen harjoittamaan ja johtamaan kuoroa.”⁷¹

Vuoden 1913 kirkkokäsikirja avasi jumalanpalvelusmusiikille uudenlaisia mahdollisuuksia, vaikka sen myötä ei syntynytkään heti uutta virallista messu-

⁶⁶ Pajamo ja Tuppurainen 2004, 304–308.

⁶⁷ Pajamo ja Tuppurainen 2004, 206.

⁶⁸ Lemin seurakunnan lukkariksi vuonna 1812 valittu Gabriel Laurén (1783–1847), aikaisemmin Laasonen, opetti seurakuntalaisille innokkaasti nuottien tuntemusta ja seurakunnan laulun johtamista. Kirkkoherran apulaiseksi 1850-luvun alussa valittu Johannes Hertz (1823–1888) perusti seurakuntaan kuoron. Kirkossa ei ollut urkuja, vaan kuoro tuki neliäänisellä laulullaan seurakunnan veisuuta. Aluksi kuorossa lauloi vain poikia ja miehiä, naiset tulivat mukaan myöhemmin. Pajamo 1994, 136; Pajamo ja Tuppurainen 2004, 218–220; Lintunen 2005, 13.

⁶⁹ Kansallislauluseurat liittyivät kansanvalistusaatteeseen. Kansallislauluseurat olivat tämän aatteen pohjalta perustettuja kuoroja. Kansanvalistusseura järjesti laulu- ja soittojuhlia, joissa esitettiin myös hengellistä ohjelmistoa. Kuopioon perustettiin kirkollislauluseura vuonna 1887.

Pajamo 1994, 137.

⁷⁰ Vuoden 1869 kirkkolain 262. pykälä mainitsee lukkarin tehtäviksi veisuun johtamisen ja veisuun opettamisen rippikoulunuorisolle. Urkurin vastuulla oli kirkkoveisuun säestäminen. Urkurin ja lukkarin virat voitiin tarvittaessa yhdistää kirkkoherran ja seurakunnan yhteisestä sopimuksesta. Suomen ensimmäinen lukkariurkurikoulu perustettiin Turkuun vuonna 1877. Pajamo 1994, 137; Pajamo ja Tuppurainen 2004, 250–251, 304–308.

⁷¹ Pajamo 1994, 137.

sävelmistöä. Perustetut kirkkokuorot tukivat jumalanpalvelusten muotoutumista aiempaa juhlallisemmiksi. Kirkkokäsikirja mahdollisti johdantolauselman toteuttamisen papin ja kuoron laulamalla johdantovuorolaululla.⁷² Samaan aikaan useat kirkkomuusikot ryhtyivät laatimaan väliaikaisia messusävelmistöjä, joissa kuoron osuus oli merkittävä. Sävelmistöt sisälsivät runsaasti papin, kuoron ja seurakunnan vuorolaulua. Tilanne muotoutui sekavaksi. Kirkolliskokouksen valmistusvaliokunta vaati messulta ”tosikirkollista tyyliä”. Heikki Klemetti (1876–1953) vaati sävelmistöuudistuksen pohjautumista historialliseen traditioon. Vuonna 1923 kirkolliskokous hyväksyi sävelmistön jumalanpalveluksen muuttumattomia osia varten niin, että se antoi I ja II messun lisäksi seurakunnille oikeuden juhlapäivinä ja erityisissä jumalanpalveluksissa käyttää myös muita komitean ehdotuksen messuja sekä juhlallisissa jumalanpalveluksissa vaihtoehtoisesti ”arvokkaita yksityisten säveltäjien toimittamia messusävelmiä”.⁷³ Uuden messusävelmistön seurakunnan osuudet oli laadittu niin, että kuoro saattoi laulaa ne neliäänisesti.⁷⁴ Vuoden 1928 kymmenes yleinen kirkolliskokous päätti, että virallisten messujen ulkopuolisia sävelmiä ei saanut enää käyttää.⁷⁵

1950-luvulle tultaessa uuden ja vanhemman musiikkikulttuurin törmäminen näkyi myös kirkollisessa kuoromusiikissa. Kiistaa aiheuttivat kuorojen äänenkäyttö ja ohjelmistot.⁷⁶ Suomessa uuden kuorokulttuurin auktoriteetiksi noussut Harald Andersén (1919–2001) arvosteli kirkkokuoro toiminnan maanlaajuista taantumista. Hän piti laulajien keski-ikää korkeana ja esitettäviä teoksia vaikeina sekä katsoi kirkkokuoron roolin muuttuneen entistä liturgisemmaksi.⁷⁷ Kirkkokuorojen tasoon nähden liian vaikeat ohjelmistot saivat Anderséniltä hylkäävän lausunnon. Kuorolaulun musiikillisen laadun parantamiseksi hän esitti uudenlaisten kuoromuotojen, kuten koraalikuorojen, perustamista. Koraalikuoron tehtävänä Andersén näki uuden jumalanpalvelusjärjestyksen mukanaan

⁷² Pajamo ja Tuppurainen 2004, 227, 354.

⁷³ Vapaavuori 1994, 26–27.

⁷⁴ Pajamo ja Tuppurainen 2004, 349.

⁷⁵ Vapaavuori 1994, 27.

⁷⁶ 1950–1960-luvuilla alkoi nuoriso- ja populaarimusiikin nousu, joka sekin heijastui kirkkomusiikkiin. Vuotta 1963 pidetään populaarimusiikin historiassa merkittävä. Vähitellen ihmisten musiikkimaku alkoi pirstaloitua. Näkemykset erilaisista musiikkityyleistä aiheuttivat kiivastakin keskustelua ja eriäviä mielipiteitä. Jalkanen ja Kurkela 2003, 463; Pajamo ja Tuppurainen 2004, 461–463.

⁷⁷ Pajamo ja Tuppurainen 2004, 463, 466.

tuomat introituslaulut.⁷⁸ Kirkkokuorojen tehtäväksi hän tarjosi vapaan seurakuntatyön haaraa.⁷⁹ Andersénin esittämän kritiikin vaikutuksesta seurakuntiin perustettiin kirkkokuorojen rinnalle kamari- ja kantaattikuoroja, jotka nostivat vähitellen kirkollisen kuorolaulun taiteellista tasoa.⁸⁰

1950-luvun tienoilla kuorolaulun liturginen tehtävä määrittyi uudelleen liturgisen uudistusliikkeen vaikutuksesta.⁸¹ Tämän kehityksen kulminaatiopisteenä voidaan Suomessa pitää yhtäältä vuonna 1968 loppuun saatettua jumalanpalvelusuudistusta, toisaalta myös viimeisintä, vuonna 1988 aloitettua Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalvelusuudistusta. Erityisesti jälkimmäinen uudistus avasi jumalanpalvelusmusiikin monipuolistamiselle ja näin ollen myös kuoromusiikin käytölle lisää mahdollisuuksia. Nykyisin seurakunnissa toimii perinteisten kirkkokuorojen lisäksi lukuisa määrä erilaisia kuoroja, kuten kamari- ja koraalikuoroja, lapsi- ja nuorisokuoroja, kehittyvien laulajien kuoroja ja gospelkuoroja. Samalla juurtui myös ajatus siitä, että jumalanpalveluksen uudistaminen ei ole ”kertarysäys” vaan jatkuva prosessi.

⁷⁸ Pajamo 1994, 143.

⁷⁹ Harald Andersénin kirkkokuoroille ehdottama nimi *seurakuntakuoro* soveltui hänen mielestään paremmin vapaaseen seurakuntatyöhön. Pajamo 1994, 143.

⁸⁰ Pajamo ja Tuppurainen 2004, 467.

⁸¹ Liturginen uudistusliike (*liturgical movement*) painotti jumalanpalveluksen merkitystä kirkon elämän ja toiminnan keskuksena. Liturginen uudistusliike oli koko läntisen kristikunnan kirkot yhdistävä ekumeeninen ilmiö. Se pyrki vahvistamaan kirkon jäsenten aktiivista ja tietoista osallistumista liturgiaan. Liturgia nähtiin kirkon jatkuvan uudistumisen ja mission voimanlähteenä. Uudistusliike korosti ehtoollisen yhteisöllistä merkitystä. Kirkkomusiikin tehtävänä pidettiin ihmisten rohkaisemista laulamaan yhdessä. Liturginen liike antoi luterilaiselle kirkolle ekumeenisia virikkeitä sekä innosti löytämään varhaiskirkon ja reformaatioajan liturgista perintöä. Kotila 1994, 119–129; *Perustelut* 1997, 81.

2 MUSIIKKIA OHJAAVAT PERIAATTEET VUOSIEN 1968 JA 2000 KIRKKOKÄSIKIRJOISSA JA NIIDEN TAUSTA-AINEISTOISSA

Tässä luvussa valotan vuosien 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjojen muotoutumiseen liittyneitä prosesseja sekä sitä, millaisiksi päiväjumalanpalvelus ja messu muoutuivat käsikirjakomiteoiden työskentelyn myötä. Tarkastelen myös vuoden 1988 käsikirjakomitean määrittelemiä avainkäsitteitä ja pohdin, kuinka ne ohjaavat laulettua jumalanpalvelusmusiikkia ja erityisesti kuoromusiikin liturgista käyttöä.

2.1 Vuoden 1968 kirkkokäsikirja

2.1.1 Uudistuksen lähtökohdat

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon 15. yleisessä kirkolliskokouksessa vuonna 1943 nousi esiin ehdotus kirkkokäsikirjan uudistamisesta. Uudistus koski jumalanpalveluksessa käytettäviä raamatuntekstejä ja jumalanpalveluksen vaihtuvia osia, kuten alttarilta luettavia tekstejä, rukouksia, introituksia, virsiehdotuksia sekä käsikirjaa.⁸² Ehdotus evankeliumi-, rukous- ja kirkkokäsikirjan uudistamisesta tuli Tampereen hiippakunnan synodaalokokoukselta.⁸³ Yleinen valmistusvaliokunta pohjusti asiaa vuoden 1943 kirkolliskokoukselle ja esitti, että kirkolliskokous asettaisi kolmihenkisen⁸⁴ komitean uudistamaan evankeliumi- ja rukouskirjaa sekä kirkkokäsikirjaa niin, että saarnatekstit tarkastettaisiin, rukouskirja uusittaisiin ja käsikirjaan tehtäisiin lisäykset ja korjaukset, jotka komitea näkee tarpeellisiksi.⁸⁵ Kirkolliskokous nimesi viisihenkisen kirkkokäsikirjakomitean, jonka kokoonkutsujaksi valittiin piispa, myöhemmin arkkipiispanakin toiminut Aleksi Lehtonen.⁸⁶ Olen koonnut valittujen komiteoiden ja valiokuntien jäsenlistat tämän tutkielman liitteisiin 1 ja 2.

⁸² TMA, Hab. 5, käsikirjakomitean mietintö kirkolliskokoukselle 16.5.1957, 1–5.

⁸³ Synodaalokokous on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon termi piispan kutsumalle pappien ja lehtorien hiippakunnalliselle kokoukselle.

⁸⁴ Alkuperäisessä lähteessä puhutaan ”kolmimiehisestä” komiteasta.

⁸⁵ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet* 1943, yleisen valmistusvaliokunnan mietintö n:o 22, 26.10.1943.

⁸⁶ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1943, 620.

Uudistuksen tarkoituksena oli julkaista alttarikäsikirja⁸⁷ niin suppeana, että se voitaisiin liittää osaksi virsikirjaa. Toisena tavoitteena oli julkaista käsikirja ja kirkkovuoden tekstit sekä jumalanpalveluksen vaihtuvat osat kahtena niteenä. Ajateltiin, että luterilaisissa kirkoissa on yleisenä pyrkimyksenä korostaa kirkkovuoden mukaista jumalanpalveluksen yhtenäisyyttä. Käsikirjakomitea seurasi Pohjoismaissa ja Saksassa tehtyjä tutkimuksia, tapasi tutkijoita sekä tutustui alan kirjallisuuteen.⁸⁸ Piispa Eino Sormunen (1893–1972) totesi kirjoituksessaan *Yhteinen jumalanpalvelus* esimerkkinä tuon ajan jumalanpalvelustutkimusten sloganeista, että ”jumalanpalvelus on veisattua ja rukoiltua oppia”.⁸⁹

Päiväjumalanpalveluksen musiikkiin käsikirjavalioikunta teki useita muutosehdotuksia. Jumalanpalveluksen alkuun toivottiin johdantovuorolaulun tai -lauselman käyttöä. Johdantovuorolaulua tai -lauselmaa esitettiin käytettäväksi mieluiten jokaisena sunnuntaina, mutta ainakin juhlapäivinä ja -aikoina seuraavalla rakenteella: antifoni – psalmi – pieni kunnia – antifonin toistaminen. Jos antifonia ei laulettu kokonaan, pappi luki antifonin ja seurakunta veisasi pienen kunnian. Kirkkokäsikirjan alku- ja graduaalivirsiehdotuksia pidettiin tärkeinä seurakunnille jumalanpalveluksen musiikillisen ja sisällöllisen yhtenäisyyden vuoksi. Taiteellinen kirkkolaulu, hymnit, sekvenssit⁹⁰ ja leisit⁹¹ graduaalivirren edellä esitettiin niin ikään palautettaviksi. Näiden ei kuitenkaan katsottu soveltuvan saarnavirren edelle, sillä niiden ajateltiin katkaisevan jumalanpalveluksen sanaosan yhtenäisyyden. Apostolista uskontunnusta toivottiin seurakunnan yhteen ääneen lausuttavaksi. Juhlapäivinä käytettäisiin kuitenkin nikealais-konstantinopolilaista⁹² uskontunnustusta. Jos apostolisen uskontunnustuksen lausumisen sijaan lauletaan, saarnavirsi jätettäisiin pois.⁹³

Vuonna 1958 kokoontunut Suomen evankelis-luterilaisen kirkon 18. varsinainen kirkolliskokous valitsi uuden kirkkokäsikirjakomitean, jonka tehtäväksi

⁸⁷ Alttarikäsikirjalla tarkoitetaan tässä kirkkokäsikirjaa.

⁸⁸ TMA, Hab. 5, käsikirjakomitean mietintö kirkolliskokoukselle 16.5.1957, 1–5, 10, 29.

⁸⁹ *Käsikirjaehdotus* 1957, 107.

⁹⁰ Sekvenssi on vapaasti runoiltu keskiaikainen liturginen laulu.

⁹¹ Leisi on Herra, armahda -tekstiin liittyvä keskiajan kansankielinen laulu.

⁹² Lehtonen (1973, 76–77) mainitsee kirjoitusasuksi myös nikaialais-konstantinopolilainen tai Nikaian tunnustus.

⁹³ TMA, Hab. 5, käsikirjakomitean mietintö kirkolliskokoukselle 16.5.1957, 29–31; *Käsikirjaehdotus* 1957, 18.

tuli tarkistetun kirkkokäsikirjaehdotuksen tekeminen. Komitean tuli myös tutkia maallikoiden osallistumismahdollisuuksia jumalanpalvelukseen ja tehdä siitä mahdollisesti seuraavat muutokset uudistuvaan kirkkokäsikirjaan.⁹⁴ Käsikirjajakomitea antoi musiikkijaoston tehtäväksi laatia introitussävelmät yhtenä helppona sarjana. Komitea piti kuitenkin toivottavana, että ainakin juhlapäiviä varten sävellettäisiin musiikillisesti rikkaampia ja vaikeampia sävelmiä.⁹⁵

Marraskuussa 1961 käsikirjajakomitea käsitteli musiikkijaoston tekemät ehdotukset jumalanpalvelusmusiikin uudistuksiksi vuonna 1958 hyväksytyyn jumalanpalveluskaavaan.⁹⁶ Musiikkijaosto esitti introitusten sävelmiksi *Kirkkovuoden introituslaulut 1–3* -julkaisua ja litanian sävelmäksi ruotsalaista fryygistä litaniaa. Jaosto suositteli seurakunnan laulamia osuuksia yleiseen esirukoukseen, ehtoollismessuun, vuorolistykseen ja synninpäästön jälkeen.⁹⁷

Musiikkijaosto sai tehtäväkseen laatia myös ehdotukset alku- ja graduaalivirsiksi.⁹⁸ Jaosto itse näki tärkeäksi laatia tämän lisäksi ohjeet kuoromusiikin paikasta jumalanpalveluksessa sekä kirkossa esitettävästä urku- ja kuoromusiikista. Musiikin tuli olla ”arvokasta ja kirkollista”.⁹⁹ Käsikirjajakomitea antoi tämän seurauksena musiikkijaostolle tehtäväksi laatia uuteen käsikirjaan ohjeet kuoromusiikin käyttämisestä jumalanpalveluksissa.¹⁰⁰ Suomenkielinen musiikkijaosto ja ruotsinkielinen koraalikomitea näkivät kanttoreiden tehtäväksi jumalanpalvelusmusiikin opettamisen erityisesti rippikoulussa ja kinkereillä.¹⁰¹

Musiikkijaosto esitti introitussävelmäehdotukselleen perusteluja, jotka nousivat kirkolliskokouksen jo vahvistamista introitusteksteistä.¹⁰² Kirkolliskokouksen määräämien psalmitekstien käyttö introituksissa oli ensisijaista.¹⁰³ Ehdotetut sävel-

⁹⁴ TMA, Hab. 1, käsikirjajakomitean pöytäkirja 8.–9.1.1959, liite käsikirjajakomitealle.

⁹⁵ TMA, Hab. 1, käsikirjajakomitean pöytäkirja 11.–12.1.1960.

⁹⁶ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjajakomitean pöytäkirja 29.–30.11.1961.

⁹⁷ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjajakomitean pöytäkirja 29.–30.11.1961, liite: musiikkijaoston ehdotukset, päiväjumalanpalvelus.

⁹⁸ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjajakomitean pöytäkirja 4.12.1964.

⁹⁹ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjajakomitean pöytäkirja 19.–20.7.1966.

¹⁰⁰ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjajakomitean pöytäkirja 8.–9.10.1965.

¹⁰¹ TMA, Hab. 1, musiikkijaoston ja koraalikomitean pöytäkirja 14.12.1965.

¹⁰² Introituksen katsottiin olevan jumalanpalveluksessa ”Jumalan Sanan lukua”, joten teksteissä oli pysyttävä kirkkoraamatun tekstinmuodoissa. TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjajakomitean pöytäkirja 4.12.1964.

¹⁰³ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjajakomitean pöytäkirja 17.–18.10.1966, liite: musiikkijaoston mietintö.

mät noudattivat introituslaulun klassista kaavaa: antifoni – psalmisäkeistö tai psalmisäkeistöjä – Gloria Patri eli pieni kunnia – antifonin kertaus. Musiikkijaosto painotti gregoriaanistyylistä introituslaulua, jonka nähtiin palvelevan parhaiten liturgista tekstiä ja toteuttavan luterilaisen kirkon liturgisen uudistuksen periaatteita. Introitussävelmien tuli olla liturgisesti aitoja, tyyllisesti yhtenäisiä ja kestäviä.¹⁰⁴

Musiikkijaoston mukaan käsikirjan introitustekstit olivat antifoneiltaan suppeita. Klassiset antifonit ovat vähintään kahden säkeistön mittaisia, mutta uuden käsikirjan antifonit olivat etupäässä yksisäkeistöisiä. Jaoston ehdotuksessa otettiin käyttöön officium-jumalanpalvelusten¹⁰⁵ yksinkertainen psalmilaulu antifonisävelmineen. Psalmisäkeet ja Gloria Patri -teksti sovitettiin psalmisävelmiin ”yleispätevien sääntöjen mukaisesti, joilla psalmisävelmiä eri kielillä lauletaan”. Psalmisäkeiden ja Gloria Patrin sävelmäkaavat määräytyivät antifonisävelmän sävellajin mukaan. Antifonin alun sävelkulku vaikutti valittuun sävelmään. Antifonisävelmät otettiin sellaisinaan roomalaiskatolisen kirkon antifonisävelmien joukosta. Sävelmää valittaessa huomioitiin tekstin ja sävelmän pituus, jäsentyminen, kokonaishahmon yhtenäisyys sekä tekstin ja sävelmän luonne ja tunnelma. Sävellajeilla korostettiin kirkkovuoden ajankohdan luonnetta.¹⁰⁶ Paastonajan introitussävelmät, *Laetare*-pyhää lukuun ottamatta, olivat mollisävyisiä: doorisia tai fryygisiä. Pääsiäis- ja helluntaiajan sävelmät olivat puolestaan duuriluontoisia tai miksolyydissä sävellajissa. Adventin ajan sävelmistä löytyi tummia sävyjä, kun taas joulun sävelmät olivat kirkkaita. Eniten sävellajien vaihtelua oli kolminaisuusajan sävelmissä.¹⁰⁷

Vuoden 1963 kirkolliskokous kävi mittavan keskustelun virsikirja- ja kirkkomusiikkivaliokunnan mietinnöstä n:o 2, joka käsitteli musiikkijaoston toimittamaa sävelmistöehdotusta kirkkovuoden introituslauluiksi. Keskustelua käytiin gregoriaanisten sävelten soveltuvuudesta. Leivonmäen seurakunnan pitkäaikainen kanttori-urkuri Ilmari Rautio (1920–2002) esitti kriittisiä argumentteja introituslauluja kohtaan ja epäili niiden karkottavan seurakuntalaisia pois jumalanpalve-

¹⁰⁴ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjakomitean pöytäkirja 29.–30.11.1966, liite: introitussävelmistöehdotuksen perusteluja.

¹⁰⁵ Officiumilla tarkoitetaan päivittäisiä rukoushetkiä ja joissain yhteyksissä myös introitusta.

¹⁰⁶ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjakomitean pöytäkirja 29.–30.11.1966, liite: introitussävelmistöehdotuksen perusteluja.

¹⁰⁷ *Kirkkokäsikirjakomitean mietintö ja ehdotukset 1962*, 9.

luksista. Rautio totesi kehitysuskoisesti, että ”gregoriaaninen musiikki on peräisin aikakaudelta, jolloin säveltaide oli paimenpilliasteella”. Hän piti gregoriaanisten sävelmien esittämistä mahdottomana. Rautiota harmitti, ettei virsikirja- ja kirkkomusiikkivaliokunnan musiikkijaostoon kuulunut yhtään maallikkoa, ainoastaan pappeja ja kanttoreita. Hän olisi halunnut kuulla seurakuntalaisten mielipiteitä ja ajatuksia introituslauluista. Tämä olisi Raution mukaan mahdollistanut sen, että kirkko olisi pystynyt tarjoamaan sitä, mitä seurakuntalaiset odottivat ja toivoivat. Hän näki kirkkomusiikin tehtäväksi seurakunnan olemassaolon tarkoituksen palvelemisen.¹⁰⁸

Kirkolliskokouksessa kuultiin myös toisenlaisia äänenpainoja ja puheenvuoroja. Porvoon hiippakunnan piispa Karl-Erik Forssell (1905–1995) puolusti introitussävelmiä sekä gregoriaanisen musiikin käyttöä jumalanpalveluksissa. Forssellin mukaan introitussävelmät olivat puhdasta Jumalan sanaa ja rukousta.¹⁰⁹ Forssell ei jäänyt ainoaksi introitussävelmien puolestapuhujaksi. Kirkolliskokouksessa kuultiin myös puheenvuoroja, joissa kirkkomusiikkia ja introituslauluja pidettiin pyhän, suuren Jumalan ilmoituksena. Uuden testamentin eksegetiikan professori Rafael Gyllenberg (1893–1982) muistutti kirkolliskokousväkeä Luterilaisen maailmanliiton kokouksen yhteydessä pidetystä kirkkomusiikkiseminaarista,¹¹⁰ jossa introitussävelmäehdotukset olivat saaneet paljon kansainvälistä kiitosta. Sävelmät nähtiin hyväksi kaikille luterilaisille kirkoille eri puolilla maailmaa, sillä introitussävelmien ajateltiin lisäävän seurakuntalaisten osallistumista ja aktiivisuutta jumalanpalveluksen toteuttamiseen. Joissakin puheenvuoroissa epäiltiin introitussävelmien käyttöönottoa kaikissa suomalaisissa seurakunnissa. Vuoden 1963 kirkolliskokous hyväksyi kirkkovuoden introituslaulut seurakuntien väliaikaiseen ja vapaaehtoiseen käyttöön sekä antoi musiikkijaostolle tehtävän valmistaa lisää introitussävelmiä. Väliaikaisen messusävelmistön ohjepainosta nimettiin valmistelemaan oma toimituskuntansa.¹¹¹

Musiikkijaosto esitti yksiaänisten introitussarjojen lisäksi julkaistavaksi myös Sulo Salosen (1899–1976) laatimat kuorointroitukset. Jaosto näki mahdolliseksi

¹⁰⁸ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1964, 87–97.

¹⁰⁹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1964, 89.

¹¹⁰ Luterilaisen maailmanliiton neljäs yleiskokous järjestettiin Helsingissä vuonna 1963.

¹¹¹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1964, 92–94, 96–97, 100–101, 106, 310.

myös koraali-introituksien sekä säestettyjen, yksiäänisten välimuotointroituksien käytön.¹¹² Salonen sävelsi kaikkiaan 30 introitusta kuorolle ja uruille.¹¹³ Harald Andersén yhdessä Taneli Kuusiston (1905–1988) kanssa sekä Jalmari Aalto (1914–1983) tekivät yksiääniset introitussarjat.¹¹⁴ Andersénin ja Kuusiston *Kirkkovuoden introituslaulut* -kokoelma hyväksyttiin vuoden 1963 kirkolliskokouksessa, ja Aallon vapaampaa gregoriaanista tyyliä edustava introituskokoelma julkaistiin nimellä *Kirkkovuoden johdantolaulut*.¹¹⁵ Musiikkijaosto valmisteli vielä uuteen kirkkokäsikirjaan ehdotukset alku- ja graduaalivirsiksi.¹¹⁶ Lopulliset virsiehdotukset laativat Samuli Aaltonen (1914–1976) ja Paavo Soinne (1930–2020).¹¹⁷

2.1.2 Ehdotus jumalanpalvelusten kirjaksi

Kirkkokäsikirjakomitea jätti vuoden 1968 kirkolliskokoukselle ehdotuksensa uudesta *Jumalanpalvelusten kirjasta*. Ehdotuksen johdannossa mainitaan, että uudistustyön ensimmäiset tulokset saatiin jo vuonna 1958, jolloin kirkolliskokous hyväksyi kirkkovuoden tekstit ja jumalanpalveluksen vaihtuvat osat eli introitukset, johdantolauseimat sekä rukoukset. Samalla uusi jumalanpalvelusjärjestys hyväksyttiin vanhan järjestyksen rinnalla käytettäväksi. Kirkkokäsikirjakomitea sai tuolloin tehtäväkseen tarkistaa jumalanpalvelusjärjestystä sekä valmistaa ehdotukset käsikirjaan otettavista kaavoista.¹¹⁸

Vuoden 1958 kirkolliskokouksen asettama käsikirjakomitea valmisteli kirkollisten toimitusten kirjan, väliaikaiseen käyttöön tarkoitettun messusävelmistön sekä sävelmistön introituslauluja varten, jotka vuoden 1963 kirkolliskokous sitten hyväksyi. Vuoden 1963 kirkolliskokous nimesi jälleen uuden käsikirjakomitean.¹¹⁹ Tällä kertaa työn pääperiaatteena oli luoda erilaisten vaihtoehtojen avulla vapaus, jotta seurakunnat voisivat tarpeistaan käsin muovata jumalanpalvelustaan heille sopivaksi kuitenkin särkevästi sen rakenteellista yhtenäisyyttä. Toiveet

¹¹² TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjakomitean pöytäkirja 19.–20.7.1966.

¹¹³ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 9.

¹¹⁴ TMA, Hab. 1, musiikkijaoston pöytäkirja 20.7.1966.

¹¹⁵ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 10.

¹¹⁶ TMA, Hab. 1, musiikkijaoston pöytäkirja 24.8.1965.

¹¹⁷ TMA, Hab. 1, musiikkijaoston pöytäkirja 30.1.1967.

¹¹⁸ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 3.

¹¹⁹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1964, 326–327.

kohdentuivat pieniin täydennyksiin ja muutoksiin päiväjumalanpalveluksen kaavassa. Muutostoiveissa korostettiin myös jumalanpalvelusmusiikin merkitystä ja liturgian liittymistä kiinteämmin luterilaiseen traditioon.¹²⁰

Kirkkokäsikirjakomitea esitti vuoden 1968 kirkolliskokoukselle hyväksyttäväksi seuraavat jumalanpalvelusmusiikkia koskevat asiat:

- uusi jumalanpalvelusten kirja ja sen myötä messusävelmistö
- ehdotukset graduualivirsistä seurakuntien vapaaehtoiseen käyttöön
- vaihtoehtoiset introitussävelmät aikaisemmin hyväksytyyn introitussävelmistön rinnalla käytettäväksi.¹²¹

Messusävelmistöä laadittaessa kirkkokäsikirjakomitea sopi yhteisistä periaatteista kirkolliskokouksen asettaman ruotsinkielisen koraalikomitean kanssa. Päädyttiin laatimaan kaksi messusävelmistöä ja päätettiin, että I messua käytettäisiin joka-aikaisena¹²² ja II messua juhla-ajan messuna. Hiljaisen ajan¹²³ messu muotoutui I messusta, jolloin siihen erikseen merkityt osat jätettiin pois. Vapaa- muotoisen musiikin paikka määriteltiin graduualin edelle.¹²⁴ Musiikkijaosto esitti vuonna 1963, että II messun juhla-ajoilla tarkoitettaisiin joulu- ja pääsiäisaikojen lisäksi myös muita sellaisia juhla-aikoja ja pyhäpäiviä, jolloin liturgisina väreinä käytettiin valkoista tai punaista.¹²⁵

Käsikirjavalioikunnan puheenjohtaja, piispa Aarre Lauha (1907–1988) korosti kirkkokäsikirjan merkitystä kirkon julistustoiminnan perusrunkona.¹²⁶ Käsikirjavalioikunnan kielellisenä periaatteena oli noudattaa yleiskieltä, mutta raamatuntekstit ja raamatulliset sanonnat haluttiin kuitenkin säilyttää kirkkoraamatun kieliasussa.¹²⁷ Lauha kuvasi *Jumalanpalvelusten kirjaa* rakenteelliseksi ja teologiseksi kokonaisuudeksi ja muistutti ajan, olosuhteiden, kielen ja ihmisten tarpeiden muutoksista sekä kysyi, miten evankeliumi voisi pysyä ymmärrettävänä ja ihmisiä

¹²⁰ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 3–4.

¹²¹ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 4–5.

¹²² Joka-aikaisella tarkoitetaan niitä kirkkovuoden ajankohtia, jotka eivät sijoitu juhla- tai paastonaikaan.

¹²³ Hiljaisella ajalla tarkoitetaan paastonaikaa.

¹²⁴ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 1–9.

¹²⁵ *Päiväjumalanpalveluksen ja kirkollisten toimitusten messusävelmistö* 1962, 3.

¹²⁶ Lauha toteaa kirkkokäsikirjan tehtäväksi välittää kirkkovuoden kokonaisuutta Jumalan pelastushistoriasta. *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 375–376.

¹²⁷ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet* 1969, Käsikirjavalioikunnan mietintö n:o 1.

koskettavana. Lauhan mukaan jumalanpalveluselämän piti pysyä avoimena kehitykselle ja ajan tarpeille: vanhan ja uuden pitää kohdata, liittyä toisiinsa ja elää kirkon jumalanpalvelusjärjestyksissä. Hän näki myös ihmisten erilaiset tarpeet ja toiveet. Lauha totesi puheessaan, että ”toinen kaipaa vanhoja muotoja ja sanontoja, toinen taas uutta ja vaihtelevampaa”. Lauhan mielestä ihmisten erilaiset tarpeet ja toiveet asettivat haasteita kirkkokäsikirjan ja jumalanpalveluskaavojen joustavuudelle.¹²⁸

Piispa Olavi Kares (1903–1988) näki jumalanpalveluksen jäykistyneen vuosi vuodelta yhä enemmän ja vaati kirkkojen tekemistä ”viihtyisiksi ja kauniiksi”. Hän toivoi kirkkoihin lisää taidetta ja totesi, ettei hän pelkää ”musikaalista vaihtelua”. Kareksen mukaan urkuja oli alettu pitää ainoana jumalanpalveluselämään sopivana soittimena. Hän muistutti samaan hengenvetoon vanhasta virrestä, jossa ilmaistiin juhlailoa ”kulkuill’, trummuill’, symbaaleilla”. Kares painotti Lauhan tavoin jumalanpalveluselämän kehittämistä suuntaan, jossa jumalanpalvelus tulee lähemmäksi ”tämän ajan ihmistä” ja sanoi, että jumalanpalveluksen tulee tulla seurakunnan keskelle ja ”murtautua ulos kultillisesta ja rituaalisesta kotelosta”. Hän kysyi: ”Miten löytäisimme jumalanpalveluksellamme tämän sekularisoituneen ja teollistuneen ajan ihmisen?” Kareksen mukaan jumalanpalvelus ei saa jähmettyä paikalleen vaan sen pitää pysyä liikkeessä kohti Kristusta.¹²⁹

Uuden testamentin eksegetiikan professori Aimo T. Nikolainen (1912–1995) piti myönteisenä jumalanpalvelusuudistuksessa toteutuvaa liturgisen uudistusliikkeen vaikutusta,¹³⁰ jonka myötä seurakuntalaisia aktivoitiin osallistumaan jumalanpalvelukseen aiempaa enemmän. Nikolainen piti tätä oikeansuuntaisena tapana kehittää jumalanpalveluselämää.¹³¹

¹²⁸ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 375–376.

¹²⁹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 377–379, 395.

¹³⁰ Martti Simojoki (1969, 40–41) kuvasi jumalanpalveluselämän uudistamisen ilmiötä *Kirkkomusiikkilehden* artikkelissa. Arkaisoiva eli traditioita korostava virtaus vaikutti hänen mukaansa vahvimmin Englannin kirkossa jo 1800-luvulla niin sanotussa Oxfordin liikkeessä ja anglokatolisessa suuntauksessa. Arkaismia näkyi myös Saksan korkeakirkollisissa piireissä sekä joissakin Skandinavian kirkoissa. Tämä virtaus korosti kirkkojen yhteistä perintöä. Estetisoivan virtauksen tavoitteena oli tehdä jumalanpalvelus kauniiksi. Suuntaus painotti kirkkotilan ja alttarin kaunistamista, liturgisten asujen käyttämistä sekä liturgian ja musiikin toteuttamista taidolla. Mystiikkaa korostava linja keskittyi hartauteen, palvontaan ja hiljaisuuteen. Simojoki mainitsee, että joissakin jumalanpalveluselämän uudistuspyrkimyksissä lähdetään siitä, että nykyajan ihminen voi tuntea olevansa kotonaan saapuessaan kirkkoon. Tämä linja on aiheuttanut sen, että jumalanpalveluksesta on saatettu jättää joitakin osia pois tai sitä on lyhennetty radikaalisti. Missionaarinen tendenssi korostaa evankeliumista nousevaa lähetystehtävää jumalanpalveluksessa.

¹³¹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 384.

Vuoden 1968 kirkolliskokouksessa kuultiin useita puheenvuoroja, joissa kiiteltiin uudistuksen pyrkimystä jumalanpalveluskaavojen joustavuuteen. Puheenvuoroissa mainittiin kaupunki- ja maaseutuseurakuntien sekä eri-ikäisten seurakuntalaisten erilaiset toiveet ja tarpeet. Jotkut edustajat moittivat uudistettujen jumalanpalveluskaavojen johtavan ”takaisin kohti katolilaisuutta”. Useassa puheenvuorossa nähtiin tarvetta jumalanpalveluksen ilmiöiden seuraamiselle ja jumalanpalveluselämän jatkuvalle kehittämiselle. Pysyvän jumalanpalveluselämän toimikunnan perustaminen koettiin tärkeäksi.¹³²

Vuoden 1968 kirkolliskokous kävi puheenjohtajansa arkkipiispa Martti Simojoen (1908–1999) johdolla päiväjumalanpalveluksen kaavan kohta kohdalta läpi. Jumalanpalvelusmusiikkiin liittyvät kysymykset eivät herättäneet juurikaan keskustelua kirkolliskokousedustajissa. Ainoa keskustelun aihe liittyi uruilla soitettuun kuolleiden kiitosmusiikkiin.¹³³

Johdanto-osasta käydyssä keskustelussa pureuduttiin ”kirkkokäyttäytymiseen” eli siihen, istuuko vai seisooko seurakunta johdanto-osan pienen kunnian aikana vai ei.¹³⁴ Synninpäästön ja Herra, armahda -laulun sijainnit jumalanpalveluskaavassa herättivät myös runsaasti keskustelua.¹³⁵ Uusi *Jumalanpalvelusten kirja* hyväksyttiin kirkolliskokouksessa lokakuun 30. päivänä 1968. Päätöksen jälkeen kirkolliskokous käsitteli aiheeseen liittyneitä ponsia ja nimesi *Jumalanpalvelusten kirjalle* toimitusvaliokunnan. Ponnit saatiin käsiteltyä ja hyväksytyä kuukautta myöhemmin marraskuun 26. päivänä 1968.¹³⁶

Vuoden 1968 kirkolliskokous käsitteli myös virsikirja- ja kirkkomusiikkivaliokunnan mietintöä kirkkokäsikirjakomitean musiikkijaoston ehdotuksesta uudeksi messusävelmistöksi ja introituslauluiksi. Käsittely sisälsi Kuopion hiippakunnan aloitteen, joka koski messusävelmien sävelmä- ja tekstirytmä.¹³⁷

¹³² *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 392–393, 397, 489–492.

¹³³ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 400–419. Lehtosen (1973, 88) mukaan kuolleiden kiitos merkitsee Jumalan armon ylistämistä.

¹³⁴ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 400–403.

¹³⁵ Tästä asiasta esitettiin kaksi erilaista näkemystä: yhden näkemyksen mukaan Herra, armahda kuului osaksi synnintunnusta, kun taas toinen näkemys liittyi luterilaiseen vanhurskauttamisoppiin. Myös uskonnuntuksen, kirkollisten ilmoitusten yhteydessä luettujen rukousten, Isä meidän -rukouksen sekä yhteisen esirukouksen sanamuodot aiheuttivat keskustelua. Samaten saarna ja vuoroylistys jakoivat mielipiteitä. *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 403–417.

¹³⁶ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 449, 508–509, 642–644.

¹³⁷ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 464.

Kirkolliskokous kävi messusävelmistöistä *Jumalanpalvelusten kirjaa* huomattavasti suppeamman keskustelun. Keskusteluissa nostettiin esille asioita, jotka liittyivät lähinnä suomen kielen sanapainoihin sekä tahtiviivojen ja etumerkkien käyttöön messusävelmistöjen nuottikuvissa. Yleiskeskustelussa Yrjö Sariola kiitelti kirkkomusiikin alalla tapahtunutta kehitystä. Hän näki tämän hyväksi perustaksi messusävelmistön uudistamistyölle. Lääkäri ja runoilija Ensio Kurki-Suonio (1896–1993) määritteli kirkkomusiikkia seuraavalla tavalla: ”Kirkon sävel ei koskaan saa olla esteettinen itsetarkoitus. Sen tähtäyspisteenä ei saa olla pelkkä taide-
nautinto, ei edes liturginen nautinto. Säveleen tehtävänä on aina palvella sanaa, sanottua tai sanomatontakin sanaa, olla enkelin siipenä, joka Jaakobin tikapuissa kantaa ylös sitä sanaa, minkä Pyhä Henki meidän rinnassamme alhaalla virittää ja kantaa Jumalalta alas Hänen sanaansa meille.” Kirkolliskokous hyväksyi uudet messusävelmistöt ja introituslaulut marraskuun 25. päivänä 1968.¹³⁸ Kirkolliskokous antoi laajennetulle piispainkokoukselle tehtävän ryhtyä toimenpiteisiin pysyvän jumalanpalvelustoimikunnan perustamiseksi.¹³⁹

Arkkipiispa Simojoki piti seurakuntien keskeisimmän tehtävän kannalta kirkkokäsikirjan uudistamisen loppuun saattamista vuoden 1968 kirkolliskokouksen suurimpana saavutuksena. Hän mainitsi kaksikymmentäviisi vuotta kestäneen uudistamistyön vaatineen paljon työtä ja näki sen johtaneen lopputulokseen, jossa jumalanpalveluselämä ja kotien hartauselämä ovat saaneet kirkon periaatteisiin pohjaavan ja nykyihmistä lähelle tulevan kiinteän ja eheän rungon.¹⁴⁰ Messusävelmistön ohjepainos säestyslaitoksen kanssa julkaistiin vuonna 1969 kanttori Asko Rautioahon (1936–2020) toimittamana.¹⁴¹ Uusi jumalanpalvelusjärjestys otettiin käyttöön ensimmäisenä adventtisunnuntaina vuonna 1969.¹⁴²

2.1.3 Päiväjumalanpalveluksen rakenne

Päiväjumalanpalvelus on jumaluusopillinen, liturginen ja kirkkomusiikillinen kokonaisuus, jonka rakenne on pelastushistoriallinen, ja jonka painotukset ovat

¹³⁸ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 464–470, 472.

¹³⁹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 492–493.

¹⁴⁰ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 645.

¹⁴¹ *Jumalan kansan juhla* 1992, 153.

¹⁴² Rautioaho 1969, 148.

jokaisena pyhäpäivänä kulloisenkin kirkkovuoden ajankohdan mukaiset. Vuoden 1957 käsikirjaehdotuksessa todetaan: ”Tärkein jumalanpalveluksen ilmaisukeino on äänellinen sana veisattuna. Mutta jo seurakunnan kokoontuminen yhteen, sen harras mukana olo, arvokkaat muodot, joissa jumalanpalvelus tapahtuu, itse kirkkorakennus, alttari risteineen, sen kukat ja kynttilät ja kirkkovuoden aikojen mukaan vaihtuvat värit, yhteinen veisuu ja urkujen sävelkieli, ja tästä kaikesta kutoutuva ehyt, järjestetty kokonaisuus luovat jumalanpalveluksesta ehyen järjestyneen kokonaisuuden, pyhän lippaan,¹⁴³ joka ei ole vain toisarvoista kehystystä sen kallisarvoisen sisällyksen ympärillä.”¹⁴⁴

Käsikirjakomitean jättämän ehdotuksen mukaan päiväjumalanpalvelus oli pidettävä jokaisena sunnuntaina pääsääntöisesti kello kymmenen. Päiväjumalanpalvelus pidettiin myös joulupäivänä, toisena joulupäivänä, uudenvuodenpäivänä, loppiaisena, pitkäperjantaina, toisena pääsiäispäivänä, helatorstaina, toisena heluntaipäivänä, Johannes Kastajan päivänä, pyhäinpäivänä ja itsenäisyyspäivänä.¹⁴⁵ Kirkkokäsikirjakomitea näki päiväjumalanpalveluksen rakentuvan viidestä osasta: valmistelu¹⁴⁶, johdanto, sana eli pyhän uskomme pelastussanoma, Herran ehtoollisen vietto ja lyhyt päätös.¹⁴⁷ Tämän tutkielman liitteestä kolme löytyvät sekä käsikirjakomitean ehdotus että kirkolliskokouksen hyväksymät päiväjumalanpalveluksen kaavat. Kaavojen keskeisin ero liittyy jumalanpalveluksen alkusaan: komitean ehdotuksessa Herra, armahda -laulu on synnintunnustuksen jälkeen. Hyväksytyssä kaavassa synnintunnusta seuraa synninpäästö, jonka jälkeen seurakunta laulaa Herra, armahda -laulun.

Alkuvirren edellä voitiin soittaa lyhyt, erillinen alkusoitto.¹⁴⁸ Käsikirjavalioikunnan mietintö kuvailee alkuvirren luonnetta rukoilevaksi, juhlapäivän tai kirkkovuoden aiheeseen liittyväksi. Alkuvirsi saattoi olla myös aamuvirsi.¹⁴⁹

¹⁴³ Sanapari *pyhä lipas* viitanee Yrjö Hirnin (1870–1952) roomalaiskatolisen kirkon taidetta käsittelevän kirjan otsikkoon *Det heliga skrinet: Studier i den katolska kyrkans poesi och konst* (1909), englanniksi *The Sacred Shrine: A Study of the Poetry and Art of the Catholic Church* (1912).

¹⁴⁴ *Käsikirjaehdotus* 1957, 21, 111.

¹⁴⁵ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 1.

¹⁴⁶ Valmistelulla tarkoitettiin yhtäältä seurakuntalaisen valmistautumista ”pyhille matkoille” eli jumalanpalveluksen viettämiseen, toisaalta papin yksityistä tai muiden jumalanpalvelukseen osallistuvien kanssa tapahtuvaa hiljentymistä ennen jumalanpalvelusta.

¹⁴⁷ *Käsikirjaehdotus* 1957, 22, 111.

¹⁴⁸ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 2–19.

¹⁴⁹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet* 1959, käsikirjavalioikunnan mietintö n:o 1, 23.

Alkusoitto ei ollut vain lyhyt intonaatio laulettavaan virteen vaan jumalanpalveluksen aloittava uruilla soitettu preludi.¹⁵⁰

Johdanto voitiin toteuttaa kolmella eri tavalla. Kuoro saattoi laulaa johdantovuorolaulun eli introituksen yksin, kanttorin tai seurakunnan kanssa. Introitus voitiin myös lausua. Toisessa vaihtoehdossa pappi lausui johdantolauseman ja seurakunta vastasi laulaen: ”Kunnia olkoon Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen, niin kuin alusta ollut on, nyt on ja aina iankaikkisesta iankaikkiseen. Aamen.” Seurakunnan vastausta ei laulettu viidentenä paastonajan sunnuntaina, palmusunnuntaina, pitkäperjantaina eikä hiljaisen viikon jumalanpalveluksissa. Kolmantena vaihtoehtona oli papin lausuma ”Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen”.¹⁵¹

Seuraavaksi pappi lausui kehotuksen synnintunnustukseen ja rukoili synnintunnustusrukouksen, jota seurasi seurakunnan laulama Herra, armahda -laulu. Pappi lausui synninpäästön, mihin seurakunta vastasi synninpäästöön lausumalla aamenen. Käsikirjavalioikunta toteaa mietinnössään vuonna 1968 kirkolliskokoukselle seuraavaa: ”Kaikki pappein- ja hiippakuntakokoukset lukuun ottamatta Mikkelin kokouksia ovat ehdottaneet komitean ehdotuksen hyväksymistä tosin monin yksityiskohtien muutoksin. Seurakuntien lausunnot ovat samansuuntaisia kuin pappein- ja hiippakuntakokousten: 195 seurakuntaa hyväksyy komitean ehdotuksen sellaisenaan, 341 hyväksyy sen tarkistuksin, ja ainoastaan 27 eli vajaat 5 % kirkkomme 597 seurakunnasta on komitean ehdotuksen hylkäämisen kannalla.” Käsikirjavalioikunta toivoi, että päiväjumalanpalveluksen järjestykseen tehtäisiin vielä muutos, jossa Herra, armahda ja synninpäästö muutettaisiin järjestykseen synninpäästö ja Herra, armahda. Tämän muutoksen katsottiin palauttavan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluksen maailmanlaajaan luterilaiseen perintöön.¹⁵²

Papin tehtävänä oli lausua tai laulaa Kunnia, johon seurakunta vastasi laulaen.¹⁵³ Kiitosvirsi laulettiin seurakuntavirtenä Kunnian jälkeen ilman erillistä

¹⁵⁰ Rautioaho 1969, 148.

¹⁵¹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet* 1969, käsikirjavalioikunnan mietintö n:o 1.

¹⁵² *Kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet* 1969, käsikirjavalioikunnan mietintö n:o 1.

¹⁵³ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 2–5.

välisoittoa.¹⁵⁴ Hilariuksen kiitosvirttä¹⁵⁵ käytettiin ehtoollisjumalanpalvelusta vietettäessä.¹⁵⁶ Kirkkokäsikirjaehdotus kehotti kanttoreita ja urkureita huomaamaan Hilariuksen kiitosvirren keskiosassa olevan Jumalan Karitsa -kohdan. Se tuli toteuttaa muuta kiitosvirttä hiljaisemmin.¹⁵⁷ Muissa kuin ehtoollisjumalanpalveluksissa voitiin käyttää myös muita kolminaisuusaiheisia virsiä. Kunnia ja kiitosvirsi jätettiin pois viidentenä paastonajan sunnuntaina, palmusunnuntaina, pitkäperjantaina sekä hiljaisen viikon jumalanpalveluksista. Kiitosvirren jälkeen pappi lauloi tai lausui vuorotervehdyksen ja luki kollehtarukouksen. Seurakunta lauloi vuorotervehdykseen vastauksen ja lausui rukouksen loputtua aamenen.¹⁵⁸

Pappi tai muu lukija luki epistolatekstin.¹⁵⁹ Jos saarna pidettiin epistolasta tai Vanhan Testamentin tekstistä, pappi luki epistolan tilalla päivän evankeliumitekstin.¹⁶⁰ Epistolan lukemista seurasi joko seurakunnan ja kuoron laulama vuorovirsi tai päivän teksteihin soveltuva kuorolaulu.¹⁶¹ Vuorovirsitoteutuksessa oli tärkeää, että seurakunnan säkeistö päätti säkeistöjen vuorottelun.¹⁶² Ehdotuksessa mainittiin, että ennen virttä saattoi olla kuoron laulama, päivän teksteihin soveltuva laulu.¹⁶³ Lopullisesta jumalanpalvelusjärjestyksestä tämä mahdollisuus poistettiin. Sen sijaan epistolavirsi voitiin korvata kuorolaululla, epistola- tai evankeliumimotetilla tai kantaatilla.¹⁶⁴ Epistolavirttä kutsuttiin myös aine- tai graduaalivirreksi, sillä se jumalanpalveluksen päävirtenä toi parhaiten esille vietettävän juhla- tai pyhäpäivän keskeisen sisällön.¹⁶⁵

¹⁵⁴ *Käsikirjaehdotus* 1957, 27.

¹⁵⁵ Hilariuksen kiitosvirsi eli Laudamus-hymni löytyy Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuoden 1938 virsikirjasta numerolla 629 Richard Faltinin (1835–1918) säveltämänä. Hymnin tekstiä pidettiin aiemmin Hilariuksen eli ranskalaisen teologin ja Poitiers'n piispa Hilariuksen (noin 300–367) kirjoittamana. Lehtonen 1973, 53.

¹⁵⁶ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 6.

¹⁵⁷ *Käsikirjaehdotus* 1957, 112.

¹⁵⁸ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 6.

¹⁵⁹ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 6.

¹⁶⁰ TMA, Hab. 7c, kirkkokäsikirjakomitean mietintö vuoden 1968 kirkolliskokoukselle, päiväjumalanpalvelus.

¹⁶¹ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 6.

¹⁶² Rautioaho 1969, 149.

¹⁶³ TMA, Hab. 7c, kirkkokäsikirjakomitean mietintö vuoden 1968 kirkolliskokoukselle, päiväjumalanpalvelus.

¹⁶⁴ Rautioaho 1969, 149.

¹⁶⁵ *Käsikirjaehdotus* 1957, 23, 112.

Pappi lausui uskontunnustuksen joko yksin¹⁶⁶ tai yhdessä seurakunnan kanssa.¹⁶⁷ Uskontunnustus voitiin myös laulaa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuoden 1938 virsikirjan virsinä 166 *Mä uskon yhteen Jumalaan* tai 167 *Mä uskon Jumalaan*. Jos uskontunnustus laulettiin, graduaalivirren jälkeen luettiin teksti, joka oli mieluiten ensimmäisen vuosikerran evankeliumi. Uskontunnustusvirsi laulettiin tekstin jälkeen. Jos uskontunnustus laulettiin virtenä, saarnavirsi jätettiin pois.¹⁶⁸ Saarnavirren tuli olla lyhyt,¹⁶⁹ niin kuin uruilla soitetun alkusoitonkin¹⁷⁰. Saarnavirressä rukoiltiin Pyhän Hengen siunausta sanan oikeaan julistamiseen, sen kuulemiseen ja kätkemiseen.¹⁷¹

Ennen saarnaa pappi luki saarnatekstin ja saarna päättyi aina rukoukseen. Rukouksen jälkeen kuoro saattoi laulaa päivän aiheeseen sopivan laulun. Tämän jälkeen pappi luki kirkolliset ilmoitukset. Poisnukkuneiden nimien lukemisen jälkeen seurakunta lauloi virren säkeistön tai kuunteli urkumusiikkia, kuorolaulua tai kirkonkellojen soittoa. Kirkollisten ilmoitusten jälkeen laulettiin virsi,¹⁷² jonka aikana kannettiin kolehti ja pappi valmisteli ehtoollispöydän.¹⁷³

Virren jälkeen pappi lauloi tai lausui tervehdyksen, johon seurakunta vastasi laulamalla. Tämän jälkeen pappi lausui yleisen kirkkorukouksen, mihin seurakunta vastasi lausutulla aamenella.¹⁷⁴ Paaston aikana, pitkäperjantaina, rukoussunnuntaina ja rukouspäivinä yleisenä kirkkorukouksena käytettiin litaniaa¹⁷⁵ tai Pyhä Jumala, pyhä väkevä -rukouksia. Seurakunta ja kuoro lauloivat tai lausuiivat niille määrätyt osat.¹⁷⁶ Tosin joissakin tapauksissa pappi saattoi lukea myös seurakunnan osuudet.¹⁷⁷

¹⁶⁶ Jos pappi lausui uskontunnustuksen yksin, seurakunta vastasi kuultuun uskontunnustukseen lausumalla aamenen. TMA, Hab. 7c, kirkkokäsikirjakomitean mietintö vuoden 1968 kirkolliskokoukselle, päiväjumalanpalvelus.

¹⁶⁷ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 7.

¹⁶⁸ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 7–8.

¹⁶⁹ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 7–8.

¹⁷⁰ Rautioaho 1969, 149.

¹⁷¹ *Käsikirjaehdotus* 1957, 28.

¹⁷² Tätä virttä kutsuttiin myös nimellä yleinen uhrirukousvirsi. *Käsikirjaehdotus* 1957, 23.

¹⁷³ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 8–11.

¹⁷⁴ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 11–14.

¹⁷⁵ Litanian on rukous, johon seurakunta tai kuoro yhtyy toistuvasti akklamaatioin eli kertosaäkeenomaisin rukoushuudahduksin. Fryyginen litanian löytyy Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuoden 1968 ruotsinkielisestä messusävelmistöstä.

¹⁷⁶ TMA, Hab. 7c, kirkkokäsikirjakomitean mietintö vuoden 1968 kirkolliskokoukselle, päiväjumalanpalvelus.

¹⁷⁷ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 23.

Pappi ja seurakunta lauloivat ehtoollisvuorolaulun. Pappi saattoi jälleen lukea oman osuutensa. Kirkkovuoden ajankohdan mukaan vaihtuneen prefaation rukouksen jälkeen seurakunta lauloi Pyhä-hymnin tai vuoden 1938 virsikirjan virren 633 *Pyhä, pyhä, pyhä Herra Jumala kaikkivaltias*. Pappi lausui ehtoollisen asetussanat alttariin päin kääntyneenä. Isä meidän -rukouksen lopussa seurakunta lausui aamenen.

Tämän jälkeen kanttori soitti hiljaista urkumusiikkia ja ehtoollista jakavat papit tulivat alttarille. Alttaripalvelusta toimittava pappi lausui tai lauloi: ”Herra olkoon teidän kanssanne”, johon seurakunta vastasi: ”Niin myös sinun henkesi kanssa”. Tämän jälkeen sama pappi lausui kutsusanat ehtoolliselle. Jumalan Karitsa -hymni voitiin laulaa joko ennen ehtoollisen jakamista tai ehtoollisen jaon jo alettua. Ehtoollismusiikkina saattoi olla virsi- ja kuorolaulua sekä hiljaista urkumusiikkia.¹⁷⁸ Kiitossävyinen virsi laulettiin ehtoollisen jaon loppupuolella.¹⁷⁹

Ehtoollisen jaon päätyttyä pappi lausui kiitosrukouksen, johon seurakunta lausui aamenen.¹⁸⁰ Papin ja seurakunnan laulamaa vuorolistyistä¹⁸¹ seurasi Herran siunaus, jonka pappi lausui seurakuntaan päin kääntyneenä. Päiväjumalanpalvelus päättyi päätösvirteen. Päätösvirren tuli olla lyhyt, ja sitä saattoi seurata vielä päätössoitto.¹⁸² Päätösvirressä kiitettiin ”kirkonkäynnin siunauksesta ja pyydettiin voimaa uskonkilvoitukseen”¹⁸³. Päätössoitosta eli postludiosta Martti Simojoki (1908–1999) kirjoitti *Kirkkomusiikkilehdessä* vuonna 1965 seuraavaa: ”Postludio ei ole jumalanpalveluksen taiteellinen täydennys, jonkinlainen soolonumero, vaan elimellinen osa itse jumalanpalvelusta, ja sen tulisi liittyä kunkin jumalanpalveluksen aatteelliseen sisältöön.” Simojoki kuvailee loppusoittoa kutsuksi rukoukseen ja kiitokseen, joka rohkaisee astumaan ulos kirkosta kohti arjen elämää. Loppusoitto nähtiin ”kokoavana pisteenä” jumalanpalvelukselle.¹⁸⁴

Päiväjumalanpalvelus nähtiin seurakunnan yhteisenä juhlanäytelmänä, jossa mahdollisimman monen oli tärkeää olla aktiivisessa roolissa. Urkurin tehtävänä oli palvelulla

¹⁷⁸ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 14–18.

¹⁷⁹ *Käsikirjaehdotus* 1957, 33.

¹⁸⁰ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 18–19.

¹⁸¹ Pappi saattoi lukea oman osuutensa. Vuorolistyksen hallelujat jätettiin pois 2.–4. adventti-sunnuntaina, 1.–5. paastonajan sunnuntaina, palmusunnuntaina, pitkäperjantaina sekä hiljaisen viikon jumalanpalveluksista. *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 18–19.

¹⁸² *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 18–19.

¹⁸³ *Käsikirjaehdotus* 1957, 34, 114.

¹⁸⁴ Simojoki 1965, 7.

virsiensä, messujen ja kuorolaulujen säestyksissä sekä tukea liturgian jatkuvuutta. Juhla-aikoina urkuri soitti myös jumalanpalveluksen alku- ja päätösoitot.¹⁸⁵

2.1.4 Kuoron käyttö päiväjumalanpalveluksessa

Eino Sormunen määritteli *Pääjumalanpalveluksen kokonaisuus* -kirjoituksessaan seurakunnan laulun ja kuoron välistä suhdetta. Sormusen mielestä kuoron tehtävänä oli toteuttaa *proprium*-osien musiikkia sekä osallistua seurakunnan osuuksiin. Seurakunnan osuudet liittyivät jumalanpalveluksen *ordinarium*-osiin.¹⁸⁶

Kirkkokäsikirjakomitea antoi vuonna 1960 ohjeita kuoron käytöstä päiväjumalanpalveluksessa, jotka vastasivat Sormusen esittämiä periaatteita. Ohjeiden mukaan kuoro on osa seurakuntaa, mutta sillä saattoi olla myös itsenäisiä laulutehtäviä jumalanpalveluksen *proprium*-osissa. *Ordinarium*-osat katsottiin koko seurakunnan yhdessä laulettaviksi. Käsikirjakomitean mukaan kuoron itsenäinen käyttö tuli kyseeseen virsien yhteydessä tai niiden sijaan. Komitea näki mahdollisena vuorovirsien, kuorolle sävellettyjen epistola- ja evankeliumimotettien käytön sekä jumalanpalveluksen alun urkumusiikin korvaamisen kuorolaululla. Komitea mainitsi, että kuoron ja urkujen tasa-arvoinen vuorottelu seurakuntavirren kanssa kuuluu *graduale*-¹⁸⁷ ja ehtoollismusiikkiin. Itsenäiseltä kuorolaululta edellytettiin tyyllistä arvokkuutta, ja laulujen tekstien piti täyttää niille annettu liturginen tehtävä.¹⁸⁸

Kirkkokäsikirjakomitea katsoi kuoron itsenäisen käytön mahdolliseksi päiväjumalanpalveluksen seuraavissa osissa:

- introitus jumalanpalveluksen alussa
- Laudamus: Hilariuksen kiitosvirren keskitaite neliäänisenä kuorolauluna
- erillinen kuorolaulu (*graduale*- ja hallelujapsalmi tai motetti) epistolavirren edellä tai sen sijasta
- epistola- eli *graduaalivirsi* kuoron ja seurakunnan vuorovirtenä

¹⁸⁵ *Käsikirjaehdotus* 1957, 34, 114.

¹⁸⁶ *Käsikirjaehdotus* 1957, 114. *Proprium*illa tarkoitetaan jumalanpalveluksen vaihtuvia osia ja *ordinarium*illa sen kiinteitä osia.

¹⁸⁷ *Graduale* eli *graduaali* tarkoittaa päivän virttä. Alun perin *graduale*lla tarkoitettiin lukupulpetin portaalta (*gradus* eli porras) aloitettua psalmia, joka laulettiin epistolaa ja evankeliumin välissä. *Graduaalipsalmi* mainitaan luvussa 2.2.4.

¹⁸⁸ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjakomitean pöytäkirja 16.–17.5.1960, liite: kuoron käyttö päiväjumalanpalveluksessa.

- kuoron osuudet yleisessä esirukouksessa (litania ja Pyhä Jumala, pyhä väkevä -rukous)
- kuorolaulu ehtoollisen jakamisen aikana.¹⁸⁹

Yllä mainittujen tehtävien lisäksi kuorolaulu saattoi korvata urkumusiikkia tai sitä voitiin esittää urkumusiikin rinnalla. Kuorolaululla voitiin korvata saarnavirsi, ja sitä voitiin kuulla myös saarnan lopussa. Annettujen ohjeiden mukaan kuorolaulu oli mahdollista myös kuolleiden muistamisen yhteydessä.¹⁹⁰

Kirkkokäsikirjakomitea antoi vuonna 1965 musiikkijaostolle tehtäväksi laatia päiväjumalanpalveluskaavan ohjeet kuorolaulun paikasta.¹⁹¹ Musiikkijaosto valtuutti tuomiorovasti Samuli Aaltosen laatimaan lopulliset ohjeet kuoron ja urkujen käytölle jumalanpalveluksessa.¹⁹²

2.2 Vuoden 2000 kirkkokäsikirja

2.2.1 Uudistuksen lähtökohdat

Vuoden 1981 kirkolliskokous antoi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskukselle (KJMK) tehtävän koota kirkkokäsikirjauudistusta koskevia aloitteita. Jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskus järjesti asiantuntijaseminaarin sekä asetti työryhmän, jonka mietintö *Jumalanpalvelus 2000* valmistui vuonna 1987.¹⁹³

Piispainkokous esitti vuoden 1988 kirkolliskokoukselle, että se ryhtyisi toimiin uuden kirkkokäsikirjan aikaansaamiseksi.¹⁹⁴ Piispainkokouksen esityksessä vaadittiin syvällistä ja monipuolista tutkimustyötä uudistuksen pohjaksi. Jumalanpalveluksen aseman sekä seurakuntalaisten odotusten ja kokemusten kartoittamista pidettiin tärkeänä. Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa tapahtunut liturginen kehitys ja uudistustyö vuoden 1968 jälkeen, virsikirjauudistus, uusi raamatunkäännös, jumalanpalveluselämän ympärillä käyty keskustelu, seura-

¹⁸⁹ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjakomitean pöytäkirja 16.–17.5.1960, liite: kuoron käyttö päiväjumalanpalveluksessa.

¹⁹⁰ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjakomitean pöytäkirja 16.–17.5.1960, liite: kuoron käyttö päiväjumalanpalveluksessa.

¹⁹¹ TMA, Hab. 1, kirkkokäsikirjakomitean pöytäkirja 7.–8.5.1965.

¹⁹² TMA, Hab. 1, musiikkijaoston pöytäkirja 30.1.1967.

¹⁹³ *Jumalan kansan juhla* 1992, 12.

¹⁹⁴ *Jumalan kansan juhla* 1992, 12.

kuntien musiikkielämän monipuolistuminen, erilaiset jumalanpalveluskokeilut sekä jumalanpalveluskoulutusten laajentuminen loivat pohjaa ja tarvetta uudistaa kirkkokäsikirjaa. Muiden maiden jumalanpalvelusuudistukset nähtiin myös merkittävinä.¹⁹⁵

Kirkkokäsikirjan uudistus kohdistui ensisijaisesti jumalanpalvelusten kirjaan ja evankeliumikirjaan, mutta se edellytti myös messusävelmistön ja rukouskirjan uudistamista sekä kirkollisten toimitusten kirjan mukauttamista uudistukseen. Käsikirjauudistus nähtiin myös jumalanpalveluselämän kehittämisenä. Uudistustyöltä edellytettiin jatkuvaa palautteen hankkimista seurakunnilta sekä seurakunnissa järjestettävää kokeilutoimintaa.¹⁹⁶

Päiväjumalanpalveluksen uudistaminen nousi kirkkokäsikirjauudistuksen keskeiseksi tehtäväksi. Ehtoollisjumalanpalvelus oli saatettava jumalanpalveluselämän keskuksiksi. Jumalanpalveluksen sanaosaa muokattiin, ja raamatunluvun yhteyteen toivottiin seurakunnan vastausten palauttamista. Rukousten sisällöt ja kieli kaipasivat myös tarkistusta.¹⁹⁷

Jumalanpalvelusmusiikin uudistamisen lähtökohdaksi nousivat virren ja seurakunnan yhteisen laulun ensisijaisuus. Käsikirjavalioikunnan mietinnössä todettiin, että ”seurakunta toteuttaa omaa osuuttaan jumalanpalveluksen dialogisessa tapahtumassa muun muassa virsien ja muun liturgisen musiikin avulla”. Yhteisen psalmilaulun mahdollisuuksia toivottiin myös lisättäväksi. Musiikillisenä perustana pidettiin läntisen liturgisen musiikin perintöä sekä omasta kulttuurista nousevia musiikillisia aineksia. Musiikillisilta toteutuksilta toivottiin erilaisia vaihtoehtoja ja vuorottelun tapoja.¹⁹⁸ Kirkkokäsikirjakomitea piti teologisia perusteita uudistukselle ensiarvoisen tärkeinä.¹⁹⁹

¹⁹⁵ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 1989, käsikirjavalioikunnan mietintö n:o 1/1988.

¹⁹⁶ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 1989, käsikirjavalioikunnan mietintö n:o 1/1988.

¹⁹⁷ Uudistuksessa kiinnitettiin huomiota myös muiden jumalanpalvelusten kehittämiseen. Itsenäisen sanajumalanpalvelus toimi näissä pohjana. Rippiosan aseman selvittämistä ja selkiyttämistä yhtenä jumalanpalveluksen osana pidettiin tärkeänä. Käsikirjauudistuksen myötä uudistettiin myös päivän rukoushetkiä ja monipuolistettiin Raamatun käyttöä jumalanpalveluksissa. *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 1989, käsikirjavalioikunnan mietintö n:o 1/1988.

¹⁹⁸ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 1989, käsikirjavalioikunnan mietintö n:o 1/1988.

¹⁹⁹ *Perustelut* 1997, 41.

Jumalanpalvelusuudistuksen periaatteiksi nousivat:

- Kolmiyhteinen Jumala kutsuu ja kokoaa kansansa yhteen. Hän on läsnä sen keskellä, puhuu ja toimii sanan ja sakramenttien välityksellä.
- Jumalan puhutteluun ja läsnäoloon seurakunta vastaa kiittäen ja rukoillen. Sanassa ja sakramentissa läsnä oleva Kristus sekä rukoileva, kiittävä ja ylistävä seurakunta ovat jumalanpalveluksessa tapahtuvan dialogin kaksi puolta.
- Koko seurakunta yhdessä toimittaa jumalanpalveluksen.²⁰⁰

Jumalanpalveluksella on siis teologinen perusluonteensa. Samalla se on sidoksissa oman aikansa ja yhteiskunnan taustatekijöihin. Siten jumalanpalveluksen tulee vastata sitä viettävän seurakunnan sosiaaliseen ja kulttuuriseen tilanteeseen. Oleellisinta on se, että toteutus tekee oikeutta jumalanpalveluksen sisällölle.²⁰¹

Kirkolliskokous päätti syysistuntokaudellaan 1988 kirkkokäsikirjan kokonaisuudistuksesta. Se asetti 7.11.1988 yhdeksänjäsenisen käsikirjakomitean, jonka tehtäväksi tuli uuden suomen- ja ruotsinkielisen kirkkokäsikirjan sekä messusävelmistön aikaansaaminen. Käsikirjakomiteassa tuli olla teologista, liturgista, musiikillista ja kielellistä asiantuntemusta.²⁰² Kirkolliskokouksen yleiskeskustelussa pidettiin esillä seurakuntalaisten edustuksen huomioimista käsikirjakomiteaa mietittäessä.²⁰³ Käsikirjavalioikunnan tehtäväksi tuli ehdottaa jäsenet käsikirjakomiteaan. Kirkolliskokous määräsi komitean esittämään välimietinnön viimeistään toukokuussa 1991.²⁰⁴ Komitea työskenteli nimellä Käsikirjakomitea – Handbokskommittén, ja sen musiikkijaoston sihteerinä toimi vuoden verran kuoronjohtaja Timo Nuoranne. Musiikkijaosto valmisteli messusävelmistön liitteineen.²⁰⁵ Komitean ja musiikkijaoston jäsenet luetellaan tämän tutkielman liitteessä 2.

Käsikirjakomitea työskenteli työnsä alkuvaiheissa viidessä jaostossa: työ-, ruotsinkielisessä, evankeliumi-, liturgia- sekä musiikkijaostossa. Komitea asetti tutkimustyöryhmän, joka puolestaan suoritti välimietintötutkimuksen. Tutkimuk-

²⁰⁰ *Jumalan kansan juhla* 1992, 34–37.

²⁰¹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 1989, käsikirjavalioikunnan mietintö n:o 1/1988.

²⁰² *Kirkolliskokouksen pöytäkirja* 1989, 12–13.

²⁰³ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 1989, käsikirjavalioikunnan mietintö n:o 6/1988.

²⁰⁴ *Kirkolliskokouksen pöytäkirja* 1989, 12–13.

²⁰⁵ *Perustelut* 1997, 11, 14.

sessä selvitettiin työntekijöiden mielipiteitä käsikirjauudistuksesta sekä jumalanpalveluksen uudistamisesta, ja siihen osallistui noin sata seurakuntien työntekijää.²⁰⁶

Käsikirjakomitea laati laajan selvityksen jumalanpalvelusuudistuksen taustoista, teologiasta ja tavoitteista. Vuonna 1992 julkaistu *Jumalan kansan juhla* -mietintö sisältää tietoa liturgian historiasta, ekumeenista tausta-aineistoa ja lisäksi silloisen jumalanpalveluskäytännön kuvausta sekä ehdotukset uudistamistarpeista. Mietinnössä esitellään monipuolisesti jumalanpalveluksen teologiaa. Uudistuksen tavoitteissa käsitellään kirkkovuotta, evankeliumikirjaa, seurakunnan jumalanpalveluselämää, jumalanpalveluselämän kieltä, ilmaisua sekä musiikkia.²⁰⁷

Kirkolliskokous hyväksyi *Jumalan kansan juhla* -mietinnön kevätistuntokaudellaan vuonna 1993. Samalla se hyväksyi käsikirjauudistuksen periaatteet ja mietinnössä esitetyn prosessoivan uudistustyön periaatteen sekä oikeutti nimettyjen kokeiluseurakuntien lisäksi jokaisen seurakunnan halutessaan käyttämään uudistuksen kokeilumateriaalia ja osallistumaan tällä tavalla kokeilu- ja kehittämistyöhön.²⁰⁸

Kokeilutoiminta oli uudistuksen keskeisimpiä alueita. Varsinainen kokeilukausi alkoi syksyllä 1993. Kokeilu mahdollisti komitean asettamien tavoitteiden tutkimisen kirkkovuoden, evankeliumikirjan, erilaisten jumalanpalvelusten, musiikin ja muun jumalanpalvelustoiminnan osalta. Kokeilun avulla oli myös mahdollisuus selvittää seurakuntien kokemuksia, löytöjä ja ongelmia jumalanpalvelustoiminnan eri alueilta.²⁰⁹ Ehtoollisjumalanpalveluksen eli messun asema sunnuntain jumalanpalveluksena nousi keskeiseksi.²¹⁰

Jumalanpalvelusuudistuksen perusteissa todettiin, että uudistussuunnan tuli olla alhaalta ylöspäin. Jumalanpalveluksen piti pyrkiä tavoittelemaan ”tavallisen kirkossakävijän” lisäksi myös kirkon piiristä vieraantuneita aikuisia sekä lapsia ja nuoria. Jumalanpalveluksesta vastaavien työntekijöiden asenne nähtiin erityisen tärkeäksi. Jumalanpalvelus lanseerattiin työntekijäryhmien yhteiseksi asiaksi yhdessä

²⁰⁶ *Jumalan kansan juhla* 1992, 5–6.

²⁰⁷ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 1993, käsikirjavalioikunnan mietintö nro 1/1993, 1.

²⁰⁸ *Kirkolliskokouksen pöytäkirja* 1993, 14–15.

²⁰⁹ *Perustelut* 1997, 15, 18.

²¹⁰ *Käsikirjavalioikunnan mietintö nro 1/1993*, 10.

seurakuntalaisten kanssa. Keskusteluun nousi myös liturginen diakonaatti.²¹¹ Diakonaattikeskustelu koski myös kanttoreiden ammattikuntaa.

Uudistuksessa Jumalan kolmiyhteisyys nousee jumalanpalveluksen teologiseksi kulmakiveksi. *Jumalan kansan juhla* -mietintö korostaa jumalanpalveluksen ekumeenisen tutkimuksen avaamia uusia näkökulmia ja tärkeyttä samoin kuin liturgisen uudistusliikkeen tuomia virikkeitä. Käsikirjavalioikunnan mielestä monet ekumeeniset tutkimukset tukevat yhtäältä jumalanpalveluksen ymmärtämisestä maailmanlaajuisen kirkon yhteisenä ylistyksenä, rukouksena ja todistuksena, toisaalta ne avaavat näkökulmia jumalanpalveluksen diakoniseen ja missio-naariseen olemukseen.²¹²

Seurakunta nähdään uudistuksien tausta-aineistossa jumalanpalveluksen subjektina.²¹³ Jumalanpalvelusuudistuksen *Perustelut* huomioi ihmisen tiedostavana persoonana ja ihmisen tarpeet psykofyysisinä. Tärkeää on myös huomioida ihmisen elämäntilanne yhteiskunnallisessa, sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Jumalanpalvelus ja jumalanpalvelusmusiikki ei saa olla tästä erillään, se ei saa muodostaa omaa, erillistä hengellistä maailmaansa. Käsikirjavalioikunta toteaa mietinnössään, että Kristuksen todellinen läsnäolo seurakunnassa, Kristuksen oleminen kristityssä sekä raamatullinen käsite seurakunnasta Kristuksen ruumiina luovat keskeiset lähtökohdat Jumalan kansan olemukselle. Liturgialla on yhteys diakoniaan, ja yhteinen pappeus²¹⁴ jumalanpalveluksessa perustuu Kristuksen asumiseen kristityissä.²¹⁵

Yhteisö ja yhteisöllisyys on tärkeä osa kristinuskoa. Jumalanpalveluksen ja sen musiikin suunnittelussa tulee kiinnittää huomiota tasavertaisuuteen, yhteisvastuullisuuteen sekä siihen, että jokaisella vastuunkantajalla on mielekäs tehtävä yhteisessä jumalanpalveluksessa. Messu valmistellaan yhdessä seurakuntalaisten ja työntekijöiden kesken. Anneli Vartiainen (s. 1957) tuo esille luterilaisen teologian näkemyksen uskovien yhteisestä pappeudesta, joka mahdollistaa ja velvoittaa yhteisön jäsenet toimimaan yhdessä.²¹⁶ Saarnaaja ei siis enää valmis-

²¹¹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 1993, käsikirjavalioikunnan mietintö nro 1/1993, 3.

²¹² *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 1993, käsikirjavalioikunnan mietintö nro 1/1993, 4–6.

²¹³ *Perustelut* 1997, 59.

²¹⁴ Seurakunnan jäsenet tulevat osallisiksi kasteessa yhteisestä pappeudesta. Vartiainen 2015, 51.

²¹⁵ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 1993, käsikirjavalioikunnan mietintö nro 1/1993, 4–6.

²¹⁶ Vartiainen 2015, 48, 51.

tele vain saarnansa, liturgi liturgiaansa ja kanttori jumalanpalveluksen musiikkia, vaan jumalanpalvelus toteutetaan alusta loppuun yhdessä.

Uusi käsikirja nähtiin mahdollisuutena jumalanpalveluselämän jatkuvaan kehittämiseen sekä vaivannäön ja suunnittelun lisääntymiseen yhteisen messun puolesta.²¹⁷ *Jumalan kansan juhla* -mietinnön julkaisemisen jälkeen käsikirjakomitea keskittyi kokeilumateriaalin valmistamiseen sekä kokeilutoiminnan käytännön järjestelyihin.²¹⁸ Uusi evankeliumikirja hyväksyttiin kirkolliskokouksessa 8. päivänä toukokuuta 1999 ja jumalanpalvelusten kirja 12. päivänä tammikuuta 2000.²¹⁹

2.2.2 Musiikki jumalanpalveluksessa

Käsikirjavalioikunnan mietintö nro 1/1993 toteaa, että ”musiikki kykenee tunkeutumaan syvälle ihmisen tajuntaan”. Musiikki avaa todellisuuksia, joita sanat eivät ilmaise, ja saa ihmisen kokonaisvaltaisesti mukaansa. Musiikilla on vahva yhdistävä vaikutus. Laulu ja soitto ovat Jumalan hyviä lahjoja, ja ne liittyvät kristillisen jumalanpalveluksen olemukseen: ”musiikki on jumalanpalveluksessa evankeliumin julistamisen ja seurakunnan rukouksen ja kiitoksen kieli sekä seurakuntayhteyden ilmentäjä”. Käsikirjakomitea nosti virren erityiseen asemaan ja totesi, että musiikin yhteisöllisyyttä palveleva jumalanpalvelustehtävä toteutuu vasta sitten, kun seurakuntalaisten erilaiset musiikilliset lahjat tulevat käyttöön. Käsikirjavalioikunta puolestaan näki tärkeänä, että jumalanpalvelusmusiikin uudistumiselle taataan jatkuvan prosessin mahdollisuus. Musiikilla on erityinen merkitys jumalanpalveluksen dialogisen perusluonteen toteutumisessa.²²⁰

Seurakuntien musiikkitoiminta monipuolistui ja liturginen musiikki sai uutta ilmettä 1980-luvun aikana. Erilaisten lauluryhmien ja soittimien käyttö lisääntyi jumalanpalvelusmusiikin toteutuksessa. Virren tehtävään ja olemukseen kiinnitettiin aiempaa enemmän huomiota.²²¹ Virsi on evankelis-luterilaisen kirkon messun musiikin perusmuoto. Edelliseen jumalanpalveluskaavaan verrattuna uusi

²¹⁷ *Perustelut* 1997, 37.

²¹⁸ *Perustelut* 1997, 12, 60–61.

²¹⁹ *Kirkkokäsikirja* I–II, 2003.

²²⁰ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet* 1993, käsikirjavalioikunnan mietintö nro 1/1993, 7–8.

²²¹ *Jumalan kansan juhla* 1992, 13.

kaava antaa virrelle enemmän tilaa ja mahdollistaa virren käytön uusissa kohdissa messua.²²²

Kuoro ja kuorolaulu ovat *Jumalan kansan juhla* -mietinnön mukaan keskinäisen rakkauden ja yksimielisyyden vertauskuvia. Monipuolisen jumalanpalvelusmusiikin toteutukselle löytyy raamatullisia perusteita. Apostoli Paavali (n. 3–64) kirjoittaa kirjeessään efesolaisille (Ef. 5: 19–20): ”Veisatkaa yhdessä psalmeja, ylistysvirsiä ja hengellisiä lauluja, soittakaa ja laulakaa täydestä sydäimestä Herralle ja kiittäkää aina ja kaikesta Jumalaa, Isää, meidän Herramme Jeesuksen Kristuksen nimessä”. Yhteinen jumalanpalvelus on paikka, jossa ”jokaisella on jotakin annettavaa”. Uudistuksen periaatteiden mukaan seurakunta on kanttorin johdolla jumalanpalvelusmusiikkia toteuttava subjekti. Jumalanpalveluksen musiikki kasvaa hiljaisuudesta. Se osallistuu Jumalan ja seurakunnan väliseen dialogiin.²²³

Jumalan kansan juhla -välimietintö määrittelee seuraavat musiikillisen uudistuksen periaatteet:

- Musiikki on jumalanpalveluksessa evankeliumin julistamisen ja seurakunnan rukouksen ja kiitoksen kieli sekä seurakuntayhteyden ilmentäjä.
- Seurakunnan yhteinen virsi, muu liturginen laulu sekä kuoro- ja soitinmusiikki toteuttavat edellä mainittuja jumalanpalvelusmusiikin raamatullisia ja teologisia tavoitteita.
- Musiikin kielessä ja toteutuksessa on oltava tilaa seurakuntalaisten erilaisiin lahjoihin ja voimavaroihin perustuvalla monimuotoisuudelle.
- Jumalanpalvelusmusiikin valinnassa tarvitaan avoimuutta ja kriittisyyttä. Toimivan jumalanpalvelusmusiikin valintaperusteena on pidettävä musiikin aitoutta ja käyttökelpoisuutta jumalanpalvelusta viettävän seurakunnan yhteisenä kielenä.²²⁴

Jumalanpalvelusuudistuksen keskeisiksi termeiksi nousivat sisältölähtöisyys, dynaaminen vastaavuus, kontekstuaalisuus ja tekstimusiikki. *Sisältölähtöisyyden*

²²² Sariola (1988, 22) mainitsee virren käyttämisen vastausmusiikkina sekä saarnan ja uskonnustuksen jälkeen. Ehtoollisosa alkaa virrellä, Pyhä-hymni ja Benedicamus voidaan korvata virrellä, ja yhteisen esirukouksenkin yhteydessä voidaan laulaa virttä.

²²³ *Jumalan kansan juhla* 1992, 150, 158–159.

²²⁴ *Jumalan kansan juhla* 1992, 160.

juuret löytyvät Raamatusta.²²⁵ Sisältölähtöisyyden periaate edellyttää kirkkomusiikilta sopusointua evankelis-luterilaisen kirkon julistaman sanoman kanssa.²²⁶ Musiikki tukee ja vahvistaa jumalanpalveluksen kulkua, ja musiikillisten ilmaisukeinojen avulla on mahdollista korostaa sisältöön liittyviä painotuksia. Sisältölähtöisyys ei tarkoita, että tietyllä sisällöllä ja merkityksellä on aina samanlainen ulkoinen muoto.²²⁷ Sama asia voi saada hyvinkin erilaisia musiikillisia toteuttamistapoja. Tärkeää on, että ihmiset tunnistavat tavoitellun merkityksen musiikin muodoissa.²²⁸ Sisältölähtöinen musiikki kannattelee iloa, toivoa ja rakkautta sekä huomioi ihmisen ja hänen elämäntilanteensa. Musiikki koskettaa ihmisen tunne-elämää. Kirkkokäsikirjakomitean mukaan sisältölähtöisyyttä voidaan pitää kokonaisvaltaisena ja joustavana jumalanpalveluksen ulkoista muotoa säätelevänä periaatteena. Sisältölähtöinen laulu on *Perustelut*-kirjan mukaan kielen lainalaisuudet huomioivaa, elävää ja yksinkertaista.²²⁹ Sisältölähtöisyyden myötä musiikki integroituu messun olennaiseksi osaksi ja konkretisoi kolmiyhteisen Jumalan pelastavaa läsnäoloa koko jumalanpalveluksessa. Sisältölähtöinen musiikki on Jumalan pelastustekojen muistamista; musiikki on soivaa sanaa.²³⁰ Martin Lutherin sanoin ”sanat tekevät tekstin eläväksi”.²³¹

Dynaaminen ekvivalenssi eli dynaaminen vastaavuus merkitsee kristillisen jumalanpalveluksen osatekijöiden ilmaisemista uudelleen jonkin paikalliskulttuurista otetun elementin avulla, jolla on samankaltainen merkitys, arvo ja tehtävä.²³² Dynaamisen vastaavuuden periaatteella jumalanpalvelusmusiikki vapautuu jumalanpalvelusoppaan mukaan tyyllillisistä rajoitteista eli niin sanotuista genre-rajoista.²³³ Dynaamisen vastaavuuden periaatetta sovelletaan erityisesti silloin, kun sanoihin liitetään sävelmä: sävelmän tulee tukea tekstin merkitystä ja päinvastoin, eli teksti ja sävel toisin sanoen viestivät yhteistä asiaa.²³⁴ Dynaaminen

²²⁵ *Perustelut* (1997, 79) viittaa seuraaviin raamatullisiin ilmauksiin: viinipuu, oksat ja hedelmät sekä Sanan lihaksitulo.

²²⁶ *Sinä olet kanssani* 2006, 19.

²²⁷ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, 105.

²²⁸ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 215.

²²⁹ *Perustelut* 1997, 78.

²³⁰ Sariola 2003, 31–33.

²³¹ Sariola 1998, 55.

²³² *Nairobien raportti* 1996, 3.

²³³ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 215–216.

²³⁴ *Perustelut* 1997, 78.

vastaavuus vapauttaa miettimään, minkälainen musiikillinen toteuttamistapa avaa parhaiten sisältöä ja merkitystä. Se antaa tilaa luoville ja persoonallisille ratkaisuille, joissa aidosti etsitään keinoja ja ilmaisutapoja Raamatun sanan sekä uskonelämän kysymysten avaamiselle. Dynaaminen vastaavuus haastaa dialogiin siitä, mitä nykypäivän ihmiset hakevat musiikilta ja miten he ymmärtävät musiikin kielellä.²³⁵ Se kannustaa myös pohtimaan, miten soiva sana, liturginen laulu, pitää aidon elävästi ja yksinkertaisesti sekä samalla monimuotoisen rikkaasti Kristusta esillä. Dynaaminen vastaavuus on metodi, jossa liturgian sisältö ilmaistaan ympäröivän kulttuurin omalla koodikielellä. Tämä dynaaminen ekvivalenssi edellyttää jumalanpalveluksen ja paikalliskulttuurin osatekijöiden merkityksien tuntemista.²³⁶

Jumalanpalveluksella ja näin ollen myös jumalanpalveluksen musiikilla on *missionaarinen luonne*.²³⁷ Missionaarisuus haastaa etsimään uudenlaisia kristinuskon sanoituksia muuttuvassa maailmassa. Varhaisista ajoista lähtien jumalanpalvelus on ollut monikulttuurinen. Nykypäivänä jumalanpalvelus ja sen musiikki monikulttuuristuvat aiempaa nopeammin. Jumalan sanan tulee ”syntyä ja tulla lihaksi” niille ihmisille, jotka viettävät jumalanpalvelusta eri yhteisöissä ja kulttuureissa.²³⁸

Kontekstuaalisuus merkitsee jumalanpalveluksen ja näin ollen myös jumalanpalvelusmusiikin tarkastelua ei vain kirkon vaan myös ihmisten kannalta. Evankelis-luterilaisen kirkon on huomioitava jumalanpalveluksen kulttuurista riippumaton olemus ja sisältö, mutta samalla myös paikalliset olosuhteet, joissa jumalanpalvelusta vietetään. Sen, mitä ympäröivästä kulttuurista käytetään rakennusaineena jumalanpalveluksessa, tulisi olla sopusoinnussa sanoman kanssa.²³⁹ Kontekstualisoinnissa on kunnioitettava sekä kristinuskon että paikalliskulttuurin perusarvoja ja -merkityksiä.²⁴⁰

Jumalanpalvelusmusiikin paikallistaminen eli kontekstualisointi mahdollistaa uudenlaisia musiikillisia ilmaisutapoja. Musiikin kieleen löytyy uusia sointi-

²³⁵ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 215–216.

²³⁶ *Nairobin raportti* 1996, 3; *Perustelut* 1997, 52.

²³⁷ *Jumalan kansan juhla* 1992, 149. Missionaarisuus näkyy erityisellä tavalla esimerkiksi jumalanpalveluksen seuraavissa osissa: saarna, yhteinen esirukous, ehtoollisen jakaminen ja lähettäminen. Missionaarisuuteen liittyy myös jumalanpalveluksen diakoninen tehtävä. Missio eli lähetys ja diakonia eli palvelu kuuluvat jumalanpalveluksen syvimpään olemukseen. Sariola 1998, 139.

²³⁸ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, 91.

²³⁹ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 209–211.

²⁴⁰ *Nairobin raportti* 1996, 4.

värejä, liturginen laulu rikastuu. Kirkkokäsikirjakomitea katsoi jumalanpalvelusmusiikin toimivan silloin, kun se ilmaisee sisältämänsä viestin aidosti ja vakuuttavasti, on laadukasta, kestäväää ja tuntuu seurakuntalaisista kotoisalta, läheiseltä ja turvalliselta.²⁴¹ Tämä väite ei kuitenkaan huomioi seurakuntalaisten musiikki- maun moninaisuutta tai musiikillisen sivistyksen erilaisuutta. Jumalanpalveluksen kontekstualisoinnin esikuva ja oikeutus on Kristuksen ihmiseksi syntymisen salaisuudessa. Jumalanpalveluksen kontekstualisointi ilmentää jumalanpalveluksen missionaarista luonnetta.²⁴²

Kieli yhdistää ja erottaa ihmisiä, näin ollen kielen ja sen ilmaisujen ymmärtäminen voi yhtä lailla synnyttää kokemuksen osallisuudesta kuin myös ulkopuolelle jäämisestä. Yhteiskunnassa tapahtuva eriytyminen on johtanut kielen eriytymiseen sosiaalimurteiksi. Vastaavia ”murteita” löytyy Anneli Vartiaisen väitöskirjatutkimuksen mukaan myös Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta ja sen jumalanpalveluselämästä. Kieleen, näin ollen myös uskonnolliseen kieleen, sen ilmaisuihin ja ymmärrettävyyteen liittyy paradoksi: yhtäältä tarvitaan yleiskieltä, jonka mahdollisimman moni kykenee ymmärtämään, ja toisaalta tarvitaan kieltä, joka ilmentää yhteisön ydinasioita.²⁴³ Kirkon ydinsanoma, ilosanoma Jeesuksesta, säilyy muuttumattomana, mutta sanoman ilmaisukeinot kaipaavat päivittämistä kulloiseenkin aikaan. Uudenlaiset ilmaisukeinot pitävät sanoman tuoreena, ymmärrettävänä ja tavoitettavana. Sariola mainitsee jumalanpalvelusuudistuksen radikaaliksi uudistukseksi ”piplia-suomesta” luopumisen. Uudistus noudatteli uusimman raamatunkäännöksen (1992) periaatetta, jonka mukaan kielen tulee olla äänteiltään, muodoiltaan ja lauseenrakenteiltaan nykysuomea.²⁴⁴ Neljännessä luvussa palaan jumalanpalvelusmusiikin erilaisiin ilmaisukeinoihin ja kokeiluihin, joita olen tehnyt tohtorintutkintoni taiteellisen opinnäytteen liturgisissa osioissa 1, 2 ja 4.

Tekstimusiikki sisältää terminä kristillisen kirkon viitekehyksessä musiikin, joka on luotu psalmiin, Vanhan testamentin lukukappaleeseen, epistolaan tai evankeliumiin. Musiikki muovautuu tekstin sisällön mukaan, ja se tulkitsee ja ilmentää kyseistä sisältöä. Tekstimusiikki voi kerrata luetun tekstin keskeistä sisältöä.

²⁴¹ *Jumalan kansan juhla* 1992, 159.

²⁴² *Perustelut* 1997, 52–53.

²⁴³ Vartiainen 2015, 155, 158.

²⁴⁴ Sariola 1998, 71–72.

Yksinkertaisimmillaan tekstimusiikin toteutus on kantillointia eli liturgisten tekstien resitointia tai puhelaulua. Kantilloitaessa sanojen rytmisen hahmo muotoutuu puhutun kielen rytmistä. Kirkkokäsikirjakomitean mukaan messusävelmät toimivat jumalanpalvelusmusiikin runkona. Sävelmät sisältävät jumalanpalveluksen keskeiset osat, jotka toistuvat pyhäpäivästä toiseen, toisin kuin virret ja muu musiikki, jotka vaihtuvat kirkkovuoden ajankohdan sekä pyhäpäivän teeman mukaan.²⁴⁵ Messusävelmistöehdotuksen notaatitapa tukee kantilloivan laulutavan käyttöä eli puherytmin mukaista toteutusta. Kirkkokäsikirjakomitea edisti myös rukousten ja raamatuntekstien kantillointia.²⁴⁶

Käsikirjakomitea esitti kirkolliskokoukselle päätettäväksi viisi messusävelmäsarjaa. Ensimmäinen sävelmäsarja pohjautuu edellisen jumalanpalvelusjärjestyksen I messun pohjalle ja on luonteeltaan joka-aikainen, mutta soveltuu myös juhla-aikoina käytettäväksi. Toinen sävelmäsarja on kansanomainen; se sisältää muokattuja hengellisiä kansansävelmiä. Toinen sarja on ensimmäisen tavoin luonteeltaan yleinen sävelmäsarja. Kolmannen sävelmäsarjan²⁴⁷ duurisävyiset, laaja-alaiset, niekkujakin sisältävät kolmisointupohjaiset sävelmät pohjautuvat suomenruotsalaiseen juhlasarjaan. Tämä sarja soveltuu parhaiten kirkkovuoden juhla-aikoihin, joulun ja pääsiäisen aikoihin. Käsikirjakomitea luokittelee neljäsarjan paastonajan sävelmäsarjaksi musiikillisen pelkistyneisyytensä ja karuutensa vuoksi. Viides sävelmäsarja on vuoden 1983 kirkolliskokouksen hyväksymä kaikulaulukäytäntöön pohjautuva perhejumalanpalveluksen sävelmäsarja. Kirkkokäsikirjakomitea on muokannut uudistustyössään vain sen tekstejä sekä tehnyt sävelmäsarjan vaatimat sisällölliset tarkistukset. Messusävelmistön liiteosaan on sisällytetty muun muassa seurakunnan laulettavaksi tarkoitettuja psalmin kerto-säkeitä sekä jumalanpalveluskaavojen edellyttämiä esilaulajan sävelmiä.²⁴⁸

Käsikirjakomitea laati kullekin pyhäpäivälle kolmesta viiteen ehdotusta alkuvirreksi ja päivän virreksi. Virsivalinnoissa komitea korosti kirkkovuoden ajankohtaa sekä virsien ja luettavien lukukappaleiden sisältöjen yhteneväisyyttä. Tällä linjauksella komitea halusi vahvistaa virsikirjan monipuolista käyttöä ja

²⁴⁵ *Perustelut* 1997, 79–80.

²⁴⁶ Sariola 1998, 53.

²⁴⁷ Kolmatta sävelmäsarjaa kutsutaan myös nimellä *de angelis* -sarja. Sariola 1998, 56.

²⁴⁸ *Perustelut* 1997, 114–119.

tukea pyhäpäivän teeman välittymistä mahdollisimman rikkaasti.²⁴⁹ Päivän virret on yleensä merkitty evankeliumikirjaan kirkollisten vuosikertojen mukaisessa järjestyksessä.²⁵⁰

2.2.3 Uudistustyön aikana tehdyt kyselyt

Vuonna 1995 Kirkon tutkimuskeskus järjesti käsikirjakomitean kanssa seurakunnille kyselytutkimuksen, jossa selvitettiin kokeiluseurakuntien kokemuksia jumalanpalvelusuudistuksesta. Musiikin uudistukset saivat sekä myönteistä että kielteistä palautetta: uudet sävelmät koettiin miellyttävän kauniiksi, mutta vaikeiksi ja vieraiksi. Kirkon tutkimuskeskus ja käsikirjakomitea järjestivät vuonna 1995 niin sanotun peruseurakuntalaistutkimuksen, johon osallistui osa kokeiluseurakunnista. Seurakuntalaisten palautteissa näkyi tyytyväisyyttä jumalanpalveluksen kokonaisuuteen: jumalanpalvelus tuntui vastaavan seurakuntalaisten toiveisiin hyvin. Tärkeimpinä muutoksina pidettiin seurakuntalaisten vahvempaa osallistumista jumalanpalveluksen toteutukseen sekä musiikissa tapahtuneita muutoksia. Monipuolisen, vaihtelevan musiikin lisääntymistä jumalanpalveluksessa pidettiin hyvänä, samoin jumalanpalveluskaavojen monipuolistumista ja uusia rukouksia. Palautteissa seurakuntalaiset toivoivat kuulevansa tuttuja, helpoja, tekstiasultaan koskettavia virsiä ja hengellisiä lauluja. Seurakuntien toivottiin panostavan monipuoliseen jumalanpalvelusmusiikkiin, eri soittimien käyttöön musiikin toteutuksessa sekä kuorojen ja lauluryhmien käytön lisäämiseen jumalanpalveluksissa.²⁵¹

Vuoden 1996 aikana Kirkon tutkimuskeskus järjesti yhdessä käsikirjakomitean kanssa jälleen kolme tutkimusta, jotka oli osoitettu suomenkielisille kokeiluseurakunnille. Ensimmäisessä tutkimuksessa selvitettiin kokeiluseurakuntien koordinaatioryhmiltä, miten jumalanpalvelusuudistuksessa oli edetty. Tutkimus keräsi palautetta käsikirjakomitean tuottamasta materiaalista. Tässä tutkimuksessa messun rakenne arvioitiin onnistuneeksi. Messun rakenteen joustavuutta ja mahdollisuuksia erilaisiin vaihtoehtoihin ratkaisuihin pidettiin hyvinä. Toinen kyselytutkimus suunnattiin kokeiluseurakuntien työntekijöille. Tutkimuk-

²⁴⁹ *Perustelut* 1997, 79–80, 114, 145.

²⁵⁰ *Kirkkokäsikirja* II, 2006, 9.

²⁵¹ *Perustelut* 1997, 20–21, 23–26.

sella haluttiin saada palautetta jumalanpalvelusmateriaaleista. Kirkkokäsikirjatoimikomitean tavoitteista jumalanpalvelusmusiikin monipuolistumista, muiden kirkkojen liturgisen kehityksen huomioon ottamista ja luterilaiseen traditioon tukeutumista pidettiin selkeinä onnistumisina. Suurin osa vastaajista näki jumalanpalveluksessa tapahtuneet muutokset positiivisina ja toivoivat jumalanpalveluksen muuttuvan vieläkin vapaampaan suuntaan. Jumalanpalvelusmusiikkia kohtaan esitettiin eniten toiveita, ja siltä toivottiin niin monipuolistumista kuin nykyaikaistumistakin. Seurakuntalaisten aktiivisempaa osallistumista ja saarnan uudistumista toivottiin myös. Kolmanneksi tutkimuskeskus selvitti yhdessä KJMK:n kanssa kokeiluaineiston käyttöä ja jumalanpalveluksen rakenteellista toimivuutta. Tämä kyselytutkimus osoitettiin muille kuin kokeiluseurakunnille. Tutkimus paljasti, että uudistus oli vaikuttanut eniten suurten seurakuntien jumalanpalveluselämään ja että uudistus oli lisännyt kuorojen ja lauluryhmien käyttöä jumalanpalveluksessa.²⁵²

2.2.4 Messun eli ehtoollisjumalanpalveluksen rakenne

Jumalanpalvelusten kirjan esipuheessa todetaan, että jumalanpalvelusten rakenteissa ja toteutustavoissa on joustavuutta ja väljyyttä. Seurakunnilla on luterilaiseen traditioon pohjaten mahdollisuus huomioida omat käytäntönsä ja voimavaransa. Messu on seurakuntaelämän keskus, seurakunnan viikoittainen pääsiäisjuhla, joka valmistellaan ja toteutetaan yhdessä liturgin johdolla. Liturgi siis johtaa jumalanpalvelusta ja vastaa kokonaisuudesta. Avustava pappi johtaa yhteisen ripin sekä jakaa ehtoollista. Diakoniatyöntekijöillä ja seurakuntalaisilla on runsaasti eri palvelutehtäviä messussa.²⁵³ Kirkkojärjestyksen kuudennen pykälän mukaan kanttorilla on jumalanpalveluksen musiikista vastaavana työntekijänä jumalanpalvelusmusiikin valinnassa keskeinen rooli.²⁵⁴

Johdanto-osa valmistaa messuun osallistuvia Jumalan sanan ja saarnan kuulemiseen sekä ehtoollisen viettämiseen: Kristuksessa itsensä antava ja läsnä oleva kolmiyhteinen Jumala tulee seurakunnan keskelle.²⁵⁵ Johdanto- eli alkumusiikki

²⁵² *Perustelut* 1997, 26–30.

²⁵³ *Jumalanpalvelusten kirja* 2006, 10–11, 17.

²⁵⁴ *Perustelut* 1997, 114.

²⁵⁵ Sariola 1998, 18.

ja ristikulkue aloittavat messun johdanto-osan. Alkumusiikin tehtävänä on ilmentää pyhäpäivän sisältöä. Alkumusiikki huomioi kirkkovuoden ajankohdan ja sen luonteen,²⁵⁶ vahvistaa koolla olevan seurakunnan yhteyttä ja auttaa seurakuntaa keskittymään ja hiljentymään Jumalan sanan kuulemiseen. Johdantomusiikki voi olla soitinmusiikkia, virsi tai johdantopsalmi. Käsikirjakomitea laati evankeliumikirjaehdotukseen alkuvirsiehdotuksia. Kun johdantomusiikkina käytetään psalmeja, komitea ehdotti psalmimusiikille muotoa, jossa seurakunta osallistuu psalmin toteutukseen esimerkiksi laulamalla psalmin kertosäettä.²⁵⁷ Yrjö Sariola mainitsee, että johdantomusiikki voidaan myös jättää pois erityisistä syistä. Paastonajan messu voi alkaa myös alkusiunaukseen johtavalla hiljaisuudella. Sariola muistuttaa myös hiljaisuuden merkityksestä ennen johdantomusiikin ensimmäisiä säveliä.²⁵⁸

Laulettu tai lausuttu alkusiunaus²⁵⁹ muodostuu siunauksesta kolmiyhteisen Jumalan nimeen, seurakunnan aamenesta ja vuorotervehdyksestä, joka on Herran läsnäolon toivotusta ja siunaavaa vuororukousta.²⁶⁰ Tätä seuraavat johdantosanat, jotka johdattelevat jumalanpalvelukseen luonteeseen ja kirkkovuoden ajankohtaan.²⁶¹

Martin Lutherin mukaan yhteinen rippi²⁶² on pyhän kasteen sakramentin selitystä, kasteen todeksi elämistä ja kasteen armoon palaamista. Yhteinen rippi voidaan toteuttaa messussa alkusiunauksen jälkeen, saarnan jälkeen tai yhteisen esirukouksen jälkeen, riippuen siitä, minkälaista ripin merkitystä halutaan korostaa. Yhteinen rippi muodostuu kehotussanoista, synnintunnustuksesta, synninpäästöstä sekä kiitosrukouksesta. Kiitosrukous voi jäädä pois.²⁶³ Synnintunnustusta voidaan jaksottaa rukouslauseella, -laululla tai hiljaisuudella. Synnintunnustus ja kiitosrukous voidaan myös laulaa virtenä.²⁶⁴ Myös synninpäästö voidaan laulaa virtenä.²⁶⁵

²⁵⁶ Vartiainen 2015, 56.

²⁵⁷ *Perustelut* 1997, 92.

²⁵⁸ Sariola 1998, 21.

²⁵⁹ Alkusiunaus sulkee seurakunnan kolmiyhteisen Jumalan nimen suojaan ja osallisuuteen ja muistuttaa kasteesta. *Perustelut* 1997, 92–93.

²⁶⁰ Vuorotervehdys ilmentää yhteyden ajatusta ja jumalanpalveluksen rukousluonnetta. *Perustelut* 1997, 92–93.

²⁶¹ *Perustelut* 1997, 92–93.

²⁶² Rippi valmistaa myös Jumalan sanan kuulemiseen ja ehtoollisella käymiseen. *Perustelut* 1997, 93–94.

²⁶³ *Perustelut* 1997, 93–94.

²⁶⁴ *Jumalanpalvelusten kirja* 2006, 19.

²⁶⁵ Suomen evankelis-luterilaisen virsikirjan virsi 279: 6 soveltuu synninpäästökseksi silloin, kun synnintunnustuksena on käytetty virren 279 säkeistöjä 1, 3, 5. Tällöin seurakunta laulaa aamen-säkeistön (virren 7. säkeistö). *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 9.

Päivän psalmi voidaan lukea tai laulaa.²⁶⁶ Jos messun alussa on käytetty psalmia, jää päivän psalmi pois.²⁶⁷ Messusävelmistön liitteistä löytyy kirkkovuoden eri aikojen kertosaiteita. Psalmi voi toteutua myös psalmivirtenä tai esimerkiksi kuoron laulamana psalmimotettina.²⁶⁸ Psalmimusiikki voi olla antifoninen eli vuorokuoroinen tai responsorinen eli kertosaiteinen.²⁶⁹

Herra, armahda -rukous(laulu) ilmentää luottamusta ensimmäiseen käskyyn: ”Minä olen Herra, sinun Jumalasi.”²⁷⁰ Herra, armahda -laulu voi toteutua kahdella eri tavalla: joko laulamalla Herra, armahda -sävelmä tai litaniatyypisenä rauhanrukouslauluna. Luonteeltaan trinitaarinen Kyrie-litania voi vaihdella kirkkovuoden mukaan. Litaniaa suositellaan käytettäväksi etenkin paastonaikana, jolloin Kunnia ja kiitosvirsi Pyhälle Kolminaisuudelle jäävät pois.²⁷¹

Herra, armahda, Kunnia ja kiitosvirsi Pyhälle Kolminaisuudelle liittyvät sisällöllisesti toisiinsa. Kiitossävyiset kunnia ja kiitosvirsi huipentavat messun johdanto-osan. Kiitos kohdistuu Jeesuksen koko elinkaareen. Laudamus²⁷² sisältää kaikki jumalanpalveluksen ordinarium-osat. Kunnian laulaminen on esilaulajan tehtävä. Seurakuntalainen, kanttori, liturgi tai esilaulajaryhmä voi toimia esilaulajana. Laudamus voidaan laulaa kolminaisuusvirtenä tai kertosaiteisenä Laudamuksena.²⁷³ Kunniaa ja kiitosvirttä ei lauleta paastonaikana tuhkakeskiviikosta lähtien eikä adventinaikana ensimmäisen adventtisunnuntain jälkeisestä maanantaista alkaen. Kolminaisuusvirsiä soveltuvia virsiä on lueteltu Jumalanpalvelusten kirjassa.²⁷⁴ Liturgin lukema tai laulama päivän rukous kertoo kirkkovuoden ajankohdasta nousevista pyynnöistä ja pukee pyhänpäivän sisällön rukouksen muotoon.²⁷⁵

Messun toinen osa, sana, on rakenteeltaan dialoginen ja vahvasti kirkkovuoden ajankohtaan sidottu. Luterilaisen sanan teologian mukana se on Juma-

²⁶⁶ *Perustelut* 1997, 94.

²⁶⁷ *Jumalanpalvelusten kirja* 2006, 20.

²⁶⁸ *Perustelut* 1997, 94.

²⁶⁹ Sariola 1998, 47.

²⁷⁰ Ihminen kääntyy Jumalan puoleen ja tunnustaa Jumalan auttajakseen. *Perustelut* 1997, 94.

²⁷¹ *Perustelut* 1997, 95.

²⁷² Laudamus sisältää liittymäkohtia myös Isä meidän -rukoukseen ja ehtoollisrukoukseen. Sariola 1998, 61.

²⁷³ *Perustelut* 1997, 95–96.

²⁷⁴ *Jumalanpalvelusten kirja* 2006, 20–21.

²⁷⁵ Evankeliumikirjasta löytyy jokaiselle pyhäpäivälle päivän rukous. Paastonaikana päivän rukous voidaan muotoilla esirukouksen päätösrukoukseksi, mikäli esirukous on siirretty messun johdantosaan. *Perustelut* 1997, 95; Sariola 1998, 64.

lan omaa sanaa, jossa Kristus on läsnä inhimillisessä sanassa. Messussa tätä sanaa luetaan, saarnataan ja lauletaan, ja sana toimii armon välineenä.²⁷⁶ Messun sanaosan aloittaa ensimmäinen lukukappale eli Vanhan testamentin teksti, joka on valittu *Evankeliumikirjaan* saman pyhäpäivän evankeliumitekstien perusteella. Se voi olla myös evankeliumin vastakertomus.²⁷⁷ Lukukappale voidaan lukea, kantilloida tai laulaa tekstimotettina²⁷⁸. Tätä seuraa seurakunnan vastaus – yleensä musiikkia, joka liittyy kuultuun lukukappaleeseen ja antaa mahdollisuuden mietiskellä sitä.²⁷⁹ Vastaus voi olla virsi, laulu, psalmi, soitinmusiikkia tai hiljaisuutta. Kuultuun lukukappaleeseen liittyvä vastausmusiikki antaa tilaa pohtia kuultua tekstiä.²⁸⁰ Toisena lukukappaleena eli epistolana luetaan tai lauletaan teksti, joka on valittu *Evankeliumikirjaan* Uuden testamentin muista kirjoista kuin evankeliumeista. Nämä raamatunlukutehtävät kuuluvat yleensä seurakuntalaisille.²⁸¹

Epistolana jälkeen laulettava päivän virsi on messun päävirsi, joka perustuu pyhäpäivän teksteihin. Sen historiallinen esikuva on jo varhaisiin kristillisiin liturgioihin kuuluva graduaalipsalmi. Päivän virsi tulee toteuttaa monipuolisesti ja vaihtelevasti esimerkiksi seurakunnan ja kuoron vuorovirtenä tai soitinsäkeistöjä käyttäen. Evankeliumikirja sisältää ehdotukset päivän virsiksi, joita on kullekin pyhälle kolmesta viiteen. Ne ovat yleensä vuosikertojen mukaisessa järjestyksessä.²⁸²

Päivän virttä seuraa yleensä liturgin lukema evankeliumiteksti. Evankeliumin lukemiseen voi liittyä hallelujalaulu. Paastonaikana, tuhkakeskiviikosta lähtien hallelujan tilalla voi olla evankeliumikirjaan merkitty psalmilause. Evankeliumi voidaan laulaa kantilloiden tai evankeliumimotettina. Evankeliumin jälkeen voidaan laulaa lyhyt Pyhä Henki -aiheinen²⁸³ rukousvirsi tai kuulla muuta musiikkia. Tavallisimmin evankeliumista siirrytään kuitenkin suoraan saarnaan. Uskontunnustuksen perinteinen paikka läntisessä kirkossa on saarnan jälkeen.

²⁷⁶ Sariola 1998, 73.

²⁷⁷ Vartiainen 2015, 92.

²⁷⁸ Tekstimotetti on Raamatun tekstin katkelman lukemiseen liittyvä tai sen korvaava motetti, esimerkiksi evankeliumitekstiin sävelletty evankeliumimotetti.

²⁷⁹ Vartiainen 2015, 94.

²⁸⁰ *Perustelut* 1997, 96–97.

²⁸¹ *Perustelut* 1997, 96–97.

²⁸² *Perustelut* 1997, 97; Sariola 1998, 82.

²⁸³ Sariola 1998, 89.

Seurakunta lausuu tai laulaa yhdessä uskontunnustuksen.²⁸⁴ Jos uskontunnustus lauletaan virtenä tai uskontunnustuslauluna, yhteistä esirukousta edeltävä virsi jää pois.²⁸⁵ Uskontunnustusvirsiin liittyvät ohjeistukset löytyvät jumalanpalvelusten kirjasta.²⁸⁶ Uskontunnustusta seuraava vastausmusiikin luonteinen virsi liittyy temaattisesti saarnan sisältöön ja ilmentää kiitosta evankeliumin sanasta.²⁸⁷ Virren tilalla voi olla myös muuta musiikkia.²⁸⁸

Kirkolliskokouksen vuonna 1988 asettaman käsikirjakomitean mietinnön *Perusteluissa* määritellään esirukouksen tehtävä seuraavalla tavalla: ”Esirukous kokoaa maailman kaikkien ihmisten hädän. Siinä kristitty asettuu lähimmäisen paikalle, ottaa hänen hätänsä kantaakseen ja vie sen kiittäen Jumalan eteen.”²⁸⁹ Rukousta voidaan jaksottaa rukouslaululla tai -lauseella ja lisäksi sen alkuun tai sen sisälle voidaan liittää kirkolliset ilmoitukset kastetuista, kuulutetuista, avioliiton solmineista ja kuolleista.²⁹⁰ Yhteinen esirukous voidaan siirtää Herra, armahda -momentin yhteyteen.²⁹¹ Kolehdin kohde ilmoitetaan esirukouksen yhteydessä tai heti sen jälkeen.²⁹²

Ehtoollinen messun kolmantena pääosana kuvastaa Kristuksen todellista läsnäoloa eli reaaliapresenssiä.²⁹³ Ehtoollisosa alkaa uhrivirrellä- eli offertoriolla, jonka aikana kootaan kolehti ja katetaan ehtoollispöytä. Virsi ilmentää seurakunnan kiitosta osallisuudesta luomisen lahjoihin sekä ylistää Jumalan sovitus-työtä Kristuksessa. Offertoriona voidaan kuulla virren sijaan kuorolaulu tai soitin-musiikkia.²⁹⁴

Ehtoollisrukous muodostaa messussa laajan rukousosan. Siihen sisältyvät ehtoollisvuorolaulu ja prefaatio, Pyhä-hymni, rukous ja asetussanat. Ehtoollis-

²⁸⁴ *Perustelut* (1997, 97–98) ohjeistaa käyttämään messussa Nikean uskontunnustusta ja sanajumalanpalveluksessa apostolista uskontunnustusta.

²⁸⁵ *Perustelut* 1997, 97–98.

²⁸⁶ Uskontunnustuksena voidaan laulaa vuoden 1986 virsikirjan virsi 167 tai 171 taikka jokin virsikirjan liiteosan uskontunnustuslauluista 731–734. *Jumalanpalvelusten kirja* 2006, 24.

²⁸⁷ Sariola 1998, 96.

²⁸⁸ *Jumalanpalvelusten kirja* 2006, 25.

²⁸⁹ Yhteisen esirukouksen teemoja ovat muun muassa kirkko ja seurakunta, esivalta, rauha, erilaisissa vaikeuksissa olevat ihmiset sekä ajankohtaiset asiat. Seurakuntalaiset voivat myös jättää esirukousaiheita. *Perustelut* 1997, 98–99.

²⁹⁰ *Perustelut* 1997, 98–99.

²⁹¹ *Jumalanpalvelusten kirja* 2006, 26.

²⁹² *Perustelut* 1997, 99.

²⁹³ Sariola 1998, 109.

²⁹⁴ *Perustelut* 1997, 99.

rukous päättyy ylistykseen. Lausuttu tai laulettu Isä meidän -rukous on messussa ehtoollista vietettävien pöytärukous, jossa muistetaan ehtoollisen sisältöjä.²⁹⁵ Liturgin laulaman Herran rauha -tervehdyksen raamatullinen perusta löytyy Jeesuksen ylösnousemuksen jälkeisestä tervehdyksestä opetuslapsille.²⁹⁶ Seurakunta vastaa tervehdykseen laulamalla. Jumalan Karitsa -rukoushymnissä osoitetaan kunnioitusta ehtoollisessa läsnä olevalle Kristukselle, ja sen aikana voidaan murtaa ehtoollisleipä.²⁹⁷

Ehtoollisen jakaminen korostaa ehtoollisen yhteysluonnetta: siinä seurakunta tulee osalliseksi Kristuksen uhrista, keskinäisestä yhteydestä sekä yhteydestä riemuitsevaan seurakuntaan. Liturgi lausuu ehtoollisen kutsusanat. Tämän jälkeen voidaan laulaa virsiä tai kuulla muuta musiikkia. Jakaminen päättyy päätössanoihin, minkä jälkeen seurakunta kiittää ehtoollisen lahjasta. Kiitosrukous lauletaan seurakunnan yhteisenä kiitosvirtenä, tai liturgi voi lausua kiitosrukouksen, johon seurakunta vastaa aamenella. Jos kiitosrukous lauletaan, ylistys jätetään pois.²⁹⁸ Laulettu kiitosrukous on tämän rukouksen yhteisöllinen ja toiminnallinen muoto.²⁹⁹

Messun lyhyt ja yksinkertainen päätösosa alkaa ylistyksellä.³⁰⁰ Jumalanpalvelusten kirja sisältää esimerkkejä messuun soveltuvista ylistysvirksistä.³⁰¹ Ylistys kohdistuu Jumalaan ja Hänen lahjoihinsa. Ylistys voidaan toteuttaa myös esilaulajan ja seurakunnan välisenä vuorolauluna. Ylistyksen jälkeen liturgi lausuu tai laulaa Herran siunauksen. Seurakunta vastaa Jumalalta saatuun siunaukseen kolminkertaisella aamenella. Siunausta voi seurata ilmoituksia seurakunnan tulevan viikon toiminnasta ja lähettämissanat. Lähettämissanat sanotaan päätösmusiikin jälkeen, paitsi jos päätösmusiikkiin liittyy ristikulkue. *Perustelut*-kirja suosittaa messun päätösmusiikiksi seurakunnan yhdessä laulamaa kiitosaiheista virttä tai soitinmusiikkia. Kiitosaiheiseen virteen voi liittyä lyhyt päätössoitto.³⁰² Vartiaisen mukaan päätösmusiikki voi kerrata pyhäpäivän evankeliumin sisältöä ja samalla suunnata ajatuksia kohti tulevaa. Kirkon käsitys tulevasta

²⁹⁵ *Perustelut* 1997, 99–101.

²⁹⁶ Sariola 1998, 126.

²⁹⁷ *Perustelut* 1997, 101.

²⁹⁸ *Perustelut* 1997, 101–102.

²⁹⁹ Vartiainen 2015, 151.

³⁰⁰ Sariola 1998, 135.

³⁰¹ *Jumalanpalvelusten kirja* 2006, 36.

³⁰² *Perustelut* 1997, 102.

sisältää elämän arjen lisäksi myös ajatuksen iäisyydestä eli kuoleman jälkeisestä elämästä.³⁰³ Jumalanpalvelusten kirjan mukaan päätösmusiikkina voi olla myös kuorolaulu.³⁰⁴ Päätösmusiikin aikana voi olla ristikulkue.³⁰⁵

2.2.5 Kuoron käyttö messussa

Kirkkokäsikirja ohjeistaa niukalti kuoron käytöstä messussa, sen sijaan muu musiikki -termi on käytössä. Muulla musiikilla tarkoitetaan kuoro- ja soitinmusiikkia tai yksinlaulua. *Jumalan kansan juhla* -välimietinnössä mainitaan kuorolaulusta seuraavaa: ”Kuoro ja sen laulu on keskinäisen rakkauden ja yksimielisyyden vertauskuva” tai ”seurakunnan yhteisen laulun rinnalla jumalanpalveluksessa on paikkansa myös niiden musisoinnilla, joilla on erityinen kyky laulaa ja soittaa. Jumalanpalvelusmusiikki on saanut alusta alkaen muotoja, jotka edellyttävät solistisia (esilaulaja, instrumentalisti) tai solistiryhmän (kuoro, orkesteri) toteutusta.”³⁰⁶

Palvelkaa Herraä iloiten -opas määrittää kuoron tehtäviksi messussa rohkaista, tukea ja vahvistaa seurakuntaa laulamaan liturgisia sävelmiä ja virsiä sekä toimia laulunjohtajana yhdessä kanttorin kanssa. Kuorolla voi olla myös itsenäisiä tehtäviä. Kuoron laulamien laulujen tulee liittyä messun sisältöihin ja liturgiseen kokonaisuuteen.³⁰⁷

Vuoden 2000 kirkkokäsikirjan ohjeistuksissa kuorolaulu mainitaan sanana vain kolme kertaa. Käsikirjan mukaan kuorolaulu voi korvata alku- ja uhrivirren sekä toimia päätösmusiikkina.³⁰⁸ Piispainkokouksen hyväksymä *Palvelkaa Herraä iloiten* -jumalanpalvelusten opas selostaa kuoron käyttöä messussa laajemmin. Sen mukaan kuoro voi laulaa seuraavissa messun osissa:

- Kuorolaulu voi korvata alkuvirren.
- Päivän psalmi voidaan toteuttaa seurakunnan, esilaulajan ja kuoron vuorolauluna tai psalmimotettina.

³⁰³ Vartiainen 2015, 56, 58–59.

³⁰⁴ *Jumalanpalvelusten kirja* 2003, 37.

³⁰⁵ *Perustelut* 1997, 102.

³⁰⁶ *Jumalan kansan juhla* 1992, 150.

³⁰⁷ *Palvelkaa Herraä iloiten* 2000, 109–110.

³⁰⁸ *Jumalanpalvelusten kirja* 2003, 18, 27, 37.

- Herra, armahda -osan vaihtoehto B voidaan toteuttaa seurakunnan, kuoron ja urkujen vuorotteluna.
- Kuoro voi toimia Laudamuksen esilaulajana.
- Lukukappale tai sen osa voidaan toteuttaa kuoron laulamana tekstimusiikkina.³⁰⁹
- Vastauksena eli vastausmusiikkina voi olla kuorolaulu.
- Päivän virsi voidaan laulaa alternatim-käytäntöä hyödyntäen.
- Kuoro voi laulaa hallelujasäkeen tai psalmilauseen³¹⁰ evankeliumin lukemisen yhteydessä, ja evankeliumi tai sen osa voidaan laulaa tekstimusiikkina.
- Evankeliumin ja saarnan tai uskontunnustuksen ja yhteisen esirukouksen välissä sekä ehtoollisen nauttimisen aikana voi olla kuorolaulua.³¹¹
- Uhrivirren sijasta voi olla kuorolaulu.
- Kuorolaulu voi toimia messun päätösmusiikkina.
- Erityisissä tilanteissa kuoro voi laulaa yksin Kyrien, Glorian ja Laudamuksen.³¹²

³⁰⁹ Tekstimusiikki voi olla myös raamatun tekstiin sävelletty kuorolaulu.

³¹⁰ Psalmilauseetta käytetään hallelujasäkeen asemesta paastonaikana tuhkakeskiviikosta lähtien.

³¹¹ Jumalanpalveluksen opas mainitsee, että näissä kohdissa voi olla muuta musiikkia.

³¹² *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 4–50.

3 PÄIVÄJUMALANPALVELUKSEN JA MESSUN VERTAILU KUORON KÄYTÖN KANNALTA

Tässä pääluvussa vertailen vuoden 1968 päiväjumalanpalvelusta ja vuoden 2000 messua kuoron käytön kannalta. Hyödynnän vertailuni tukena Samuel Lehtosen (1921–2010) kirjaa *Yhteisesti ja yhteen ääneen* (1973) ja piispainkokouksen hyväksymää jumalanpalveluksen³¹³ opasta *Palvelkaa Herraa iloiten* (2000, 2009). Nämä teokset selventävät ja konkretisoivat selkein esimerkein kirkkokäsikirjoissa määriteltyjä jumalanpalveluskaavoja, mutta jäsentävät liturgian osat hieman eri tavoin.

Samuel Lehtonen mainitsee *Yhteisesti ja yhteen ääneen* -kirjassaan päiväjumalanpalveluksen jäsentyvän viiteen osaan: valmistautumiseen, johdantoon, sanaan, ehtoolliseen ja päätökseen. Valmistautumiseen sisältyvät alkuvirsi sekä synnintunnustus ja -päästö. Johdantoon kuuluvat Herra, armahda, kunnia ja kiitosvirsi. Sanaosa koostuu epistolasta, evankeliumista, uskontunnuksesta ja saarnasta. Ehtoollisosa alkaa Lehtosen mukaan saarnan jälkeen ja päätösosa kiitosrukouksesta.³¹⁴

Nykyisen kirkkokäsikirjan mukaan messu jakaantuu neljään osaan: johdantoon, sanaan, ehtoolliseen ja päätökseen. Johdanto-osaan sisältyvät alkumusiikki, alkusiunaus ja vuorotervehdys sekä johdantosanat, rippiosa, päivän psalmi ja päivän rukous. Sanaosassa kuullaan pyhäpäivän raamatuntekstit ja saarna, lauletaan päivän virsi, lausutaan yhteen ääneen uskontunnustus sekä hiljennytään yhteiseen esirukoukseen. Ehtoollisosa alkaa uhrivirrestä (Offertorium) ja päättyy ehtoollisen kiitosrukoukseen. Messun päätösosa alkaa ylistyksestä ja päättyy päätös-musiikkiin. Tämän tutkielman liitteessä neljä kuvataan rinnakkain vuoden 1968 päiväjumalanpalveluksen ja vuoden 2000 messun rakenteet.

³¹³ Luvussa kolme käytän jumalanpalvelus-sanaa yleisnimikkeenä päiväjumalanpalvelukselle ja messulle.

³¹⁴ Lehtonen 1973, 29–30.

3.1 Johdanto ja sana

Nykyisin käytössä olevan jumalanpalvelusten kirjan mukaan alkuvirren tilalla voidaan käyttää psalmeja, kuorolaulua tai soitinmusiikkia.³¹⁵ Jos alkumusiikkina on kuorolaulu tai psalmi, messun alussa voi olla lyhyt alkusoitto ennen näitä.³¹⁶ Vuoden 1968 jumalanpalvelusten kirja ei mahdollista kuorolaulua jumalanpalveluksen alussa virren paikalla tai sitä ennen, mutta kuoron laulama introitus³¹⁷ sen sijaan on mahdollinen alkuvirttä seuraavassa johdannossa.³¹⁸ Nykyinen jumalanpalveluksen opas puolestaan mahdollistaa kuoron laulaman psalmimusiikin päivän psalmin omalla paikalla, jota ei ollut nimenomaisesti määritelty aiemmassa käsikirjassa. Vaikka psalmin perinteinen toteutustapa on vuorottelu, se voidaan toteuttaa myös psalmimotettina. Erityisissä tapauksissa kuoro voi laulaa myös Kyrien, Glorian ja Laudamuksen.³¹⁹ Aiempi jumalanpalvelusjärjestys ei tunne näitä vaihtoehtoja.³²⁰ Yllä mainittujen lisäksi synnintunnustusta voidaan nykyisen oppaan mukaan jaksottaa rukouslaululla.³²¹ Opas ei varsinaisesti mainitse tässä kuorolaulua, mutta rukouslauluna voi myös käyttää lyhyttä kuoron laulamaa välikettä. Kuoro voi myös laulaa synnintunnustusvirren. Johtopäätöksenä voi todeta, että kuoron käyttömahdollisuudet jumalanpalveluksen johdanto-osassa ovat vuoden 2000 käsikirjassa merkittävästi lisääntyneet. Kun kuoron käyttö vuoden 1968 kaavassa rajoittui introitukseen, voi kuoroa hyödyntää nykyään kaikissa sanaosan musiikillisissa osioissa.

Sanaosassa seurakunta kuulee pyhäpäivän raamatuntekstejä ja vastaa kuulutuihin teksteihin. Tässä jumalanpalveluksen osassa on tilaa erilaisille seurakunnan vastauksien muodoille, näin ollen myös monenlaiselle musiikille. Nykyisin käytössä olevassa messukaavassa on aiempaan nähden jotain uutta: vastaus, Jumalan ja seurakunnan vuorottelua ilmentävä kohta, joka voi olla hiljaisuutta tai musiikkia. Vastausmusiikin tulee liittyä edellä kuultuun lukukappaleeseen siten, että se sopii luonteensa ja sisältönsä puolesta kyseisen tekstin vastaukseksi. Vastauksena voidaan

³¹⁵ *Jumalanpalvelusten kirja* 2003, 18.

³¹⁶ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 5.

³¹⁷ Introituksella tarkoitetaan tässä johdantovuorolaulua.

³¹⁸ *Jumalanpalvelusten kirja* 1969, 4.

³¹⁹ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, 5–6, 9–10.

³²⁰ *Jumalanpalvelusten kirja* 1969, 8.

³²¹ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, 5.

käyttää myös päivän psalmiin sävellettyä musiikkia tai tekstimusiikkia, joka kertoo lukukappaleen keskeisen katkelman. Myös molemmat lukukappaleet voidaan toteuttaa tekstimusiikkeina.³²² Yllä kuvatun kaltaiselle vastausmusiikille ei ollut käyttöä vuoden 1968 päiväjumalanpalveluksessa, jossa luettiin ainoastaan kaksi raamatuntekstiä. Samuel Lehtonen kuitenkin muistuttaa, että ”kristilliseen jumalanpalvelukseen on varhaisista ajoista lähtien sisältynyt kanttorin, kuoron tai koko läsnä olevan seurakunnan esittämää laulua”, ja että ”tapa laulaa psalmeja liturgisten tekstien lomassa on yhtä vanha kuin raamatunluku”.³²³

Molemmat jumalanpalvelusjärjestykset suosittelevat graduaali- eli päivän virren rikkaan monipuolista toteutustapaa, ja vuorovirsikäytäntö mainitaankin molemmissa kaavoissa. Lehtosen mukaan graduaalivirsi on parhaimmillaan sekä vastaus kuultuun epistolaan että johdanto evankeliumiin. Vanhemmassa kaavassa vuorottelu oli mahdollinen kuoron ja seurakunnan välillä.³²⁴ Nykyinen messukaava puolestaan mahdollistaa kuoron ja seurakunnan vuorottelun lisäksi soitinsäkeistöt.³²⁵ Vanhempi kaava mahdollisti päivän teksteihin liittyvän kuorolaulun laulamisen graduaalivirren asemasta.³²⁶ Yrjö Sariola muistuttaa, että sanajumalanpalveluksen tavoin myös messussa päivän virren sijasta voi olla laajamuotoinen musiikkiteos, kuten kantaatti. Hänestä tärkeää on, päivän virttä ei korvata millä tahansa laululla vaan ainoastaan pyhäpäivään liittyvällä laajamuotoisella musiikkiteoksella.³²⁷ Nykyinen jumalanpalveluksen opas kuitenkin painottaa päivän virressä seurakuntavirren luonnetta julistuksena, sanan mietiskelynä ja rukouksena.³²⁸ Vartiainen näkeekin päivän virren myös yksilöllisen uskonnonharjoituksen muotona.³²⁹

Evankeliumi tai sen osa voidaan kummankin jumalanpalvelusjärjestyksen mukaan laulaa lukukappaleiden tavoin sitä varten tarkoitettua evankeliumisävelmää käyttäen tai tekstimusiikkina. Evankeliumia voi seurata virsi tai muuta musiikkia. *Palvelkaa Herraa iloiten* -kirja ja nykyisin käytössä oleva

³²² *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 11–12, 20–23.

³²³ Lehtonen 1973, 67.

³²⁴ Lehtonen 1973, 69–70.

³²⁵ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 23.

³²⁶ *Jumalanpalvelusten kirja* 1969, 10.

³²⁷ Sariola 1998, 81.

³²⁸ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, 13.

³²⁹ Vartiainen 2015, 99, 151.

jumalanpalvelusten kirja eivät mainitse tässä kohdassa erikseen kuorolaulua. Molemmat kirjat mainitsevat kuitenkin kuoron evankeliumin yhteydessä laulettavan hallelujasäkeen ja paastonaikana laulettavan psalmilauseen yhteydessä.³³⁰ Evankeliumin toteutuksessa vuoden 1968 jumalanpalvelusten kirjan ohjepainos toteaa, että jos jumalanpalveluksessa käytetään vanhakirkollista tekstijärjestystä,³³¹ evankeliumitekstiin voidaan liittää siihen sävelletty kuorolaulu. Kuorolaululla jumalanpalvelusten kirja tarkoittaa tässä yhteydessä evankeliumimotettia.³³² Lehtonen tarkentaa, että kuorolle sävelletyn evankeliumimotetin tekstillisinä sisältönä on päivän evankeliumi tai sen osa. Jos evankeliumimotetti sisältää vain osan päivän evankeliumin tekstistä, motetti lauletaan tekstin lukemisen jälkeen. Jos taas motetti sisältää koko evankeliumitekstin, kuoro ”lukee” sen seurakunnalle.³³³

Päiväjumalanpalveluksen kaava mahdollistaa päivän aiheeseen liittyvän kuorolaulun esittämisen saarnan jälkeen ja ”kuolleiden kiitokseksi” kutsutun laulun kirkollisten ilmoitusten yhteydessä, mutta se ei mainitse kuorolaulun mahdollisuutta yhteisen esirukouksen osana.³³⁴ Lehtonen sen sijaan mainitsee koraalikuoron käyttämisen seurakunnan tukena litanian ja Pyhä Jumala, Pyhä Väkevä, Pyhä Kuolematon -rukouksen välihuudoissa.³³⁵ Nykyinen kirkkokäsikirja ei mahdollista kuorolaulua saarnan jälkeen. Se mainitsee kuitenkin virren tai muun musiikin mahdollisuuden uskontunnustuksen jälkeen. Uhrivirsi voidaan korvata ehtoollis- tai kiitosaiheisella kuorolaululla.³³⁶ *Palvelkaa Herraa iloiten* -kirjassa lukee, että ”jos yhteinen rippi siirretään saarnan jälkeen, voi ennen rippiä olla virsi tai muuta rippiin johdattavaa musiikkia”.³³⁷ Nähdäkseni tämä ”muu rippiin johdattava musiikki” voi olla myös kuorolaulua. Kuorolaulu on mahdollinen myös virren paikalla ennen yhteistä esirukousta tai kirkollisten ilmoitusten yhteydessä.³³⁸

³³⁰ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 26–27; *Jumalanpalvelusten kirja* 2003, 23–24.

³³¹ Vanhakirkollisen tekstijärjestyksen mukaan luetaan ensimmäisen vuosikerran evankeliumi. *Jumalanpalvelusten kirja* 1969, 10.

³³² *Jumalanpalvelusten kirja* 1969, 10.

³³³ Lehtonen 1973, 74.

³³⁴ *Jumalanpalvelusten kirja* 1969, 12, 14–16.

³³⁵ Lehtonen 1973, 99–100.

³³⁶ *Jumalanpalvelusten kirja* 2003, 24–25, 27; *Palvelkaa Herraa iloiten* 2009, 22.

³³⁷ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 29.

³³⁸ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 31, 33.

Päiväjumalanpalveluksen ja messun johdanto- ja sanaosien keskeisimmät erot ovat:

- Päiväjumalanpalveluksen kaava ei mahdollistanut kuorolaulua jumalanpalveluksen alkumusiikkina.
- Psalmia käytettiin päiväjumalanpalveluksen johdannossa alkuvirren jälkeen. Nykyisessä messun kaavassa psalmi kuullaan tavallisimmin yhteisen ripin jälkeen ennen Herra, armahda -laulua (Kyrie).
- Nykymessun kaltainen vastaus (vastausmusiikki) puuttui päiväjumalanpalveluksesta.
- Päiväjumalanpalveluksen kaava mahdollisti kuorolaulun saarnan jälkeen. Nykyinen messun kaava mahdollistaa virren tai muun musiikin käytön uskontunnustuksen jälkeen.

3.2 Ehtoollinen ja päätös

Samuel Lehtonen kirjoittaa: ”Jumalanpalveluksessamme on kaksi päävaihetta. Luettua ja julistettua sanaa eli saarnaa seuraa ehtoollisvietossa kohdattu näkyvä sana. Sanan jumalanpalvelus huipistuu Herran aterian viettoon.”³³⁹ Vuoden 1968 päiväjumalanpalveluksen kaava mahdollistaa ehtoollisen jakamisen aikana seurakuntavirsien lisäksi myös kuorolaulun tai urkuteosten soittamisen.³⁴⁰ Lehtonen painottaa ehtoollismusiikin ”saattavaa tehtävää”. Tällä hän muistuttaa siitä, että ehtoollismusiikin tehtävänä on ilmaista liturgisen tapahtuman sisältöä, kuvailla ehtoollisen keskeisiä aiheita, anteeksiantamusta, elämän luottamista uhrina Jumalalle, yhteyttä, iloa, kiitollisuutta ja taivaassa vietettävän suuren ehtoollisen odotusta. Musiikin tehtävänä on palvella seurakunnan osallistumista yhteiseen ateriaan.³⁴¹

Nykyinen messukaava mahdollistaa ehtoollisen asetussanoihin sisältyvän Me julistamme -rukouslauseen laulamisen neliäänisesti. Tätä ei kuitenkaan mainita *Jumalanpalvelusten kirjassa* (2003) eikä *Jumalanpalveluksen oppaassa* (2000, 2009), mutta neliääninen sovitus löytyy messusävelmien oheisaineistosta.

³³⁹ Lehtonen 1973, 103.

³⁴⁰ *Jumalanpalvelusten kirja* 1969, 21.

³⁴¹ Lehtonen 1973, 118–119.

Oppaan mukaan ehtoollismusiikki ilmentää ehtoollisen sisältöä tai liittyy kirkkovuoden ja pyhäpäivän ajankohtaan. Ehtoollismusiikin kautta seurakunta ilmaisee hengellistä yhteenkuuluvuutta ja yhteistä osallisuutta ehtoollisen sakramenttiin.³⁴² Johtopäätöksenä voi todeta, että kuoron käyttömahdollisuudet myös jumalanpalveluksen ehtoollis- ja päätösosissa ovat lisääntyneet vuoden 2000 käsikirjassa. Vuoden 1968 kaavassa kuoromusiikin käyttö päättyi ehtoollismusiikkiin, mutta nykyisin kuoro voi laulaa myös messun päätösosassa.

Kirkkoisä Augustinus totesi jumalanpalveluksen päätöksestä: ”Kun suuri sakramentti on otettu vastaan, seuraa vain kiitos.”³⁴³ Vanhemman jumalanpalvelusten kirjan mukaan kuoron tehtävät päiväjumalanpalveluksessa päättyvät ehtoollismusiikkiin. Toisin kuin vuoden 1968 päiväjumalanpalvelus, vuoden 2000 messu mahdollistaa kiitosaiheisen, kirkkovuoden keskeiseen teemaan tai pyhäpäivän aiheeseen liittyvän kuorolaulun messun päätösmusiikkina.³⁴⁴

Päiväjumalanpalveluksen ja messun keskeisimmät erot ehtoollisrukouksesta päätösmusiikkiin ovat:

- Nykyinen messukaava mahdollistaa Me julistamme -rukouslauseen laulamisen neliäänisesti.
- Ehtoollismusiikilla on eri käsikirjoissa erilainen luonne ja tehtävä.
- Päiväjumalanpalveluksen kaavassa kuoron itsenäiset laulutehtävät päättyivät ehtoollismusiikkiin.
- Nykyinen messukaava mahdollistaa kuorolaulun laulamisen messun päätösmusiikkina.

3.3 Keskeiset erot kuoron käytön kannalta

Päiväjumalanpalveluksen ja messun keskeisimmät erot kuoron käytön kannalta liittyvät jumalanpalveluksen alku- ja loppumusiikkiin, psalmien käyttämiseen jumalanpalveluksessa, vastausmusiikkiin sekä ehtoollismusiikin luonteeseen.

Nykyinen messun kaava mahdollistaa kuorolaulun käyttämisen alku- ja päätösmusiikkina, mutta päiväjumalanpalveluksen kaavassa jumalanpalvelus

³⁴² *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 46.

³⁴³ Lehtonen 1973, 124.

³⁴⁴ *Palvelkaa Herraa iloiten* 2000, 50.

alkoi virsilaululla ja kuoron itsenäiset tehtävät päättyivät ehtoollismusiikkiin. Nykyinen kirkkokäsikirja mainitsee psalmimusiikin mahdollisuuden messun alkumusiikkina, päivän psalmin paikalla rippiosan jälkeen ja vastausmusiikkina. Päiväjumalanpalveluksen kaavassa psalmin paikka oli jumalanpalveluksen johdannossa. Vuoden 2000 käsikirjan uutuuksena eli ensimmäistä lukukappaletta seuraava vastaus, joka voidaan toteuttaa musiikillisesti monin eri tavoin, on sopiva tehtävä kuoromusiikille. Päiväjumalanpalveluksen kaavasta tällainen vapaamuotoinen vastaus puuttui, sillä päiväjumalanpalveluksessa luettiin vain kaksi raamatun tekstiä.

Ehtoollismusiikin luonne ja tehtävä ovat päiväjumalanpalveluksessa jossain määrin erilaiset kuin messussa. Näin ollen myös kuoromusiikin valinnat ovat erilaisia. Aiemman käsikirjan aikaan kuoron laulamalla ehtoollismusiikilla oli ”saattava tehtävä”, eli musiikki palveli seurakunnan osallistumista yhteiselle aterialle. Nykyisen jumalanpalvelusoppaan mukaan ehtoollismusiikki ilmentää ehtoollisen sisältöä tai liittyy kirkkovuoden ja pyhäpäivän ajankohtaan. Ehtoollismusiikki ilmaisee seurakunnan hengellistä yhteenkuuluvuutta.

4 TARKASTELTUIJEN KIRKKOKÄSIKIRJOJEN MUKAINEN KUORON KÄYTTÖ TAITEELLISEN OPINNÄYTTEEN LITURGISISSA OSIOISSA

Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisussa *Osallistuva luterilaisuus* pohditaan suomalaisten julkista uskonnonharjoittamista. Kirja toteaa suomalaisten osallistuvan muiden pohjoismaalaisten tavoin jumalanpalveluksiin varsin passiivisesti. Kirjan mukaan luterilainen käsitys jumalanpalveluksen merkityksestä rakentuu jännitteen varaan, jossa luterilainen kirkko pitää messua seurakuntaelämän keskuksena, kun taas hengellisen elämän painopiste on siirtynyt enemmän arjen elämään ja lähimmäisen auttamiseen.³⁴⁵ Tohtorintutkintoni taiteellisen opinnäytteen osat yksi, kaksi ja neljä olivat kukin erilaisia ehtoollisjumalanpalveluksia. Näiden opinnäytejumalanpalveluksien musiikillisilla valinnoilla halusin vahvistaa kuoron käyttöä liturgiassa sanoman vahvempana kannattelijana, tekstisisältöjen syventäjänä ja tulkitsijana. Pyrin musiikillisesti rikkaisiin toteutustapoihin, ja teosten teksteissä sitouduin vahvasti kulloisenkin kirkkovuoden pyhäpäivän teemoihin.

Tässä luvussa tarkastelen kolmea liturgisessa yhteydessä suorittamaani taiteellisen opinnäytteen osiota kuoron käytön ja jumalanpalvelusjärjestysten näkökulmasta. Olen opinnäytteessäni koetellut päiväjumalanpalveluksen ja messun kaavojen rajoja aidoissa jumalanpalvelustilanteissa. Tilaisuudet ovat olleet koti-seurakuntani jumalanpalveluksia. Kallion seurakunnassa on totuttu jumalanpalveluselämän monipuolisuuteen, joten ”messukokeiluni” ovat asettuneet luontevasti juuri tämän seurakunnan jumalanpalveluselämään.

4.1 Ensimmäinen taiteellisen opinnäytteen osa: *Invocavit – Jeesus, kiusausten voittaja*

Ensimmäisessä opin- ja taidonnäytteeni osiossa *Invocavit* hyödynsin nykyistä messun kaavaa niin, että myös Kallion seurakunnan kuorisäntö otettiin huomioon. Käytin näin ollen kolmatta messusävelmäsarjaa ensimmäisen paastonajan sunnuntain messussa. Muilta osin messun musiikki koostui saksalaisprotestanttisesta kirkkomusiikista, ja pääpaino oli Felix Mendelssohn-Bartholdyn (1809–1847)

³⁴⁵ Ketola 2016, 73–75.

ja Johann Hermann Scheinin (1586–1630) teoksissa. Koraalin pohjalta sävelletty musiikki oli keskeisessä roolissa muun muassa koraalikantaattien ja koraalikonsertton muodossa. Synnin- ja uskontunnustus sekä ehtoollisen kiitosrukous laulettiin seurakuntavirsinä, päivän virsi ja ehtoollisvirsi puolestaan alternatimkäytäntöä hyödyntäen. Jumalan Karitsa -osan toteutuksessa käytin saksalaista Sethus Calvisiuksen (1556–1615) kuorolle sovittamaa koraalia yhdessä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuoden 1986 virsikirjan virren 65 ensimmäisen säkeistön kanssa. Uskontunnustusvirren reformaatioaikaisen sävelmän lainasin puolestaan nykyisestä Suomen ruotsinkielisestä virsikirjasta. Pekka Kivekäs (s. 1937) käänsi tämän virren Lutherin alkuperäistekstistä tätä opin- ja taidonnäytteeni osaa varten.

Valitsemani Mendelssohn-Bartholdyn ja Scheinin kantaatti- ja konserttomuotoiset teokset ovat sekä musiikillisilta esittämiskoneistoiltaan että kestoiltaan laajoja. Opinnäytetilaisuutta suunnitellessani tiedostin nämä haasteet nykymuotoisen messun kontekstissa. Kokemukseni mukaan messun musiikille on muotoutunut kolmen minuutin kirjoittamaton sääntö. Alku- ja päätösmusiikin sekä ehtoollismusiikin osalta sääntö sen sijaan näyttää olevan joustavampi. Valinnoillani halusin kokeilla, miten messun rakenne kestää laajamuotoisten kuoroteosten nivomisen siihen. Mielessäni olivat kysymykset: Kestääkö messun kaava tämän kolmen minuutin säännön ylittävät teokset? Häiriytyykö tai katkeako messun dramaattinen kaarros laajamittaisten teosten myötä? Venyykö seurakuntalaisen sietokyky totuttua pidemmälle liturgiselle musiikille messussa? Milloin messu muuttuu konsertiksi, vai muuttuuko se? Mietin, etäännyttääkö vieraan kielen – tässä tapauksessa saksan – käyttö kuulijan, vaikka olin kirjoittanut messun käsi-ohjelmaan kaikki tarvittavat suomennokset?

Tämän opin- ja taidonnäytteen osion valmistelu vaati minulta uudenlaista monialaisuutta, sillä en ollut aiemmin toteuttanut messua, jossa toimin samanaikaisesti orkesterin kapellimestarina, satahenkisen kuoron johtajana, lauluyhteen laulajana sekä laulusolistina. Musiikillisen koneiston laajuus koetteli stressinsietokykyäni, lisäksi huomasin kontrolloivani itseäni koko ajan teosten fraseerauksen ja laulutavan suhteen. Tuttu messukaava puolestaan tuntui tuelta, selkärangalta, johon oli turvallista nojata. Saksalaisprotestanttisen kirkkomusiikin

integrointi suomalaiseen 2000-luvun messun kaavaan vaikutti sekä toimivalta että kysymyksiä herättävältä ratkaisulta.

Valitsemani päivän psalmin toteutus aiheutti minulle eniten kysymyksiä pituutensa ja saksankielisen tekstinsä vuoksi. Laaja psalmisävellys ei tuntunut sopivalta messun kaavan kohtaan ”päivän psalmi”. Siirsin siksi psalmimusiikin vastausmusiikin paikalle. Ajatuksissani paastonajan messun sanaosa tuntui saltilvan pidemmänkin vastauksen. Samanaikaisesti mietin, etäännyttääkö saksankielinen teksti kuulijan. Tuntuuko tekstin suomennoksen lukeminen seurakuntalaisesta vieraalta? Seurakuntalaisten suullisissa palautteissa pitkä vastausmusiikki tuntui yhtäältä meditatiiviselta ja tilaa antavalta, toisaalta osa koki psalmimusiikin katkaiseen sanaosan jänteveyden. Kukaan seurakuntalaisista ei moittinut saksan kielen käyttöä suomenkielisessä messussa. Itselleni tämä psalmimusiikki tuntui messussa läikädyttävän pitkältä. Jälkeenpäin ajateltuna olisi ollut ehkä viisasta sijoittaa pitkä psalmimusiikki uhrivirren paikalle; käsikirja olisi mahdollistanut tämänkin vaihtoehdon. Teoksen pituus ei olisi kolehdin kannon ja ehtoollispöydän kattamisen vuoksi tuottanut ongelmaa, mutta olisin poistanut seurakunnalta yhden virren.

Suurinta iloa tässä messussa minulle tuotti Felix Mendelssohn-Bartholdyn kantaattimuotoisten teosten myönteinen vastaanotto. Teokset muodostivat messun kehyksen. Näitä juhlavia teoksia valmistellessani pohdin niiden soveltuvuutta paastonajan messuun. Sen kaava on riisutumpi, koska Kunnia, kiitosvirsi Pyhälle Kolminaisuudelle ja ylistys jäävät pois. Seurakuntalaiset ja kuorolaiseni eivät kuitenkaan kokeneet teoksia liian juhlaviksi, päinvastoin, he vertasivat valitsemani teoksia Johann Sebastian Bachin (1685–1750) passioteoksiin. Heidän mielestään Mendelssohn-Bartholdyn teokset heijastelivat Bachin musiikin sävyjä tuoreella tavalla.

4.2 Toinen taiteellisen opinnäytteen osa: *Laetare – Elämän leipä*

Laetare – Elämän leipä -ehtoollisjumalanpalvelusta valmistellessani mietin: miksi kuoron käyttö näyttää vähentyneen tai jopa näivettyneen vuoden 1968 kirkkokäsikirjan käyttöönoton myötä ja jo ennen sitä. Teorian tasollahan käsikirja mahdollisti hyvinkin monenlaisen kuoromusiikin käytön. Mitkä tekijät vaikuttivat

Liturgi (*Resitaation sävelkorkeus merkitty kirjaimin tekstin edellä; voi myös lausua vapaasti*):

Osapuille 4/4 uruissa, lukijaa seuraten:

(d) Perkeleen petoksista ja juonista, nälänhädästä ja

+ Vapaat yhd: Aeolian 8' - Voix cel. 8' - Viola d'amour 8' - L. Ged. 16' - Dolce 4' - Harpa. aether 2 2/3' - Jalk. Subbass 16' - Sorna. yhd. II + I - J.y. II

kulkutaudeista, sodasta ja veritöistä, kapinasta ja riidoista,

crescendo

(es) rakeista ja rajuilmoista, tulipalosta, ja vedenvaarasta,

poco accel.

(f) pahasta äkillisestä kuolemasta, *)

dim. *p* yhd.

**) i - an - kaik - ki - ses - ta kuo - le - mas - ta, Kuoro:

poco f | Var - je - le - mei - tä,

lau - pi - as Her - ra Ju - ma - la!

Nuottiesimerkki 1. Heikki Klemetti: *Litania*, katkelma. *Messusävelmistö* 1951, 218–219.

siihen, että kuoron itsenäinen käyttö liturgiassa köyhtyi, vaikka useat suomalaiset säveltäjät sävelsivät runsaasti jumalanpalveluskäyttöön soveltuvaa, korkealuokkaista kirkkomusiikkia? Oliko syynä Harald Andersénin mainitsema kirkko-kuorojen heikentynyt taso? Aiheuttiko Andersénin esittämä kritiikki kanttoreissa arkuutta ja voimattomuutta edistää ja kehittää kuorotyötä? Nämä kysymykset rohkaisivat tai suorastaan pakottivat minua tarttumaan päiväjumalanpalveluksen kaavaan, pöyhimään 1900-luvun suomalaista kirkkomusiikkikirjallisuutta ja pohtimaan, miten kuoroa voisi hyödyntää monipuolisesti tämän jumalanpalveluskaavan puitteissa.

Toisessa opinnäytejumalanpalveluksessa käytin siis vuoden 1968 kirkkokäsikirjan mukaista päiväjumalanpalveluksen kaavaa, vuoden 1957 evankeliumikirjaa sekä vuoden 1938 virsikirjaa. Opinnäytetilaisuus toteutui Kallion seurakunnan perjantai-illan ehtoollisjumalanpalveluksena leipäsunnuntain eli neljännen paastonajan sunnuntain teemalla. Musiikkivalinnoissani keskityin 1920–1960-luvuilla sävellettyihin suomalaisiin teoksiin huomioiden, että päiväjumalanpalveluksen kaava painotti seurakuntavirttä jumalanpalvelusmusiikin tärkeimpänä elementtinä. Tämänkertaisessa liturgisessa kokeilussani venyitin kaavan rajat äärimmilleen ja käytin kuoroa mahdollisimman runsaasti läpi jumalanpalveluksen. Pyrkimykseni ei ollut rikkoa rajoja vaan koettaa, mihin kaava taipuu ja missä kaikessa kuoroa on säädellyissä rajoissa mahdollista käyttää. Varsin nopeasti huomasin, että tämä kaava taipuu moneksi.

Valintakriteereihini nojaten korvasin jumalanpalveluksen liturgisia osia kuoron laulamalla Joonas Kokkosen (1921–1996) *Missa a cappella* -teoksen osilla Kyrie, Gloria, Sanctus ja Agnus Dei. Viimeksi mainitun osan kuoro lauloi käsikirjan mukaisesti ehtoollisen jaon jo alettua. Vuoden 1968 käsikirja olisi mahdollistanut myös nykyisen käsikirjan mukaisesti Agnus Dein laulamisen ennen ehtoollista. Sulho Rannan (1901–1960) vuonna 1937 säveltämä *Psalmi 84* kehysti jumalanpalvelusta. Vuoden 1968 käsikirja mahdollisti graduaalivirren korvaamisen kuorolaululla, joten tässä jumalanpalveluksessa graduaalin paikalla kuultiin helsinkiläisen Torsten Steniuksen (1918–1964) säveltämä *Jag är livets bröd*. Uskontunnustus laulettiin vuoden 1938 virsikirjan virtenä 166 *Mä uskon yhteen Jumalaan*, ja yhteisenä esirukouksena toteutin Heikki Klemetin (1876–1953)

Litania,³⁴⁶ joka perustuu papin ja kuoron vuorolauluun urkujen säestyksellä (ks. nuottiesimerkki 1). Ehtoollisen aikana kuoro lauloi vielä Bengt Johanssonin (1914–1989) säveltämästä *Missä a quattro voci* -teoksesta osat Kyrie ja Agnus Dei.

Tämä jumalanpalvelus oli itselleni vahva emotionaalinen kokemus. Vaikka tarkoitukseni ei ollut rekonstruoida tavanomaista vanhan kaavan jumalanpalvelusta, se tuntui matkalta kauas menneisyyteen. Samalla jumalanpalvelus vaikutti modernilta, jopa tulevaisuuden taidemusiikilliselta messulta. 1960-luvun lopun liturginen rakenne yhdessä 1920–1960-lukujen suomalaisen kuoromusiikin kanssa muodostivat ehyen kokonaisuuden.

Kokkosen messun osien liturginen käyttö vaikutti sopivalta tämän jumalanpalveluskaavan yhteydessä, sillä ne molemmat ovat peräisin ajalta, jolloin seurakuntalaiset olivat tottuneet osallistumaan jumalanpalvelukseen ensisijaisesti kuuntelemalla. Seurakunnan oma musisointi rajoittui lähinnä virsilauluun. Sulho Rannan tilausteos *Psalmi 84* kantaesitettiin kirkkomusiikki-illassa vuonna 1937, ei siis jumalanpalveluksessa. Teos soveltuu kuitenkin mielestäni hyvin myös jumalanpalveluskäyttöön. Sen arkaisoiva sävelkieli on myös sopusoinnussa vuoden 1938 virsikirjan sävelmien kanssa.

Klemetin dramaattisia aineksia sisältävä *Litania* herätti kysymyksen: voisiko tämän laulettu rukouksen vanhaa kieliasua uudistaa, ja voisiko teoksen sisällyttää nykymuotoiseen paastonajan messuun? Tällä lähes näyttämöllisellä rukouksella voisi olla paikkansa nykypäivän messussa meditatiivisen esirukouksen rinnalla.

Tämän opinnäytetilaisuuden jälkeen ymmärsin Harald Andersénin esittämää kritiikkiä paremmin. Hän tunsi suomalaiset kuorot ja tuona aikana sävelletyt lauluteknisesti haasteelliset kirkkomusiikkiteokset. Hän tiedosti kirkkokuorojen rajallisen kyvyn omaksua, mutta näki myös silloisen nykymusiikin mahdollisuudet liturgian vahvoina kannattelijoina. Taitavien kuorojen puute ja kanttoreiden arkuus auktoriteettina koettua Andersénia kohtaan saattoivat olla esteitä vuoden 1968 jumalanpalveluskaavan musiikillisesti rikkaalle toteuttamiselle.

³⁴⁶ *Messusävelmistö* 1951, 218–219.

4.3 Neljäs taiteellisen opinnäytteen osa: *Messu pääsiäisyönä*

Neljännän taiteellisen opinnäytteeni osan valmistelu käynnistyi keskusteluillani piispa Irja Askolan (s. 1952) ja säveltäjä Kaj-Erik Gustafssonin (s. 1942) kanssa, jolloin kerroin heille haaveistani uudenlaisesta pääsiäisyön messusta. Askolalta tilaamani vapaan runomittaiset tekstit yhdessä pääsiäisyön raamatuntekstien ja pääsiäisvirsiensä kanssa muodostivat Gustafssonin sävellystyön tekstillisen rungon. *Messu pääsiäisyönä* on läpisävelletty kantaattimessu kamarikuorolle, isolle kuorolle, neljälle laulusolistille, laulavalle liturgille, uruille ja orkesterille. Seurakunta osallistuu virsien ja joidenkin liturgisten osien laulamiseen, kuten Kyrie-meditaation (ks. nuottiesimerkki 2), Laudamuksen ja Credon.

Messu pääsiäisyönä noudattelee nykyisen messun kaavaa; ainoa poikkeus on Credo-osa, jonka Gustafsson on sijoittanut teoksessaan aiemman jumalanpalvelusjärjestyksen tapaan evankeliumin ja saarnan väliin. Messun liturgiset sävelmät ovat peräisin Gustafssonin säveltämästä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ruotsinkielisestä messusävelmäsarjasta. Askolan runomuotoinen saarna toteutuu Gustafssonin teoksessa solistien ja kuorojen laulamana, ja seurakunta replikoi siinä vuoden 1986 virsikirjan virttä 105 *Aurinkomme ylösnousi*. Messun ainoa resitoitu puheosuus sisältyy kantaattisaarnaan.

Jatkuvasti uudistuvan jumalanpalveluksen ajatus on viime vuosikymmeninä heijastunut monenlaisiin, eri musiikkityyleissä toteutettuihin messuihin, kuten metalli-, pop-, Tuomas- ja Agricola-messuihin sekä hiljaisen rukouslaulun messuun. *Messu pääsiäisyönä* osallistuu tähän keskusteluun taidemusiikin, modernin runouden, liturgisten tekstien ja virsien yhdistämisen keinoin.

80

S s Pu-he käy-nyt tur - - - hak-si. [19]

A s Pu-he käy-nyt tur-hak-si. [19]

T s **Tenore solo**
[mf] Myk-kä-nä kä-teen tar-tu-taan, sa-nas-ta ei sil-lak-si, pu-he käy-nyt tur - - - hak-si, tur-hak-si. [31]

B s **Basso solo**
[mf] Myk-kä-nä kä-teen tar-tu-taan, sa-nas-ta ei sil-lak-si, pu-he käy-nyt tur-hak-si, tur-hak-si. [19]

VI 1 *pizz.* [arco]

VI 2 *sfz* *pizz.* [arco]

Vla *sfz* *pizz.* [arco]

Vc *sfz* *pizz.* [arco]

Org

Ob [p]

Unis **Cori unisono + seurakunta**
 Her - ra, ar - mah-da mei - tä, Kris - tus, ar - mah-da mei - tä, Her - ra, ar - mah-da mei - tä. [C I: 22]
 [C II: 21]

VI 1

VI 2

Via

Vc

Org

Nuottiesimerkki 2. Kaj-Erik Gustafsson: *Messu pääsiäisyönä* (2017), Kyrie-meditaatio, taudit 89–96. HRA.

Jari Jolkkonen arvioi ykseyden ja moneuden toteutumista jumalanpalveluselämässä. Hän toteaa, että suunta on ollut yhdenmuotoisuudesta monimuotoisuuteen ja yhtenäisyydestä erilaisuuden korostamiseen. Muutokset näkyvät sekä käytännössä että kirkkokäsikirjoissa. Viimeisin jumalanpalvelusuudistus korosti kontekstuaalisuutta ja monimuotoisuutta. Jolkkonen toteaa vuonna 2000 hyväksytyin jumalanpalvelusten kirjan korostavan messun monimuotoisuutta ja toteutustapojen joustavuutta ja väljyyttä, mutta samanaikaisesti jumalanpalveluskaavat vaalivat jumalanpalveluselämän yhtenäisyyttä ja jatkuvuutta.³⁴⁷

³⁴⁷ Jolkkonen 2009, 194–195.

Musiikki on osa ihmisen kokemusmaailmaa. Kantaattimessu avasi toisen kerran tutkintoprojektini aikana ikkunan draamallisempaan jumalanpalvelukseen. Osallistujien spontaaneissa palautteissa messu koettiin taiteellisena elämyksenä, jossa myös pääsiäisen ilo välittyi. Ehtoollisen viettäminen tuli yllätyksenä joillekin osallistujille, vaikka he olivat tiedostaneet tulevansa jumalanpalvelukseen eivätkä konserttiin. Ajattelivatko nämä ihmiset tulevansa vain seuraamaan messua? Valtaosa palautteiden antajista koki viettäneensä jumalanpalvelusta yhdessä. Osallisuus onkin keskeinen periaate nykyisen kirkkokäsikirjan mukaisessa messussa.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä tohtorintutkintooni kuuluvassa tutkielmassa olen vertaillut ja analysoinut kuoron liturgisia tehtäviä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon päiväjumalanpalveluksessa ja messussa vuosien 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjojen sekä niiden valmistelu- ja oheisaineistojen pohjalta. Olen valottanut myös kyseisten kirkkokäsikirjojen valmistelutyötä ohjanneita periaatteita. Tarkastelemanani jumalanpalvelusuudistukset näyttävät tavoitteidensa valossa hämmästyttävän samankaltaisilta. Vuoden 1968 kirkkokäsikirjan valmisteluvaiheessa, siis jo 1940-luvulta lähtien, kirkolliskokouksen keskustelupöytäkirjoista on luettavissa radikaalin rohkeita ajatuksia siitä, kuinka jumalanpalveluksen kielen tulisi resonoida tuon ajan ihmisen kokemusmaailman kanssa. Vuoden 2000 kirkkokäsikirjan työstämiseen vaikuttivat niin uuden raamatunkäännöksen tekeminen kuin tarve saattaa jumalanpalveluksen kieltä edelleen lähemmäksi ihmisen kokemusmaailmaa.

Kirkkomusiikki koettiin molempien uudistuksien yhteydessä vanhahtavaksi ja kaavoihin kangistuneeksi. Aiemman käsikirjan ihanteissa musiikki nähtiin sanomastaan nousevaksi, juhlalliseen arvokkaaksi ja kirkolliseen tyyliin sopivaksi. Jälkimmäinen uudistus piti myös tärkeänä musiikin sisältölähtöisyyttä, mutta korosti lisäksi musiikin dynaamista vastaavuutta, kontekstuaalisuutta ja genererajattomuutta. Ajateltiin, että musiikin tulee heijastella seurakunnan alueella asuvien ihmisten elämän arkea, ja näin ollen musiikki voi saada monia erilaisia muotoja.

Vuoden 1968 kirkkokäsikirjan mukaan kuoro saattoi laulaa introituksen jumalanpalveluksen alussa. Hilariuksen kiitosvirren keskitaite oli mahdollista laulaa kuorolla neliäänisesti. Erillinen kuorolaulu, graduale- ja hallelujapsalmi tai motetti saattoi korvata epistolavirren, tai kuorolaulu voitiin laulaa virren edellä. Epistola- eli graduaalivirsi voitiin myös toteuttaa seurakunnan ja kuoron vuorovirtenä. Kuorolla saattoi olla itsenäisiä osuuksia yleisessä esirukouksessa, ja kuorolaulua voitiin kuulla ehtoollisen jaon aikana. Kuorolaulu saattoi edellä mainittujen tehtävien lisäksi korvata päiväjumalanpalveluksen urkumusiikkia. Kuorolaulu saattoi myös korvata saarnavirren, ja sitä voitiin kuulla saarnan lopussa. Kuoromusiikin laulaminen oli mahdollista myös kuolleiden muistamisen yhteydessä.

Vuoden 2000 kirkkokäsikirja mainitsee termin ”muu musiikki”, jolla tarkoitetaan messun kontekstissa kuoro- ja soitinmusiikkia tai yksinlaulua. Vuoden 2000 kirkkokäsikirjan ohjeistuksissa kuorolaulu mainitaan sanana vain kolme kertaa: kuorolaulu voi korvata alku- ja uhrivirren sekä päätösmusiikin. *Palvelkaa Herraa iloiten* -jumalanpalveluksen opas selostaa kuitenkin kuoron käyttöä messussa laajemmin. Päivän psalmi voidaan toteuttaa seurakunnan, esilaulajan ja kuoron vuorolauluna, mutta se voidaan myös laulaa psalmimotettina. Herra, armahda -osan vaihtoehto B voidaan toteuttaa seurakunnan, kuoron ja urkujen vuorotteluna, ja kuoro voi toimia Laudamuksen esilaulajana. Lukukappale ja evankeliumi tai sen osa voidaan laulaa niin sanottuna tekstimusiikkina, ja kuoro voi laulaa hallelujasäkeen tai psalmilauseen evankeliumi lukemisen yhteydessä. Lukukappaleiden välissä vastauksena voi olla kuorolaulu. Päivän virsi voidaan laulaa alternatiivikäytäntöä hyödyntäen. Evankeliumin ja saarnan tai uskontunnustuksen ja yhteisen esirukouksen välissä sekä ehtoollisen nauttimisen aikana voi olla kuorolaulua. Erityisissä tilanteissa kuoro voi laulaa yksin myös Kyrien, Glorian ja Laudamuksen.

Näitä kahta kirkkokäsikirjaa tarkasteltaessa keskeisimmät erot kuoron käytössä koskevat jumalanpalveluksen alku- ja loppumusiikkia, psalmien käyttämistä, vastausmusiikkia sekä ehtoollismusiikin luonnetta. Päiväjumalanpalveluksen kaava ei mahdollistanut kuorolaulua jumalanpalveluksen alkumusiikkina. Psalmia käytettiin päiväjumalanpalveluksen johdannossa, kun taas nykyisessä messun kaavassa päivän psalmille on määritelty oma paikka yhteisen ripin jälkeen. Vastausmusiikki puuttui päiväjumalanpalveluksen kaavasta kokonaan, sillä päiväjumalanpalveluksessa ei luettu kahta lukukappaletta. Ehtoollismusiikin luonne ja tehtävät on määritelty kahdessa käsikirjassa selvästi eri tavoin. Vuoden 1968 käsikirjan aikaan kuoron laulamalla ehtoollismusiikilla oli ”saattava tehtävä”, eli musiikki palveli seurakunnan osallistumista yhteiselle aterialle. Nykyisen jumalanpalvelusoppaan mukaan ehtoollismusiikki ilmentää ehtoollisen sisältöä tai liittyy kirkkovuoden ja pyhäpäivän ajankohtaan. Ehtoollismusiikki ilmaisee seurakunnan hengellistä yhteenkuuluvuutta. Päiväjumalanpalveluksen kaavassa kuoron itsenäiset laulutehtävät päättyivät ehtoollismusiikkiin.

Kuoromusiikin näkökulmasta viimeisin uudistus näyttää avanneen enemmän mahdollisuuksia kuoromusiikin toteutukselle, vaikka samalla on todettava, että myös vuoden 1968 jumalanpalveluskaava mahdollisti varsin runsaan kuoromusiikin käytön liturgiassa. Tutkimuksestani ei kuitenkaan voi päätellä, mitkä tekijät vaikuttivat tuon käsikirjan myötä tapahtuneeseen liturgisen kuorolaulun jonkinasteiseen näivettymiseen. Se olisikin kiinnostava tutkimuksen kohde. Tämä tutkimus ei myöskään selvittänyt, millä tavalla ja kuinka rikkaasti Suomen evankelis-luterilaiset seurakunnat hyödyntävät kaksikymmentä vuotta täyttävän käsikirjan tarjoamia mahdollisuuksia kuoromusiikille liturgiassa. Tämäkin olisi kiinnostava jatkotutkimuksen aihe.

Tohtorintutkintoni koostuu viidestä taiteellisen opinnäytteen osiosta sekä tutkielmasta. Tutkintoni kokonaisuus vertautuu lähinnä artikkeliväitöskirjaan, sillä taiteelliset osiot ovat liittyneet vahvasti tutkielmani aiheeseen. Olen syventynyt päiväjumalanpalvelukseen ja messuun tutkien niiden taustaa, kehityshistoriaa ja sisältöjä sekä koettelemalla kyseisten jumalanpalveluskaavojen rajoja erityisesti kuoron, mutta myös laajemmin musiikin käytön kannalta. Työni keskiössä ovat olleet tekstin ja musiikin synteesi sekä se, millä tavalla tämä synteesi voi tukea paastonajan ja pääsiäisen sanoman saavutettavuutta ja ymmärrettävyyttä nykypäivän ihmiselle.

Minulle kuoromusiikkona tekstin ja musiikin yhteys on aina ollut tärkeä. Analysoin ja kuuntelen melodisia ja harmonisia linjoja, tekstin ja musiikin rytmisiä sekä painotuksia, ja koetan aistia sointivärejä, joita nämä muodostavat. Ihmisääni on ehtymättömän rikas instrumentti. 1900–2000-luvuilla sävelletyt tutkintoni kohdeteokset ovat avautuneet minulle tutkimuksellisina aarraittoina, uudenaikaisina ikkunoina tekstin ja musiikin yhteyteen.

Tohtoriopinnot ovat olleet kiinnostavia ja innostavia, mutta ne ovat myös vaatineet minulta järjestelyjä, joihin en osannut tai edes kyennyt valmentautumaan ennen matkan alkua tai matkan jo alettua. Matkan varrelta on myös tarttunut rep-puuni monia asioita, joista iloitsen. Suurimmat aarteet ovat rohkeus ja muotoilu.

Rohkeudella tarkoitan uskallusta ajatella totunnaisesta poikkeavalla tavalla. Martin Luther korosti seurakuntalaisen roolia jumalanpalveluksessa Jumalan lahjojen vastaanottajana. Viimeisimmän Suomen evankelis-luterilaisen kirkon

jumalanpalvelusuudistuksen ajatus oli Lutherin korostuksen kaltainen. Uudistus näkee messun Jumalan pelastavan läsnäolon juhlan, mutta samalla ihmiset kokevat messun kognitiivisesti vaativana. Messu näyttää kadottaneen vetovoimaansa, kun siltä on riisuttu kansanuskolle ominaisia piirteitä ja yksilön kannalta konkreettista ymmärrettävyyttä.³⁴⁸ Olen peilannut omaa ajattelua suhteessa tähän. Millä tavalla minä kirkon työntekijänä, jumalanpalveluksen asiantuntijana, muusikkona ja tutkijana voisin rohkaista toisia katsomaan jumalanpalvelusta ei vain kapean sisäpiirin oikeutena vaan kaikille yhteisenä, uudistuvana ja vetovoimaisena tapahtumana, jossa osallistujat voisi kokea osallisuutta ja yhteisöllisyyttä, iloa osaamisestaan sekä saada voimaa elämäänsä? Nykypäivän ihminen kaipaa vaihtoehtoja: yhdelle perinteinen ”kymppimessu” on luovuttamattoman tärkeä, toiselle taidemusiikillinen läpisävelletty messu voi avata kirkkovuoden ajankohdan sisältöjä, kolmas taas saa pyhän kokemuksen metallimusiikin tyyliin sovitetuista virsistä. Tehtäväni ei ole arvottaa vaan tarjota vaihtoehtoja. Tämän ymmärtäminen vaatii rohkeutta muuttaa omaa ajattelua ja rohkeutta nähdä maailma kirkon seinien ulkopuolella erilaisten ihmisten silmin.

Muotoilulla tarkoitan kirkon sanoman pukemista kielelle, joka tavoittaa ja joka on ymmärrettävää. Tämä tarkoittaa nähdäkseni sitä, että kieli koskettaa ja tulee lähelle ihmistä. Kuten luvussa 2.1.2 totesin, vuoden 1968 kirkkokäsikirjan tausta-aineistossa pohditaan sitä, kuinka teollistuvassa ympäristössä asuvan ihmisen mielenmaisema poikkeaa agraariyhteisössä elävästä ihmisestä. Ajattelen, että tämänkaltaisessa toimintaympäristön kuvauksessa ymmärrettiin myös muotoilun merkitys ja viestinnällinen resonanssi. Jotta viesti on ymmärrettävissä, se on puettava kohdeyleisön ymmärtämälle kielelle.

Taiteellisen opinnäytteeni eri osioiden jälkeen useat osallistujat antoivat spontaania palautetta. Tutkintoni loppusuoralla mietin, olisinko voinut järjestää kunkin opinnäytetilaisuuden jälkeen palautekyselyn, jonka tuloksia olisin arvioinut tutkielmassani. Minua ei olisi kiinnostanut vain ”Oliko sinulla kivaa, viihdyitkö?” vaan ennemminkin ”Minkälainen jumalanpalveluskokemus tämä oli sinulle, mikä tässä jumalanpalveluksessa tuli sinua lähelle, tai mikä oli sinulle vierasta, etäännyttävää?”

³⁴⁸ Ketola 2016, 76–77.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piirissä on keskusteltu viime aikoina palvelumuotoilusta (*service design*). Asian keskiössä on palvelukokemus, jossa palvelu vastaa sekä käyttäjän tarpeita että palveluntarjoajan tavoitteita. Monet seurakunnat ja seurakuntayhtymät ovatkin tehneet kyselyjä seurakuntalaisten tarpeista. Messu ei ole asiakaspalvelua, mutta sen muotoilu niin, että huomioidaan konteksti, on merkityksellistä. Tarkasteleman jumalanpalvelusuudistukset ovat nostaneet ihmisen ja Pyhän kohtaamisen keskiöön. Uudistusten periaatteiden pohjalta jumalanpalveluksen ei tarvitse näyttää samalta jokaisessa seurakunnassa, vaan jumalanpalvelus voi saada erilaisia, paikallisen toimintaympäristön huomioivia muotoja. Sanoma säilyy, vaikka muodot muuttuvat. Virren 525 neljännen säkeistön alku kiteyttää: ”Anna, Kristus, rohkeutta mennä maastoon tiettömään”. Muotoilu on rohkeutta.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Hanna Remeksen arkisto, Helsinki (HRA)

Gustafsson, Kaj-Erik 2017. *Messu pääsiäisyönä*. Puhtaaksikirjoitettu partituuri.

Turun maakunta-arkisto (TMA)

Kirkolliskokouksen arkisto

Hab. 1 Kirkkokäsikirja-, evankeliumi- ja rukouskirjakomitea. Pöytäkirjoja ja kirjeenvaihtoa 1883–1967.

Hab. 4 Kirkkokäsikirja-, evankeliumi- ja rukouskirjakomitea. Pohja-aineisto 1859–1958. Kirkkokäsikirja.

Hab. 5 Kirkkokäsikirja-, evankeliumi- ja rukouskirjakomitea. Pohja-aineisto 1859–1958. Kirkkovuoden tekstit ja jumalanpalvelukset.

Hab. 7 c Kirkkokäsikirja-, evankeliumi- ja rukouskirjakomitea. Pohja-aineisto 1967–1967. Jumalanpalvelusten kirja.

Painetut lähteet

Jumalan kansan juhla 1992. *Jumalan kansan juhla: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1988 asettaman käsikirjakomitean välimietintö*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinnon Sarja A 1992: 1.

Jumalanpalveluksen opas 1984. *Jumalanpalveluksen opas. Hyväksytty piispainkokouksessa 15.9.1983*. Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto.

Jumalanpalvelusten kirja 1967. *Jumalanpalvelusten kirja: 19. varsinaisen yleisen kirkolliskokouksen asettaman kirkkokäsikirjakomitean ehdotus n:o 1 vuoden 1968 kirkolliskokoukselle*. Pieksämäki.

Jumalanpalvelusten kirja 1969. *Jumalanpalvelusten kirja: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja II, ohjepainos, hyväksytty 20. varsinaisessa kirkolliskokouksessa vuonna 1968*. Helsinki: Suomen kirkon sisälähetysseura.

Jumalanpalvelusten kirja 2003. Jumalanpalvelusten kirja: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käsikirja I. Pieksämäki: Kirkon keskusrahasto.

Jumalanpalvelusten kirja 2006. Jumalanpalvelusten kirja: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käsikirja I. Pieksämäki: Kirkon keskusrahasto.

Keskustelupöytäkirja 1989. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous: keskustelupöytäkirja, syysistunto-kausi 1988. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkkokäsikirja I–II, 1969. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja I–II, ohjepainos. Suomen kirkon sisälähetysseura.

Kirkkokäsikirja I–II, 2003. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja I–II. Pieksämäki: Kirkon keskusrahasto.

Kirkkokäsikirjakomitean mietintö ja ehdotukset 1962. Kahdeksannentoista varsinaisen yleisen kirkolliskokouksen asettaman kirkkokäsikirjakomitean mietintö ja ehdotukset vuoden 1963 kirkolliskokoukselle. Pieksämäki.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet 1943. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon 15. varsinaisen yleisen kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet 1943.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet 1959. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon 18. varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet 1958.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet 1969. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon 20. varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet 1968. Helsinki.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet 1989. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet: syysistunto-kausi 1988.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet 1993. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet: kevätistunto-kausi 1993.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet 2002. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet: kevätistunto-kausi 2002.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1943. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon 15. varsinaisen yleisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1943.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1959. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon 18. varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1958.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1964. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon 19. varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1963.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1969. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon 20. varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1968.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1989. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous: pöytäkirja, syysistuntokausi 1988. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1993. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous: pöytäkirja, kevätistuntokausi 1993. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1994. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous: pöytäkirja, syysistuntokausi 1993. Helsinki: Kirkkohallitus.

Käsikirjaehdotus 1957. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja: viidennentoista varsinaisen yleisen kirkolliskokouksen asettaman kirkkokäsikirjakomitean ehdotus vuoden 1958 kirkolliskokoukselle.

Lehtonen, Samuel 1973. *Yhteisesti ja yhteen ääneen: perustietoa jumalanpalveluksesta.* Helsinki: Kirjaneliö.

Messusävelmistö 1951. Messusävelmistö: Suomen kirkon messusävelmät, kirkkovuoden sunnuntai- ja juhlapäivien johdantovuorolauluja ja graduuaaleja sekä muuta liturgista sävelmäaineistoa. Toimittaneet V. I. Forsman, Taneli Kuusisto, Aaro Siljamäki, Ossi Elokas. Porvoo: WSOY.

Palvelkaa Herraa iloiten 2000. Palvelkaa Herraa iloiten: jumalanpalveluksen opas. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2000: 6. Helsinki: Kirkkohallitus.

Palvelkaa Herraa iloiten 2009. Palvelkaa Herraa iloiten: jumalanpalveluksen opas. 3. uudistettu painos. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009: 9. Helsinki: Kirkkohallitus.

Perustelut 1997. Kirkolliskokouksen vuonna 1988 asettaman käsikirjakomitean perustelut. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja A 1997: 5. Helsinki: Kirkon keskusrahasto.

Päiväjumalanpalveluksen ja kirkollisten toimitusten messusävelmistö 1962. Päiväjumalanpalveluksen ja kirkollisten toimitusten messusävelmistö: kahdeksannentoista varsinaisen yleisen kirkolliskokouksen asettaman kirkkokäsikirjakomitean musiikkijaoston ehdotus. Pieksämäki.

Päiväjumalanpalveluksen opas 1971. Päiväjumalanpalveluksen opas: Laajennetun piispainkokouksen hyväksymä 12. toukokuuta 1971. Kirkon jumalanpalvelustoimikunta.

Sinä olet kanssani 2006. Sinä olet kanssani: kirkollisten toimitusten opas. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja 2006: 4. Helsinki: Kirkkohallitus.

Verkkolähteet

Kirkon tilastopalvelu. <<https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=115>>. Luettu 10.4.2020.

Nairobini raportti 1996. Nairobini raportti. Luterilainen maailmanliitto. <<https://docplayer.fi/13641558-Nairobini-raportti-jumalanpalveluksesta-ja-kulttuurista-nykyajan-haasteet-ja-mahdollisuudet.html>>. Luettu 28.12.2019.

Kirjallisuus

Annala, Pauli 2009. Mikä saa kirkkoisän kyyneliin? Hengellinen musiikki Augustinuksen teologiassa. Teoksessa *Jumalanpalveluselämä muutoksessa: STKS:n symposiumissa marraskuussa 2008 pidetyt esitelmät*. Toimittanut Joonas Salminen. Suomen teologinen kirjallisuusseuran julkaisuja 263. Helsinki: Suomen teologinen kirjallisuusseura.

Jalkanen, Pekka ja Kurkela, Vesa 2003. *Suomen musiikin historia: populaarimusiikki*. Porvoo: WSOY.

Jolkkonen, Jari 2009. Ykseyden ja moneuden suhde liturgiassa. Onko yhtenäinen jumalanpalvelus mahdollinen erilaistuvassa kulttuurissa? Teoksessa *Jumalanpalveluselämä muutoksessa: STKS:n symposiumissa marraskuussa 2008 pidetyt esitelmät*. Toimittanut Joonas Salminen. Suomen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 263. Helsinki: Suomen teologinen kirjallisuusseura.

Ketola, Kimmo 2016. Luterilainen usko nykyajan Suomessa. Teoksessa *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015; tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Ketomäki, Hannele 2012. *Oskar Merikannon kansalliset aatteet: Merikannon musiikkijuhlatoiminta sekä ooppera Pohjan neiti ja kuorolaulut venäläistämiskauden laulu- ja soittojuhlien ohjelmissa*. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Kotila, Heikki 1994. *Liturgian lähteillä: johdatus jumalanpalveluksen historiaan ja teologiaan*. Porvoo: WSOY.

Kotila, Heikki 2003. Vanhakirkollinen liturgia ja liturginen liike. Teoksessa *Anglikaaninen ja luterilainen jumalanpalvelus*. Hymnologian ja liturgiikan seuran vuosikirja *Hymnos* 2001. Toimittanut Jaakko Rusama. Helsinki: Hymnologian ja liturgiikan seura.

Kotila, Heikki 2009. Esipuhe. Teoksessa *Jumalanpalveluselämä muutoksessa: STKS:n symposiumissa marraskuussa 2008 pidetyt esitelmät*. Toimittanut Joona Salminen. Suomen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 263. Helsinki: Suomen teologinen kirjallisuusseura.

Lintunen, Erkki 2005. *Lemin kirkkolaulu*. Joensuu: Ilias.

Martola, Yngvill 2003. Luterilainen liturginen traditio. Teoksessa *Anglikaaninen ja luterilainen jumalanpalvelus*. Hymnologian ja liturgiikan seuran vuosikirja *Hymnos* 2001. Toimittanut Jaakko Rusama. Helsinki: Hymnologian ja liturgiikan seura.

Mattila, Reijo 2004. Kuoro seurakunnassa. Teoksessa *Kirkkomusiikki*. Toimittaneet Juhani Haapasalo, Liisa Lauerma, Martti Nissinen, Pekka Suikkanen. Helsinki: Edita.

Pajamo, Reijo ja Tuppurainen, Erkki 2004. *Suomen musiikin historia: kirkkomusiikki*. Porvoo: WSOY.

Pajamo, Reijo 1994. Kirkollisen kuorotoiminnan vaiheista. Teoksessa *Näkökulmia Suomen kirkkomusiikkiin*. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 6. Toimittanut Reijo Pajamo. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Poutanen, Heikki 2016. *Kuoropainotteinen messu Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa vuosina 1990–2004*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2080-9>>. Luettu 8.12.2020.

Rautioaho, Asko 1969. Uusi jumalanpalvelusjärjestys. *Kirkkomusiikkilehti* 45 (11): 148–149.

Räsänen, Johanna 1995. *Seurakuntalaisten jumalanpalveluskokemukset ja uudistusodotukset vuonna 1992*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Salminen, Veli-Matti 2016. Kirkko ja suomalainen musiikki- ja kulttuurielämä. Teoksessa *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko*

vuosina 2012–2015; tutkimus kirkosta ja suomalaisista. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Sariola, Yrjö 1986. *Jumalan kunniaksi ja mielen rakennukseksi: musiikin teologian peruskysymyksiä*. Helsinki: SLEY-kirjat.

Sariola, Yrjö 1994. *Uudistuva jumalanpalvelus: tutkielma jumalanpalveluksen teologiasta*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 191. 2. painos. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.

Sariola, Yrjö 1998. *Mennään messuun: johdatus uudistuvaan jumalanpalvelukseen*. Helsinki: Kirjapaja.

Sariola, Yrjö 2003. Kirkkomusiikki ja musiikin teologia. Teoksessa *Kirkkomusiikin käsikirja*. Toimittaneet Lasse Erkkilä, Erkki Tuppurainen, Ulla Tuovinen. Helsinki: Kirjapaja.

Simojoki, Martti 1965. Eräitä ajankohtaisia kirkkomusiikkikysymyksiä. *Kirkkomusiikkilehti* 41 (8–9): 4–7.

Simojoki, Martti 1969. Jumalanpalveluselämän uudistaminen. *Kirkkomusiikkilehti* 45 (3): 40–42.

Tuomi, Jouni ja Sarajärvi, Anneli 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Vapaavuori, Hannu 1994. Katsaus Suomen luterilaisen kirkon messusävelmistön vaiheisiin. Teoksessa *Näkökulmia Suomen kirkkomusiikkiin*. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 6. Toimittanut Reijo Pajamo. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Vapaavuori, Hannu 2003. Virsi luterilaisessa perinteessä. Teoksessa *Kirkkomusiikin käsikirja*. Toimittaneet Lasse Erkkilä, Erkki Tuppurainen, Ulla Tuovinen. Helsinki: Kirjapaja.

Vartiainen, Anneli 2015. *Messu, yhteisö ja muistaminen: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon messu yhteisöllisen muistamisen tilana*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 122. Helsinki: Kirkon tutkimuskeskus.

Vatanen, Osmo 1994. Ajatuksia liturgisesta musiikista. Teoksessa *Näkökulmia Suomen kirkkomusiikkiin*. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 6. Toimittanut Reijo Pajamo. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

LIITTEET

Liite 1

Vuoden 1968 kirkkokäsikirjatyötä valmistelleet komiteat ja valiokunnat

Vuoden 1943 kirkolliskokouksen nimeämä kirkkokäsikirjakomitea

Kokoonkutsuja: piispa, myöhemmin arkkipiispa Aleksis Lehtonen.

Komitean jäsenet:

piispa Max von Bonsdorff (1882–1967), piispa Väinö Malmivaara (1879–1958), rovasti Kauko Veikko Tamminen (1882–1946) ja kirkkoherra Leonard Pietari Tapaninen (1893–1982)

Varajäsenet:

pastori, myöhemmin piispa Karl-Erik Forssell (1905–1995) ja teologian tohtori Olavi Kares (1903–1988)³⁴⁹

Arkkipiispa Lehtosen kuoltua vuonna 1951 puheenjohtajaksi nousi Väinö Malmivaara. Komiteassa tapahtui muitakin muutoksia: rovasti Tamminen kuoli vuonna 1946 ja piispa von Bonsdorff erosi jäsenyydestään vuonna 1948. Heidän tilalleen vuoden 1948 kirkolliskokous valitsi professori Rafael Gyllenbergin (1893–1982) ja Olavi Kareksen. Varajäseneksi valittiin teologian tohtori Lauri Apajalahti (1892–1964). Piispa Malmivaara erosi puheenjohtajan tehtävästä vuonna 1953. Saman vuoden kirkolliskokous valitsi komitean uudeksi puheenjohtajaksi Eino Sormusen sekä jäseneksi tuomiorovasti Lauri Takalan (1897–1954). Takala kuitenkin kuoli seuraavana vuonna, joten hän ei ennättänyt osallistua työhön juuri ollenkaan. Komitean sihteereinä toimivat teologian tohtori Lauri Pohjanpää (1889–1962) sekä pastori Samuel Lehtonen (1921–2010).³⁵⁰

³⁴⁹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1943, 620.

³⁵⁰ *Käsikirjaehdotus* 1957, 4.

Vuoden 1958 kirkolliskokouksen valitsema kirkkokäsikirjakomitea

Jäsenet:

Rafael Gyllenberg, professori, myöhemmin piispana toiminut Erkki Kansanaho (1915–2003), teologian tohtori Kaarlo Johannes Leinonen (1916–1986), Olavi Kares ja kaupunkineuvos M. R. Jauhiainen ja musiikkijäsenenä maisteri Taneli Kuusisto (1905–1988)

Varajäsenet:

teologian lisensiaatti, tuomiorovasti Kaarlo Samuli Aaltonen, pastori Lauri Koskenniemi (1917–2009), Karl-Erik Forssell ja musiikkivarajäsenenä filosofian tohtori Enzo Forsblom (1920–1996)³⁵¹

Sihteerit:

teologian tohtori Leinonen ja rovasti, asessori Maunu Sinnemäki (1928–2006)

Käsikirjakomitea asetti musiikkijaoston, jonka jäseniksi tulivat Kuusiston ja Forsblomin lisäksi Harald Andersén (1919–2001) ja sihteeriksi director cantus Ossi Elokas (1904–1991). Jumalanpalvelusjaostoon kutsuttiin Gyllenberg, Kansanaho ja Kuusisto.³⁵²

Vuoden 1963 kirkolliskokouksen nimeämät komiteat ja toimituskunnat

Jäsenet:

arkkipiispa Ilmari Salomies (1893–1973), professori, myöhemmin piispa Erkki Kansanaho, professori Helge Nyman (1910–1998), tuomiorovasti Samuli Aaltonen, tuomiorovasti Jorma Sipilä (1908–1991), musiikkijäseniksi: filosofian lisensiaatti, director musices Paavo Soinne ja ylitarkastaja, kouluneuvos, filosofian maisteri Olavi Pesonen (1909–1993)

Varajäsenet:

piispa Karl-Erik Forssell, rovasti Jaakko Haavio (1904–1984) ja musiikkivara-jäsen director cantus et musices Jalmari Aalto³⁵³

³⁵¹ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1959, 306.

³⁵² *Kirkkokäsikirjakomitean mietintö ja ehdotukset* 1962, 5–6.

³⁵³ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1964, 326–327.

Käsikirjakomitea valitsi puheenjohtajakseen Ilmari Salomiehen ja kutsui sihteerikseen asessori, teologian lisensiaatti Pertti Rannan (1916–2006). Komitea työskenteli kahdessa jaostossa. Käsikirjajaoston puheenjohtajana toimi Erkki Kansanaho ja jaoston jäsenenä Helge Nyman, Pertti Ranta ja Jorma Sipilä. Musiikkijaostossa työskentelivät Samuli Aaltosen johdolla Paavo Soinne ja Olavi Pesonen. Jalmari Aalto osallistui musiikkijaoston työskentelyyn Sointeen ollessa estynyt.³⁵⁴

Kirkolliskokous valitsi väliaikaisen messusävelmistön ohjepainoksen toimittajakuntaan rovasti Jaakko Haavion (1904–1984), director musices Pauli Riihiväärän (1903–1995) ja kanttori-urkuri Folke Forsmanin (s. 1937) sekä varajäseniksi rovasti Herkko Kivekkään (1910–2010) ja director cantus Eldrid Jaakko Haapalan (1919–1975).³⁵⁵

Vuoden 1968 nimeämä Jumalanpalvelusten kirjan toimitusvaliokunta

Puheenjohtaja: Samuel Lehtonen

Jäsenet:

filosofian maisteri Tauno Väinölä (s. 1929) ja teologian tohtori Yrjö Sariola³⁵⁶

³⁵⁴ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 3–4.

³⁵⁵ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1964, 310.

³⁵⁶ *Kirkolliskokouksen pöytäkirjat* 1969, 643.

Liite 2

Vuoden 2000 kirkkokäsikirjatyötä valmistelleet komiteat ja valiokunnat

Kirkolliskokouksen 7.11.1988 valitsema käsikirjakomitea

Kokoonkutsuja: piispa Yrjö Sariola (1932–2016)

Jäsenet:

professori Fredric Cleve (1931–2008), director musices Kaj-Erik Gustafsson (s. 1942), lehtori Juhani Haapasalo (s. 1950), kirkkoherra Jukka Lehtinen (s. 1949), kirjailija, filosofian maisteri Rakel Liehu (s. 1939), dosentti Aila Mielikäinen, kirkkoherra Henrik Perret (s. 1946), diplomiurkuri, pastori Osmo Vatanen (s. 1948)

Käsikirjakomitea kutsui asiantuntijajäsenikseen rovasti Reijo Mattilan (s. 1939) ja dosentti Seppo Suokunnaan (s. 1945), joka toimi hetken komitean sihteerinä ennen rovasti Kai Vahtolaa (s. 1946).³⁵⁷

Kirkolliskokouksen syysistuntokausi 1993 valitsi käsikirjakomiteaan kirkkoherra Olav Johanssonin (s. 1945) ja rovasti Niilo Rauhalan (s. 1936) Henrik Perret'n ja Rakel Liehun tilalle.³⁵⁸

Käsikirjakomitean nimeämä musiikkijaosto

Puheenjohtaja: kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskuksen musiikkisihteeri Osmo Vatanen

Jäsenet:

Göran Blomqvist (s. 1937), Kaj-Erik Gustafsson, Kaija Eerola (s. 1944), Juhani Haapasalo, Petri Lintunen (s. 1964), Tuomo Nikkola (s. 1947) ja Hannu Vapaa-vuori (s. 1949)

Kirkkokäsikirjakomitea asetti musiikin neuvottelukunnan antamaan palautetta musiikkijaoston toiminnasta.³⁵⁹

³⁵⁷ *Jumalan kansan juhla* 1992, 3.

³⁵⁸ *Kirkolliskokouksen pöytäkirja* 1994, 39.

³⁵⁹ *Perustelut* 1997, 13–14.

Liite 3

Kirkkokäsikirjakomitean ehdotus päiväjumalanpalveluksen rakenteeksi ja kirkolliskokouksen hyväksymä päiväjumalanpalveluksen rakenne (1968)

Kirkkokäsikirjakomitean ehdotus n:o 1 päiväjumalanpalvelukseksi

(Virren edellä alkusoitto)

Alkuvirsi
Johdanto
Synnintunnustus
Herra, armahda
Synninpäästö
Kunnia ja kiitosvirsi
Vuorotervehdys ja rukous
(kollehtarukous³⁶⁰)
Epistola
Virsi
Uskontunnustus
Saarnavirsi
Saarna
Saarnateksti, yleensä evankeliumi
Kirkolliset ilmoitukset
Virsi
Vuorotervehdys ja
yleinen kirkkorukous
Ehtoollisvuorolaulu, rukous ja Pyhä
Ehtoollisen asetussanat
Isä meidän
Ehtoollisen jakaminen
Rauhan tervehdys

Hyväksytty päiväjumalan- palveluksen kaava

(Virren edellä alkusoitto)

Virsi (alkuvirsi)
Johdanto
Synnintunnustus
Synninpäästö
Herra, armahda (Kyrie)
Kunnia (Gloria) ja kiitosvirsi
Vuorotervehdys ja rukous
(kollehtarukous)
Epistola
Virsi (graduaalivirsi)
Evankeliumi
Uskontunnustus
Virsi (saarnavirsi)
Saarna
Kirkolliset ilmoitukset
Virsi (kolehtivirsi)
Vuorotervehdys ja
yleinen esirukous
Ehtoollisvuorolaulu, rukous ja Pyhä
(Sanctus)
Ehtoollisen asetussanat
Isä meidän
Ehtoollisen jakaminen
Rauhan tervehdys

³⁶⁰ Kollehtarukousta kutsutaan nykyisessä kirkkokäsikirjassa päivän rukoukseksi. Nimi kollehtarukous tulee latinan kielen sanasta *collecta* eli kootut. Sariola 1998, 64.

Jumalan Karitsa voidaan laulaa
joko ennen ehtoollista tai ehtoollisen
jaon alettua.

Jakaminen

Kiitosrukous

Vuoroylistys

Herran siunaus

Päätösvirsi

(Päätössoitto)³⁶¹

Jumalan Karitsa (Agnus Dei) voidaan
laulaa joko ennen ehtoollista
tai ehtoollisen jaon alettua.

Jakaminen

Kiitosrukous

Vuoroylistys

Herran siunaus

Virsi (päätösvirsi)

(Päätössoitto)³⁶²

³⁶¹ *Jumalanpalvelusten kirja* 1967, 2–19.

³⁶² *Jumalanpalvelusten kirja* 1969, 4–23; Lehtonen 1973, 34–130.

Liite 4

Päiväjumalanpalveluksen (1968) ja messun (2000) rakenne

Päiväjumalanpalvelus vuoden 1968 jumalanpalvelusten kirjassa

(Virren edellä alkusoitto)
Virsi (alkuvirsi)

(*) Johdanto

Synnintunnustus
Synninpäästö

Herra, armahda (Kyrie)
*Kunnia (Gloria) ja kiitosvirsi

Vuorotervehdys ja rukous
(kollehtarukous)

*Epistola
Virsi (graduaalivirsi)
*Evankeliumi
*Uskontunnustus

Virsi (saarnavirsi)
Saarna
Kirkolliset ilmoitukset
Virsi (kolehtivirsi)
Vuorotervehdys ja yleinen esirukous

Messu vuoden 2000 jumalanpalvelusten kirjassa

I JOHDANTO

(* Alkuvirsi
Alkusiunaus
Siunaus
Vuorotervehdys
Johdantosanat
Yhteinen rippi
Synnintunnustus
Synninpäästö
(Kiitosrukous)
(Päivän psalmi)
Herra, armahda (Kyrie)
*Kunnia (Gloria) ja kiitosvirsi
Pyhälle Kolminaisuudelle
Päivän rukous

II SANA

Ensimmäinen lukukappale
Vastaus
Toinen lukukappale
Päivän virsi eli graduaali
*Evankeliumi
(Virsi)
Saarna
*Uskontunnustus (Credo)
(Virsi)
Yhteinen esirukous

	III EHTOOLLINEN
	Uhrivirsi eli offertorio
Ehtoollisvuorolaulu, rukous ja *Pyhä (Sanctus)	Ehtoollisrukous (Eukaristinen rukous ³⁶³)
	Vuorolaulu
	Prefaatio
	*Pyhä (Sanctus)
Ehtoollisen asetussanat	Rukous ja asetussanat
Isä meidän	Isä meidän (Pater noster)
	Herran rauha (Pax)
	*Jumalan Karitsa (Agnus Dei)
Ehtoollisen jakaminen	Ehtoollisen vietto
Rauhan tervehdys	Kutsu
*Jumalan Karitsa (Agnus Dei) voidaan laulaa joko ennen ehtool- lista tai ehtoollisen jaon jo alettua.	Ateria (Communio)
Jakaminen	Päätössanat
Kiitosrukous	Kiitosrukous
	IV PÄÄTÖS
*Vuoroylistys	*Ylistys
(*) Herran siunaus	*Siunaus
	(*) Lähettäminen
Virsi (päätösvirsi) (Päätössoitto) ³⁶⁵	(*) Päätösmusiikki ³⁶⁴

*-merkintä taulukossa tarkoittaa, että seurakunta seisoo

³⁶³ Ehtoollisrukouksessa eli *eukaristisessa rukouksessa* muistetaan Jumalan pelastustekoja. Se on kiitosta ja rukousta siitä, että Pyhä Henki siunaisi ehtoollisen vieton. Ehtoollisrukous päättyy ylistykseen, johon seurakunta vastaa kolminkertaisella aamenella. Ehtoollisvuorolaulussa liturgi ja seurakunta vuorottelevat. Sitä seuraa prefaatorukous, jossa Jumalan ylistäminen liitetään kirkkovuoden ajankohtaan tai jumalanpalveluksen erityiseen teemaan. Liturgi voi lausua tai laulaa prefaation. Pyhä-hymnin teksti on Raamatusta (Jes. 6: 3 ja Matt. 21: 9), siinä seurakunta tunnustaa Jumalan majesteettillisuuden ja toivottaa ehtoollisessa läsnä olevan Kristuksen tervetulleeksi.

Ehtoollisrukous huipentuu rukousosaan, jossa lausutaan ehtoollisen asetussanat. Ehtoollisen asetussanat ovat kaikissa käsikirjan viidessä eri versiossa samat. Liturgi voi joko laulaa tai lausua ne. *Perustelut* 1997, 99–101. Ehtoollisrukouksen keskeisimmät elementit ovat Jumalan hyvien tekojen muistaminen eli *anamneesi* sekä Pyhän Hengen avuksihuutaminen eli *epikleesi*. Sariola 1998, 122.

³⁶⁴ *Jumalanpalvelusten kirja* 2003, 18–37.

³⁶⁵ *Jumalanpalvelusten kirja* 1969, 4–23.

Liite 5

Taiteellisen opinnäytteen ohjelmat

Liite 5a

Invocavit-sunnuntain messu – saksalaista kirkkomusiikkia

1600- ja 1800-luvuilta

Sunnuntai 14.2.2016 klo 10 Kallion kirkko

Musiikki

Tommi Niskala, kanttori; Olli Pyylampi, urkuri;
evankeliumin kantilointi: Tommi Niskala, Hanna Remes, Teija Tuukkanen;
Kilven Kuoro ja Kamarikuoro SonorEnsemble;
lauluyhtye: Säde Bartling, Paavo Hyökki, Tommi Niskala, Hanna Remes,
Joonas Vallenius, Katja Vepsäläinen;
Sibelius-Akatemian kapuorkesteri;
Hanna Remes, musiikinjohto

Messun toimittajat

Mika Mäntyranta, liturgia ja saarna; Laura Huovinen, avustava pappi;
Sinikka Metiäinen, diakoni; Tuulikki Ilvonen, messuavustaja;
ehtoollisavustajina Raine Haikarainen, Kaisa Kariranta, Lauri Kopponen,
Jaana Ranttilä;
suntiot Sarita Idman, Arto Kuronen, Tuula Zayat

I JOHDANTO

Alkumusiikki

Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809–1847):

Koraalikantaatti *O Haupt voll Blut und Wunden*, osa 1 (1830)

Oi päätä vihan lyömää ja veren tahraamaa, oi ohdakkeiden syömää otsaasi vaipuvaa! Pää, jolle tarkoitettiin kunnia ihanin, nyt nyrkein sivallettiin – sinua tervehdin! (Käännös: Pekka Kivekäs)

Alkusiunaus

Siunaus

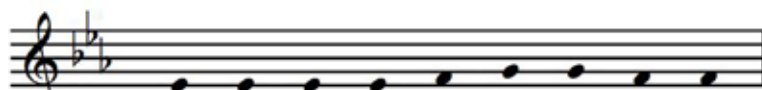

L I - sän ja + Po - jan ja Py - hän Hen-gen ni-meen.

S Aa - men, aa - men, aa - men.

Vuorotervehdys

L Her - ra ol - koon tei - dän kans-san - ne.

S Niin myös si - nun hen - ke - si kans - sa.

Johdantosanat

Yhteinen rippi

Synnintunnustusvirsi 267: 1, 3 *Sua syvyydestä avuksi*

Sävelmä: Saksassa 1524.

Teksti: Martin Luther 1524. Ruots. Olavus Petri 1530.

Suom. Jaakko Finno virsikirjaan 1583. Uud. komitea 1867.

1. Sua sy - vyy - des - tä a - vuk - si nyt
Kor - vii - si o - ta huu - to - ni ja

huu - dan, Ju - ma - la - ni. Jos syn - te -
au - ta sie - lu - a - ni.

jä - ni muis - te - let ja lu - et syyk - si
vää - ryy - det, en kes - tä e - des - sä - si.

3. Siis armoos, Herra, uskallan, et vaivaista sä heitä.

Mä omat työni unhotan, ne syntiä ei peitä.

Mä turvaan kurjuudessaakin sun sanas lupauksiin. Ne totta ovat aina.

Synninpäästö

S Aa - men, aa - men, aa - men.

Kiitosrukous

L ja S Jumala, Isämme, me kiitämme sinua siitä,
että Jeesus Kristus on avannut tien sinun luoksesi.

Vahvista uskoamme, lisää toivoamme ja uudista rakkauttamme. Aamen.

Kyrie-litania (Toteutetaan esilaulajan ja seurakunnan vuorolauluna.)

E Rukoilkaamme Vapahtajaa, joka meidän tähtemme tuli köyhäksi,
että hän köyhyydessään näyttäisi meille rikkautemme.

S Her - ra, Her - ra, ar - mah - da mei - tä.

E Rukoilkaamme Lunastajaa, joka ristillä maksoi velkamme,
että hän ristissään näyttäisi meille sovituksemme.

S Her - ra, Her - ra, ar-mah-da mei - tä.

E Rukoilkaamme Herraa, joka nousi kuolleista,
että hän ylösnousemuksessaan näyttäisi meille elämämme.

S Her - ra, Her - ra, ar-mah-da mei - tä.

Päivän rukous

L Ru - koil-kaam - me.

– rukous

S Aa - men, aa - men.

II SANA

Ensimmäinen lukukappale 1. Moos. 3: 1–7

Vastausmusiikki

Johann Hermann Schein (1586–1630): *Wer unter dem Schirm des Höchsten sitzt*
(*Cymbalum Sionium*, Leipzig 1615)

1 Se, joka asuu Korkeimman suojassa ja yöpyy Kaikkivaltiaan varjossa,

2 sanoo näin: ”Sinä, Herra, olet linnani ja turvapaikkani. Jumalani, sinuun minä turvaan.”

3 Herra pelastaa sinut linnustajan ansasta ja pahan sanan vallasta.

4 Hän levittää siipensä yllesi, ja sinä olet turvassa niiden alla.

Hänen uskollisuutensa on sinulle muuri ja kilpi.

5 Et pelkää yön kauhuja etkä päivällä lentävää nuolta,
6 et ruttoa, joka liikkuu pimeässä, et tautia, joka riehuu keskellä päivää.
7 Vaikka viereltäsi kaatuisi tuhat miestä ja ympäriltäsi kymmenentuhatta, sinä säästyt.
8 Saat omin silmin nähdä, miten kosto kohtaa jumalattomia.
9 Sinun turvanasi on Herra, sinun kotisi on Korkeimman suojassa.
10 Onnettomuus ei sinuun iske, mikään vitsaus ei uhkaa sinun majaan.
11 Hän antaa enkeleilleen käskyn varjella sinua, missä ikinä kuljet,
12 ja he kantavat sinua käsillään, ettet loukkaa jalkaasi kiveen.
13 Sinä poljet jalkoihisi leijonan ja kyyn, tallaat maahan jalopeuran ja lohikäärmeen.
14 Herra sanoo: ”Minä pelastan hänet, koska hän turvaa minuun.
Hän tunnustaa minun nimeäni, siksi suojelen häntä.
15 Kun hän huutaa minua, minä vastaan.
Minä olen hänen tukenaan ahdingossa, pelastan hänet ja nostan taas kunniaan.
16 Minä annan hänelle kylläli elinpäiviä, hän saa nähdä, että minä autan häntä.”
(Raamattu: päivän psalmi 91: 1–16)
Kunnia Isälle ja Pojalle ja Pyhälle Hengelle,
niin kuin oli alussa, nyt on ja aina, iankaikkisesta iankaikkiseen. Amen.

Toinen lukukappale Hepr. 4: 14–16

Päivän virsi 58: 1, 3–4

Johann Hermann Schein: *An Wasserflüssen Babylon*
(*Ein Lämmlein geht und trägt die Schuld; Opella nova I*, 1618)
ja virsi 58: 3–4 *Kas Karitsata Jumalan!*

Sävelmä: Wolfgang Dachstein 1525.

Teksti: Paul Gerhardt 1647. Suom. Andreas Elgfoth 1763, Julius Krohn 1880. Virsikirjaan 1886.

Koraalikonsertto korvaa virren ensimmäisen säkeistön. Seurakunta laulaa säkeistöt 3 ja 4.

1. *Kas Karitsata Jumalan! Hän raskaan kuorman kantaa. Hän kantaa synnit maailman, itsensä
alttiiks antaa. Hän kulkee pilkkaan katkeraan ja piinaan, tuskaan kauheaan, kuoleman kovan
vaivaan. Hän suostuu teurasuhriksi ja kestää kaiken nöyrästi, ääneti kärsii aivan.*

3. Siis nöy - rän, har - taan kii - tok - sen si - nul - le,
ja tur - mel - tu - neen sy - dä - men hoi - too - si

Jee - sus, kan - nan E - lä - män uu - den
hy - vään an - nan.

an - ta - ja, kun sy - dän sor - tuu rin - nas - sa,
niin o - le sy - dä - me - ni. Oi kun - ni -
a - ni, aar - tee - ni, si - nul - le an - nan it -
se - ni i - äk - si kaik - ki - ne - ni!

4. Nyt tahdon sanoin niin kuin töin ylistää rakkauttas
ja kiittää päivin, kiittää öin näin suurta laupeuttas.
Virteni lakkaamatta soi niin heleästi kuin se voi ja laulaa armostasi.
Muun kaiken ennen unohdan kuin rakkautes, kalleimman kaikista lahjoistasi.

* **Evankeliumi Matt. 4: 1–11**

Evankeliumi lauletaan Martin Lutherin (1483–1546) vuoden 1526 saksalaisen messun evankeliumin resitointikaavalla. Kuorot laulavat evankeliumin psalmikatkelman ”Hän antaa enkeleilleen käskyn. He kantavat sinua käsillään, ettet loukkaa jalkaasi kiveen.” (Psalmi 91: 11–12)

Felix Mendelssohn-Bartholdy:

Denn er hat seinen Engeln befohlen (MWV B 53, 1844)

Saarna

***Uskontunnustusvirsi** (yksiääninen säestyksetön seurakuntavirsi)

Sävelmä: Wittenberg, Saksa 1524.

Teksti: Martin Luther 1524 saksalaisen 1300-luvun tekstin pohjalta. Suom. Pekka Kivekäs 2015.

Us kom - me yh-teen Ju-ma-laan, suu - reen tai-vaan ja maan Luo - jaan
Hän I - sä - nä käy kut - su - maan mei - dät, lap - set, tur - vaan, suo - jaan,
ruok - kii mei - tä run - sain mää - rin, ruu - miin, sie - lun tar - peet an - taa,
kor - jaa, kun me teem - me vää - rin, kai - ken vai - van hal - ki kan - taa,
näin mei - tä hoi - taa ar - mol - laan,
on kaik-ki hä-nen val-las-saan.

2. Uskomme Herraan Kristukseen, Poikaan pyhään kunniasa,
voimassa Isän vertaiseen, ikuisuuden maailmassa.
Hengen voimasta hän meille syntyi neitsyt Mariasta,
auttajaksi eksyneille, vei myös voiton kuolemasta,
kun suostui ristinkuolemaan, palasi taivaan kunniaan.

3. Uskomme Pyhään Henkeenkin, Luojaan yhteen, kolminaiseen.
Hän auttaa lahjoin suloisin meidät toivoon luottavaiseen.
Hengen vahvoin voimin luodaan yksi mieli kristikuntaan,
anteeksi myös synnit suodaan. Ruumis maassa nukkuu untaan,
haudasta kunnes kutsuu sen elämä iankaikkinen.

Yhteinen esirukous

III EHTOOLLINEN

Uhrivirsi Matthäus Apelles von Löwenstern (1594–1648):

Kiiruhda, Kristus, ristin voiton tuoja – Christe, du Beistand deiner

Kreuzgemeinde

Käännös: Pekka Kivekäs 2015.

Kii - ruh - da, Kris - tus, ris - tin voi - ton tuo - ja,
saa - vu jo, saa - vu, seu - ra - kun - nan suo - ja,
tuo - mi - ois - tam - me pyy - hi pois lait - to - muus,
kaa - da kat - ke - ruus, kaa - da kat - ke - ruus!

2. Lyö pahan valta, auta ahdingosta lapsesi köyhät, rohkaise ja nosta!
Voit, Kristus, turvaan meidät taas temmata. Kaada kiusaaja! Kaada kiusaaja!

3. Rauha suo kirkollemme, kouluillemme, tee esivalta rauhanturvaksemme.
Rauha luo meihin, valtaakin käyttäviin, rauha säilyy niin, rauha säilyy niin.

4. Maa, taivas silloin täyttyy ylistyksin, kiitoksen saat, oi Kaitsijamme, yksin,
kun, hyvä Paimen, oikeat tunnet tiet, lauman turvaan viet, lauman turvaan viet.

Ehtoollisrukous

Vuorolaulu

L Her - ra ol - koon tei - dän kans - san - ne.

S Niin myös si - nun hen - ke - si kans - sa.

L Y - len - tä - kää sy - dä - men - ne.

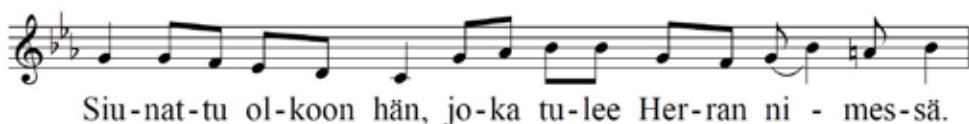
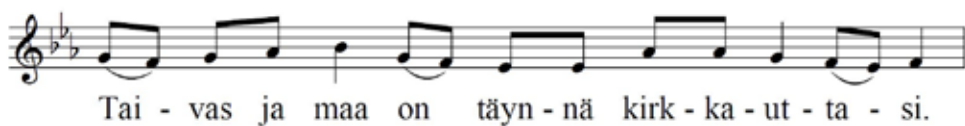
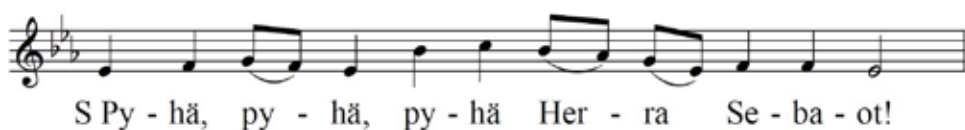
S Y - len - näm - me sen Her - ran puo - leen.

L Kiit - tä - kääm - me Her - raa, Ju - ma - laam - me.

S Niin on oi - kein ja ar - vol - lis - ta.

Prefaatio

*Pyhä

Rukous ja asetussanat

Isä meidän

S Isä meidän, joka olet taivaassa. Pyhitetty olkoon sinun nimesi.
Tulkoon sinun valtakuntasi.
Tapahtukoon sinun tahtosi, myös maan päällä niin kuin taivaassa.
Anna meille tänä päivänä meidän jokapäiväinen leipämme.
Ja anna meille meidän syntimme anteeksi,
niin kuin mekin anteeksi annamme niille, jotka ovat meitä vastaan rikkoneet.
Äläkä saata meitä kiusaukseen, vaan päästä meidät pahasta.
Sillä sinun on valtakunta ja voima ja kunnia iankaikkisesti. Aamen.

Herran rauha

L Her - ra ol - koon tei - dän kans - san - ne.

S Niin myös si - nun hen - ke - si kans - sa.

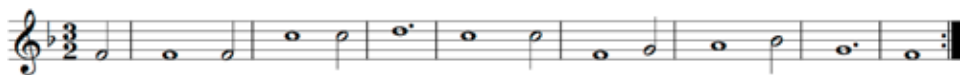
***Jumalan Karitsa** lauletaan virsikirjan 65 l. säkeistön Oi, Jumalan Karitsa tekstillä. Koraali on saksalainen *O Lamm Gottes, unschuldig* –.

Koraalin neliäänisen kuorosovituksen on tehnyt Sethus Calvisius (1556–1615).

Sovitus julkaistiin vuonna 1597 *Harmonia Cantionum Ecclesiasticarum* -kokoelmassa.

Teksti: Nicolaus Decius n. 1522. Ruots. Olavus Petri 1536. Suom. Mikael Agricola 1549.

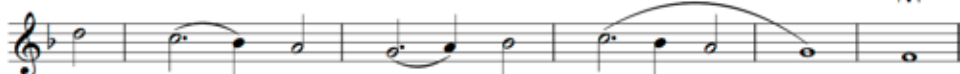
Uud. komitea 1867, 1886.

1. Oi Ju - ma - lan Ka - rit - sa, pii - nat - tu ris - tin pääl - lä!
Ar - mah - taa mei - tä tah - doit, vaik - ka sait pilk - kaa tääl - lä.

Syn - tim - me si - nä kan - noit, e - lä - män meil - le an - noit.

Ar - mah - da mei - tä, Jee - sus!

Ehtoollisen vietto

Kutsu

Musiikki ehtoollisen aikana:

Felix Mendelssohn-Bartholdy: Koraalikantaatti *O Haupt voll Blut und Wunden*, osa 3 *Ich will hier bei dir stehen*

Siis tahdon loppuun saakka luonasi odottaa. Kun sinut ruhjoo taakka ja sydän ratkeaa, kun viime piston antaa ahnaana kuolema, sinua tahdon kantaa, syliini sulkea. (Käännös: Pekka Kivekäs)

Virsi 222a *Jeesus Kristus, elämämme*

Sävelmä: Keskiajalta / Saksassa 1524.

Teksti: Mahd. Johannes von Jenstein n. 1400. Saks. Martin Luther 1524, ruots. Olavus Petri 1530.

Suom. Jaakko Finno virsikirjaan 1583. Uud. Alfred Brynolf Roos 1867, komitea 1984.

Virsi toteutetaan seurakunnan, kuoron ja urkurin vuorovirtenä.

Seurakunta laulaa säkeistöt 2, 4, 6 ja 8; kuoro säkeistöt 1, 3, 7 ja 9. Urkusäkeistö on säkeistö 5.

Virren neliäänisen kuorosovituksen on tehnyt Joachim Decker (1565–1611).

Urkukoraalin on säveltänyt Heinrich Scheidemann (n. 1595–1663).

1. *Jeesus Kristus, elämämme, lunastaja synneistämme,
suostui ristinkuolemaan, kuoleman voitti kuollessaan.*

2. Va - pah - ta - jaa muis - taak - sem - me
saam - me jäl - leen ruo - ak - sem - me
Her - ran ruu - miin lei - väs - sä,
ve - ren - sä kal - liin vii - nis - sä.

3. *Lohduttaen pöydässänsä vakuuttaa hän Hengellänsä: Minussa on lunastus, syntien täysi sovitus.*

4. Kukin tänne käydessänsä koetelkoon itseänsä.

Itsevarman mahdoton turvata Herran armoon on.

5. *Vaan ken saapuu syntisenä, nääntyvänä, nälkäisenä,
Herran luokse tulla saa. Heikkoa Kristus armahtaa.*

6. Sille kuuluu lupaukset, armahduksen vakuutukset,
joka nöyryty turvaamaan Jeesuksen ristinkuolemaan.

7. *Synnit kaikki Kristus kantoi, lupauksen meille antoi: Syntinen, käy luokseni, anteeksi saat sä
syntisi.*

8. Astun ääreen armopöydän, tässä kiitän, armon löydän.

Herra, anna riemulla lahjaasi suurta nauttia.

9. Herra, joka itselläsi ruokit tässä ystäväsi, sinulle nyt kunnia kaikilta sukupolvilta!

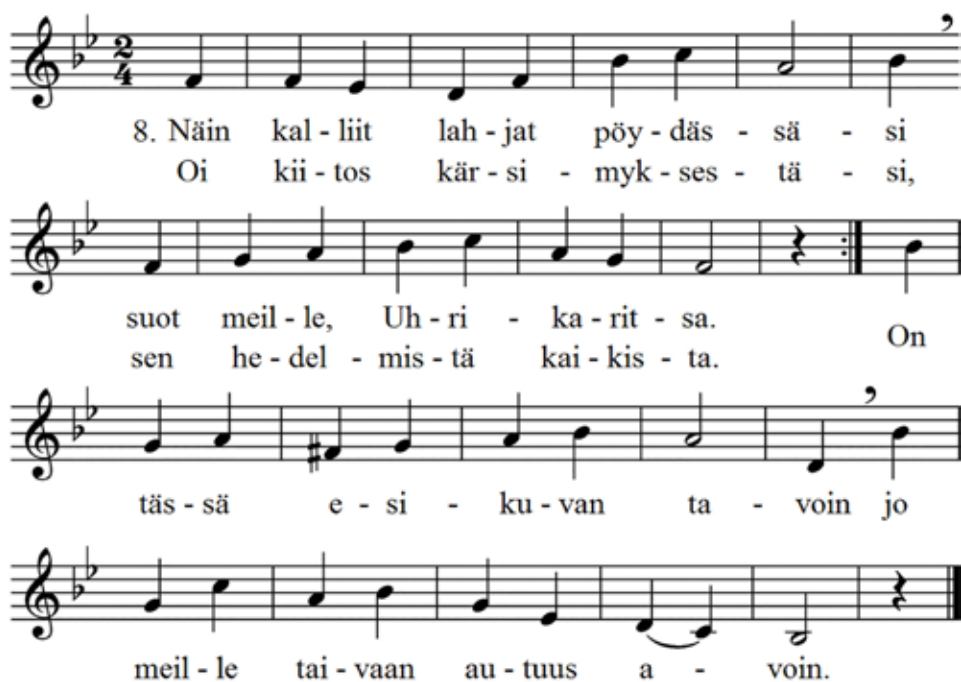
Päätössanat

S Aamen.

* **Kiitosrukouksena** virsi 220: 8–9 *Oi Jeesus, viimeisenä yönä*

Sävelmä: Saksassa 1714.

Teksti: Johann Rambach 1719. Suom. Elias Lönnrot 1874. Virsikirjaan 1886. Uud. komitea 1937.

8. Näin kal-liit lah-jat pöy-däs-sä-si
Oi kii-tos kär-si-myk-ses-tä-si,
suot meil-le, Uh-ri-ka-rit-sa. On
sen he-del-mis-tä kai-kis-ta.
tä-sä e-si-ku-van ta-voin jo
meil-le tai-vaan au-tuus a-voin.

9. Ylistys olkoon armostasi, suuresta rakkaudesta.

Kanssamme pyhät taivaassasi kiittävät, Jeesus, sinua.

Ja siellä vasta kaikuu kerran kuin vetten pauhu kiitos Herran.

IV PÄÄTÖS

*Siunaus

Päätösmusiikki

Felix Mendelssohn-Bartholdy: Koraalikantaatti *Jesu, meine Freude* (1828, MWV A 6)

Jeesus, iloni, sydämeni nautinto, Jeesus, koristukseni! Ah, kuinka kauan, niin kauan onkaan sydämeni ahdistuneena ikävöinyt sinua! Jumalan Karitsa, sulhaseni, mikään maailmassa älköön tulko sinua rakkaammaksi. (Käännös: Pekka Kivekäs 2015)

Lähttäminen

Opinnäytemessun latinankielinen otsikko *Invocavit* on peräisin ensimmäisen paastonajan sunnuntain psalmin 91 jakeen 15 alusta ”hän huutaa minua”. Pyhän keskeisenä aiheena on kertomus Jeesuksen kiusaamisesta autiomaassa. Opinnäytemessussa käytetään vuoden 2000 kirkkokäsikirjaa, joka mahdollistaa monipuolisen musiikin käytön. Edelliseen kirkkokäsikirjaan verrattuna se tarjoaa enemmän mahdollisuuksia liturgin, esilaulajan ja kuoron vuorolauluun sekä virsien korvaamiseen muulla musiikilla. Nykyinen kirkkokäsikirja mahdollistaa myös vastausmusiikin esittämisen Raamatun lukukappaleiden välissä. Messu noudattaa Kallion kirkon kuorisääntöä, joten siinä käytetään messusävelmistön kolmatta sävelmäsarjaa.

Opinnäytemessun musiikillinen pohja lepää saksalaisprotestanttisessa musiikkitraditiossa. Saksankieliset teokset esitetään alkuperäiskielellä, mutta niiden suomennokset on liitetty käsiohjelmaan. Messua varten valitsemani Johann Hermann Scheinin (1586–1630) ja Felix Mendelssohn-Bartholdyn (1809–1847)

teokset ovat jääneet Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluselä-mässä lähes esittämättä teosten laajuuden, musiikillisen vaativuuden ja esityskoneiston suuren koon vuoksi. Valinnoillani haluan elvyttää näiden säveltäjien teosten käyttöä jumalanpalveluskontekstissa. Ajattelen, että 1600- ja 1800-lukujen sävelkieli voi yhtä lailla tarjota tuoreita näkökulmia tekstimusiikkiin kuin uusi musiikki.

Martin Lutherin mukaan ”sävelet tekevät tekstin eläväksi”. Lutherille musiikki on osa luomistodellisuutta: ”musiikki ulottuu kaikkialle, Jumala on luonut kaiken soimaan”. Martin Lutherin ajattelussa musiikki ja musiikin teologia asemoituvat teologian ytimeen. Näkemys musiikista Jumalan luomislahjana vahvistaa sen autonomisuutta. Martin Lutherille käsite *Jumalan sana* tarkoittaa toimivaa Jumalaa, jolla on kirkossa ”liimautuva” luonne: *Jumalan sana* toimii niin kirkkotoiteen, pyhien kuvien kuin myös musiikin kautta.

Martin Lutherin muokkaama latinankielinen jumalanpalvelusjärjestys *Formula Missae et Communionis pro ecclesia Vuittenbergensi* ilmestyi vuonna 1523. Voi kärjistetysti sanoa, että *Formula Missae* on roomalainen messu, josta on poistettu messuun kuuluva kaanon (*canon missae*) eli eukaristinen rukous. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluskäytäntöjen traditio pohjaa tähän Lutherin järjestykseen. Vuonna 1526 ilmestyi hänen laatimansa *Deutsche Messe und ordnung Gottis diensts*. Tämä saksalainen messu ei korvannut *Formula missaeta*, sillä molempia käytettiin eri yhteyksissä rinnan. Saksalaisessa messussa ordinarium- ja propriumlauluja korvattiin saksankielisillä, runomittaisilla virsillä. Tässä opinnäytemessussa synnintunnustus, uskontunnustus ja Jumalan Karitsa (*Agnus Dei*) lauletaan tämän esikuvan mukaisesti virsinä.

Lutherille virren merkitys oli yhtä aikaa sekä pedagoginen että liturginen. Se mahdollisti yhtäältä Jumalan sanan julistamisen ja evankeliumin opettamisen, toisaalta virsi tarjosi seurakunnalle mahdollisuuden osallistua. Seurakuntalainen muuttui laulamisen myötä liturgisen toimituksen aktiiviseksi subjektiksi.

Martin Luther laati saksalaiseen messuunsa evankeliumin resitointikaavan, jossa Jeesuksella, evankelistalla ja muilla henkilöillä on kullakin oma kantillointisävelmänsä. Jeesuksen kantillointisävel on matalin (f), evankelistan terssiä korkeampi (a) ja muiden ääni on korkein (c). Tässä opinnäytemessussa evankeliumi

lauletaan Lutherin kaavalla evankelistan, Jeesuksen ja Kiusajaan välisenä dialogina. Kuoro laulaa evankeliumiin sisältyvän psalmin 91 katkelman ”Hän antaa enkeilleen käskyn. He kantavat sinua käsillään, ettet loukkaa jalkaasi kiveen” Felix Mendelssohn-Bartholdyn sävellyksenä *Denn er hat seinen Engeln Befohlen*.

Felix Mendelssohn-Bartholdy totesi, ”ettei minulle ole valjennut, miten menetellä, jotta musiikista tulisi jumalanpalveluksen orgaaninen osa eikä vain pelkkä konsertti”. Tämä Mendelssohn-Bartholdyn ajatus ja selvästi myös kipuilu ovat mielestäni ajankohtaisia ja pohdinnan arvoisia 2010-luvullakin: minkälainen kirkkomusiikki soveltuu jumalan-palveluskäyttöön, ja minkälaisen musiikin paikka on konserttisaleissa?

Felix Mendelssohn-Bartholdy esitti Johann Sebastian Bachin (1685–1750) *Matteus-passion* vuonna 1829, sata vuotta ensiesityksen jälkeen. *Matteus-passion* vaikutus on mielestäni kuultavissa Mendelssohn-Bartholdyn koraalipohjaisissa teoksissa *O Haupt voll Blut und Wunden* ja *Jesu, meine Freude*. Mendelssohn-Bartholdy käyttää Bachin tapaan ripieno-kuoroa kuljettamassa koraalimelodiaa. Ajattelen, että ripieno-kuoron käyttö suhteessa muuhun kuoroon ja orkestraatioon on myös yhdenlaista monikuoroisuutta. Nämä Mendelssohn-Bartholdyn teokset ovat läpikäyneet eräänlaisen musiikillisen metamorfoosin hänen yhdistäessään barokin ajan sävellysteknisiä keinovaroja 1800-luvun musiikilliseen ilmaisuun. *Matteus-passion* yhteys tässä opinnäytetöissä kuultaviin teoksiin on kiintoisa myös siksi, että Mendelssohn-Bartholdy sävelsi nämä teokset vuosina 1828 ja 1830, vuosi ennen ja jälkeen *Matteus-passion* esityksen.

Koraalilla on keskeinen sija myös Leipzigin Tuomaskirkon kanttori Johann Hermann Scheinin sävellystuotannossa. Koraalikantaatin ja -konserton kehityksen käynnistäjänä hänen kokoelmansa *Opella nova I* vuodelta 1618 on ollut merkittävä. Vastausmusiikkina kuultavan *Wer unter dem Schirm des Höchsten sitzt* -teoksen johtamisteknisenä haasteena on monikuoroisuus. Psalmiin 91 pohjautuva monitaitteinen teos julkaistiin vuonna 1615 osana *Cymbalum Sionium* -kokoelmaa. Toteutan psalmimotetin 6-äänisten ja 2–4-äänisten taitteiden vuorotellun kuoron ja ammattilaulajista koostuvan lauluyhtyeen vuoropuheluna urkujen säestyksellä.

Pekka Kivekäs on suomentanut tätä opinnäytetönsä varten runoilija, urkuri, laulaja, kuoronjohtaja Matthäus Apelles von Löwensternin (1594–1648) virren *Christe, du Beistand deiner Kreuzegemeinde* (Kiiruhda, Kristus, ristin voiton tuoja), Felix Mendelssohn-Bartholdyn teosten tekstit ja Martin Lutherin uskonnustusvirren.

Liite 5b

Elämän leipä – 1920–1960-luvuilla sävellettyä suomalaista kirkkomusiikkia

Perjantai 31.3.2017 klo 18 Kallion kirkko

Musiikki

Olli Pyylampi, urkuri; Hanna Remes, musiikinjohto
kuoro Ahjo Ensemble

Jumalanpalveluksen toimittajat

Juhani Holma, liturgia ja saarna;
ehtoollisavustajat Samuli Korkalainen, Kaisa Kariranta ja
Jaana Rantilä;
tekstinlukija Samuli Korkalainen;
suntiot Sara-Anna Latvus ja Laura Weckström

Alkumusiikki

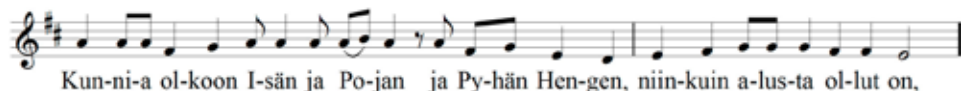
Sulho Ranta (1901–1960): *Psalmi 84* osa 1 (1937, opus 62)

Kuinka ihanat ovat Sinun asuinsijasi, Herra Sebaot! Minun sieluni ikävöitsee ja halajaa Herran esikartanoihin, sydämeni pyrkii elävää Jumalaa kohti. Löysihän lintunen majan, ja pääskynen pesän, johon se poikansa laskee: Sinun alttarisi, Herra Sebaot! Autuaat ne, jotka Sinun huoneessasi asuvat! He kiittävät Sinua alati! Autuaat ne ihmiset, joilla voimansa on Sinussa, joilla on mielessänsä pyhät matkat. Kun he käyvät kyynellaakson kautta, he muuttavat sen lähteitten maaksi, ja syyssade peittää sen siunauksilla.

Johdanto

Pappi: Jos ei nisun jyvä putoa maahan ja kuole, niin se jää yksin; mutta jos se kuolee, niin se tuottaa paljon hedelmää (Joh. 12:24).

Seurakunta:

Synnintunnustus ja synninpäästö

Pappi lukee vanhan käsikirjan mukaan, seurakunta kuuntelee.

Herra, armahda

Joonas Kokkonen (1921–1996): *Missä a cappella* (1963): *Kyrie*

Herra, armahda meitä. Kristus, armahda meitä. Herra, armahda meitä.

Kunnia

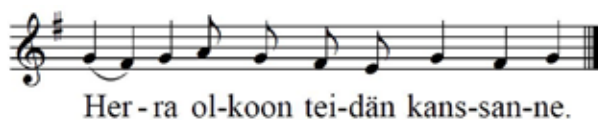
Joonas Kokkonen: *Missä a cappella: Gloria*

Kunnia Jumalalle korkeuksissa ja maassa rauha ihmisille, joita hän rakastaa. Me ylistämme sinua, me siunaamme sinua, me palvomme sinua, me kunnioitamme sinua, me kiitämme sinua sinun suuren kunniasi tähden. Herra Jumala, taivaallinen kuningas, Jumala, Isä kaikkivaltias; Herra, ainokainen Poika, Jeesus Kristus. Herra Jumala, Jumalan Karitsa, Isän Poika, joka pois otat maailman synnin, armahda meitä. Joka pois otat maailman synnin, ota vastaan meidän anomisemme. Joka istut Isän oikealla puolella, armahda meitä. Sillä sinä yksin olet pyhä, sinä yksin olet Herra, sinä yksin olet korkein, Jeesus Kristus, Pyhän Hengen kanssa Isän Jumalan kunniasa.

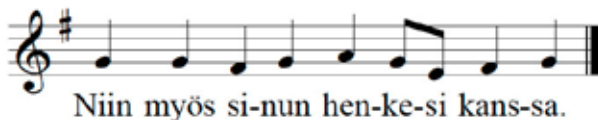
Vuorotervehdys ja rukous

Vuorotervehdys

Pappi:

Seurakunta:

Kollehtarukous

Seurakunta:

Epistola Room. 6: 19–23

Kuorolaulu Torsten Stenius (1918–1964): *Jag är livets bröd*

Teksti: Joh. 6: 35, 51 ja Psalmi 22: 27, 30

Jesus sanoi heille: ”Minä olen elämän leipä; joka tulee minun tyköni, se ei koskaan isoa, ja joka uskoo minuun, se ei koskaan janoa. Minä olen se elävä leipä, joka on tullut alas taivaasta. Jos joku syö tätä leipää, hän elää iankaikkisesti. Ja se leipä, jonka minä annan, on minun lihani, maailman elämän puolesta.”

Nöyrät saavat syödä ja tulevat ravituiksi; ne, jotka etsivät Herraa, ylistävät häntä. Teidän sydämenne on elävä iankaikkisesti. Kaikki maan mahtavat syövät ja kumartavat; hänen edessään polvistuvat kaikki, jotka mulla alle astuvat eivätkä voi elossa pysyä. (Käännökset: Raamattu 1938)

*Evankeliumi Joh. 6: 1–15

*Uskontunnustusvirsi 166 *Mä uskon yhteen Jumalaan*

Sävelmä: *Wir glauben all an einem Gott*. Muokannut Martin Luther (1483–1546).

Teksti: Martin Luther

1 Mä us-kon yh-teen Ju-ma-laan, maa-il-man ja tai-vaan Luo-jaan, I-sä-hän,
kaik-kein hol-hoo-jaan, kaik-kein ar-mo-lah-jain suo-jaan. Suu-rel-la hän
voi-mal-lan - sa hoi-taa mei-tä, lap-si-an - sa, var-je-lee-pi va-hin-gois - ta,
ruu-miin, sie-lun vau-ri-ois - ta. Hän mei-tä tah-too rä - vi-ta,
tar-peem-me meil-le ta - ri - ta, mi-tä vain voim-me tar-vi-ta.

2 Mä uskon Poikaan Jumalan, Herrahamme Kristuksehen,
kanss' Isän, taivaan Jumalan voimass' yhdenvertaisehen.
Hengestä hän siinnehän neitsestä ihmisenä
syntyi, kuoli edestämme sovittaissaan syntejämme.
Hän nousi ylös haudastaan, taas astui Isän kunniaan, hallitsee taivahan ja
maan.

3 Mä uskon Pyhään Henkehen, Jumalaan ja virvoittajaan,
ja kaikkein hyvän lahjojen tuojaan sekä lohduttajaan,
joka seurakuntaa täällä kutsuu, kokoilee maan päällä,
pyhittää ja valaiseepi, Kristuksessa varjeleepi.
Mä uskon pyhain yhteyden ja syntein anteeks'saamisen, elämän
iankaikkisen.

Saarna

Virsi 238:1–2, 4, 6, 9, 11 Sä, *Jeesus, armas ystävä*

Sävelmä: Ruotsalainen 1691. Teksti: Johann Heermann (1585–1674).

The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp) and 3/4 time. The melody is simple and hymn-like. The lyrics are written below the notes.

I Sä, Jee-sus, ar - mas ys - tä - vä, pe-las-ta - ja - ni syn - neis-tä,
sun pii-naan, ris - tiin, kuo - lo-hon vei rak-ka - u - tes ver - ra-ton.

2 Nyt tulen pöytään luoksesi, on suuri minun syntini.
Mä olen aivan alaston, ja sielu saastutettu on.

4 Oi Jeesus Kristus, Herrani, tee sydämeni terveeksi.
Sä verelläsi puhdistaa mua kurjaa synnin tahroista.

6 Suo, Jeesus, leipää taivaista mun tahtos mukaan nauttia.
Suo ruumiisi ja veresi sielulle virvoitukseksi.

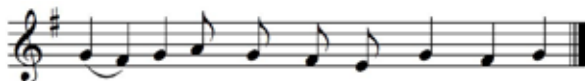
9 Mun anna atriaksi tään ravita uuteen elämään,
suo pelvossas mun tallettaa lahjaasi, armos antamaa.

11 Mun anna kerran taivaassa sun luonas, Herra, nauttia
pyhäisi kanssa iäti sun suurta ehtoollistasi.

Vuorotervehdys ja yhteinen esirukous

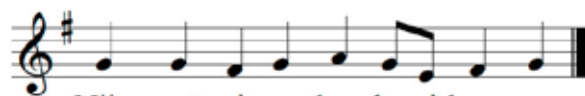
Vuorotervehdys

Pappi:

Her - ra ol-koon tei-dän kans-san-ne.

Seurakunta:

Niin myös si-nun hen-ke-si kans-sa.

Heikki Klemetti (1876–1953): *Litania* (Messusävelmistö 1951)

Ehtoollisvuorolaulu, rukous ja Pyhä

Ehtoollisvuorolaulu

Pappi:

Her - ra ol-koon tei-dän kans-san-ne.

Seurakunta:

Niin myös si-nun hen-ke-si kans-sa.

Pappi:

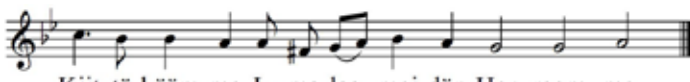
Y - len-tä-kää sy-dä-men-ne Ju-ma-lan puo-leen.

Seurakunta:

Me y-len-näm-me sy-dä-mem-me.

Pappi:

Kiit-tä-kääm-me Ju-ma-laa, mei-dän Her-raam-me.

Seurakunta:

Se on oi-ke-us ja koh-tuus.

Rukous

Pyhä

Joonas Kokkonen: *Missa a cappella: Sanctus*

Pyhä, pyhä, pyhä Herra Sebaot; kaikki maa on täynnä hänen kunniaansa. Hoosianna korkeuksissa. Siunattu olkoon hän, joka tulee Herran nimeen. Hoosianna korkeuksissa.

Ehtoollisen asetussanat

Isä meidän

Kaikki: Isä meidän, joka olet taivaissa. Pyhitetty olkoon sinun nimesi. Tulkoon sinun valtakuntasi. Tapahtukoon sinun tahtosi myös maan päällä niin kuin taivaassa. Anna meille tänä päivänä meidän jokapäiväinen leipämme. Ja anna meille meidän syntimme anteeksi, niin kuin mekin anteeksi annamme niille, jotka ovat meitä vastaan rikkoneet. Äläkä saata meitä kiusaukseen, vaan päästä meidät pahasta.

Sil-lä si-nun on val-ta-kun-ta ja voi-ma ja kun-ni-a i-an-kaik-ki-ses-ti. Aa - men.

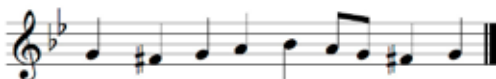
Ehtoollisen jakaminen

Pappi:

Her-ran rau-ha ol-koon tei-dän kans-san-ne.

Seurakunta:

Niin myös si-nun hen-ke-si kans-sa.

Kutsu ehtoolliselle.

Musiikki ehtoollisen aikana:

Joonas Kokkonen: *Missa a cappella: Agnus Dei*

Oi Jumalan Karitsa, joka pois otat maailman synnin, armahda meitä. Oi Jumalan Karitsa, joka pois otat maailman synnin, armahda meitä. Oi Jumalan Karitsa, joka pois otat maailman synnin, anna meille rauhasi ja siunauksesi.

Bengt Johansson (1914–1989): *Kyrie ja Agnus Dei* teoksesta *Missa a quattro voci* (1969/1970)

Kiitosrukous

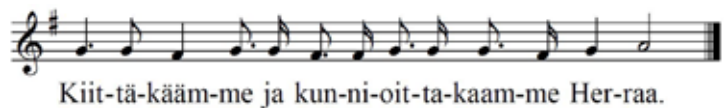
Seurakunta:

Aa - men.

Vuorolistys

Pappi:

Kiit-tä-kääm-me ja kun-ni-oit-ta-kaam-me Her-raa.

Seurakunta:

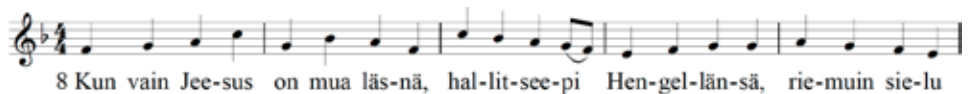
Ju-ma-lan ol-koon kii-tos ja kun-ni-a.

Herran siunaus

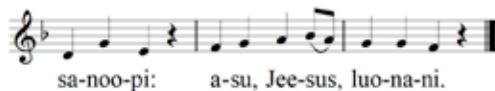
Sävelmä: Heikki Klemetti (*Messusävelmistö* 1951)

Virsi 316: 8–9 *Jeesus, ruokit sanallasi*

Sävelmä: Ruotsalainen 1691. Teksti: Johann Flittner (1618–1678)

8 Kun vain Jee-sus on mua läs-nä, hal-lit-see-pi Hen-gel-län-sä, rie-muin sie-lu

sa-noo-pi: a-su, Jee-sus, luo-na-ni.

9. Kun saan seurahani Herran, autuaitten kanssa kerran
kaikuu kiitosvirteni, asu, Jeesus, luonani!

Päätösmusiikki

Sulho Ranta: *Psalmi 84* osat II ja III

Kuinka ihanat ovat Sinun asuinsijasi, Herra Sebaot! Yksi päivä Sinun esikartanoissasi on parempi kuin tuhat muualla. Mieluummin minä olen vartijana Jumalani huoneen kynnyksellä, kuin asun jumalattomain majoissa. Sillä Herra Jumala on aurinko ja kilpi; Herra antaa armon ja kunnian, eikä hän kiellä hyvää niiltä, jotka nuhteettomasti vaeltavat! Herra Sebaot! Autuas se ihminen, joka Sinuun turvaa! Herra antaa armon ja kunnian!

Kuinka ihanat ovat Sinun asuinsijasi, Herra Sebaot! Kunnia olkoon Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen, niinkuin alusta ollut on, nyt on ja aina iankaikkisesta iankaikkiseen! Amen, Amen, Amen!

Latinankielinen otsikko *Laetare* ('iloitkaa') on peräisin Vanhasta testamentista: "Iloitkaa Jerusalemin kanssa, ja riemuitkaa hänestä kaikki, jotka häntä rakastatte; iloitsemalla iloitkaa hänen kanssaan, te, jotka olette hänen tähtensä surreet" (Jesajan kirja 66: 10, Raamatun käännös vuodelta 1938). Tämän antifonitekstin alkusana ilmaisee pyhäpäivän luonteen eräänlaisena levähdyspaikkana, virvoittavana keitaana paastonajan keskellä. Neljättä paastonajan sunnuntaita kutsutaan myös puolipaasto- ja leipäsunnuntauksi. Päivän tekstit kertovat viidentuhannen ihmisen ruokkimisihmeestä ja ihmisten tarvitsemasta hengellisestä ravinnosta. Jeesus kuvataan elämän leipänä: hän jakaa lahjojaan ihmisille ja opettaa ihmisiä jakamaan omastaan tarvitseville. Tekstit sivuavat siten myös kiirastorstain aihepiirejä.

Liturgiset värit seuraavat kirkkovuotta. Paastonajan liturgisia värejä ovat violetti tai sininen, jotka kuvaavat katumusta ja parannusta. Kirkkovuoden ajankohdan mukaan väritään vaihtelevien antependiumien eli alttarin etuosan peittävien kirkkotekstiilien käyttö yleistyi 1960-luvulla Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suomenkielisellä puolella. *Laetare*-pyhän perinteisiä alttarikukkia ovat ruusut, minkä vuoksi pyhää on kutsuttu myös ruususunnuntauksi.

Vuoden 1968 *Jumalanpalvelusten kirja* tarjosi kuorolle vähemmän musisoinnin paikkoja kuin nykyinen kirkkokäsikirja. Jumalanpalvelusmusiikki painotui seurakuntavirsien laulamiseen. Päiväjumalanpalveluksen kaava ei tuntenut

nykyisenlaista vastausmusiikkia lukukappaleiden välissä eikä psalmimusiikkia synninpäästön jälkeen, mutta psalmi voitiin laulaa niin sanottuna johdantovuorolauluna eli introituksena. Graduaalivirsi oli mahdollista korvata pyhän teksteihin liittyvällä kuorolaululla. Saarnavirsi jätettiin pois, jos uskontunnustus laulettiin virtenä. *Jumalan Karitsa* -hymni laulettiin joko ennen ehtoollisen jakamista tai sen aikana. Ehtoollisen aikana laulettiin myös virsiä, kuultiin kuorolaulua tai urkujensoittoa. Päätösmusiikiksi jumalanpalvelusten kirja suositti virttä, jonka jälkeen saattoi olla lyhyt päätösoitto. Tässä jumalanpalveluksessa graduaalivirsi korvataan kuorolaululla ja uskontunnustus lauletaan virtenä. Kuoro laulaa myös *Jumalan Karitsa* -hymnin ehtoollisen jakamisen alettua. Sulho Rannan teos puolestaan korvaa alku- ja päätösoiton.

Tämän jumalanpalveluksen musiikki koostuu 1920–1960-luvuilla sävelletyistä suomalaisista kirkkomusiikkiteoksista. Valitsemani Joonas Kokkosen ja Sulho Rannan teokset ovat jääneet Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluselämässä lähes esittämättä niiden musiikillisen vaativuuden vuoksi. Valinnoillani haluan elvyttää näiden teosten liturgista käyttöä.

Kanttorin poikana kasvanut säveltäjä, kapellimestari, kuoronjohtaja ja musiikkikirjailija Sulho Ranta opiskeli Helsingin musiikkiopistossa Erkki Melartinin johdolla. Hänen säveltämänsä *Psalmi 84* kantaesitettiin Johanneksenkirkon kuoromusiikki-illassa 28.11.1937 yhtenä kolmesta Helsingin kirkkovaltuuston tilaamasta psalmisävellyksestä. Muut teokset olivat Uuno Klamin *Psalmi 11* ja Leevi Madetojan *Psalmi 121*. Kantaesityksen lauloi Johanneksenkirkon kuoro Radion sinfoniaorkesterin jousiyhtyeen säestyksellä. Konsertin johti silloisen Helsingin Eteläisen suomalaisen seurakunnan kanttori Alfred Hiilimies, Armas Maasalon toimiessa urkurina.

Tässä jumalanpalveluksessa urkualkusoiton ja alkuvirren korvaa Rannan psalmin ensimmäinen osa. Päätöksenä kuullaan teoksen kaksi viimeistä osaa. Sekakuorolle, uruille ja jousiorkesterille sävelletty psalmi voidaan esittää myös pelkästään urkusäestyksellä. Rannan säveltämä psalmi 84 kuuluu vuoden 2000 kirkkokäsikirjan neljännen paastonajan sunnuntain teksteihin, mutta vuoden 1958 *Evankeliumikirjassa* sitä ei mainita. Koska psalmi kuitenkin heijastelee hyvin *Laetare*-pyhän teemoja, olen sisällyttänyt sen tähän kokonaisuuteen.

Vanha kirkkokäsikirja mahdollistaa kunnian ja kiitosvirren laulamisen neljantenä paastonajan sunnuntaina. Tämän jumalanpalveluksen *Gloria* on Joonas Kokkosen teoksesta *Missa a cappella*. Kokkonen piti itseään itseoppineena säveltäjänä, vaikka hänen tiedetään opiskelleen sävellystä Sibelius-Akatemiassa Aarre Merikannon johdolla. Kokkosen kuusiääninen *Missa a cappella* on Luterilaisen maailmanliiton tilaama teos, joka syntyi hänen dodekafonis-vaikutteisella sävellyskaudellaan. Klemetti-opiston kamarikuoro kantaesitti messun Harald Andersénin johdolla 7.8.1963 Luterilaisen maailmanliiton kongressissa Helsingissä. Giovanni Pierluigi da Palestrinan hengessä sävelletty teos pohjautuu messun ordinarium-teksteihin. Melodisen teeman muodostaa aihe e–cis–a–f ja soinnullisena lähtökohtana on yhdistelmä E–C–Es–D. Soinnutus enteileekin Kokkosen oopperaa *Viimeiset kiusaukset*. *Missa a cappella* on ominaista jäljittely, motiivien huolellinen työstö ja lineaarisuus.

Tässä jumalanpalveluksessa noudatetaan vanhakirkollista tekstijärjestystä, jossa epistola ja evankeliumi luetaan ensimmäisen vuosikerran mukaan. Graduaalivirren tilalla kuullaan helsinkiläisen säveltäjän ja Olaus Petrin kirkon kanttorin Torsten Steniuksen responsorium-kuorolaulu *Jag är livets bröd (Minä olen elämän leipä)*. Teos pohjautuu Johanneksen evankeliumin kuudennen luvun jakeisiin 35 ja 51 sekä psalmin 22 jakeisiin 27 ja 30. Sotavuosina Stenius antautui ”pyhän musiikin” palvelukseen ja opiskeli vuosina 1947–1948 ensimmäisenä pohjoismaalaisena Paavin musiikkiakatemiassa Roomassa. Steniuksen teoksissa on kuultavissa gregoriaanisen laulun vaikutteita.

Vanha kirkkokäsikirja mahdollistaa litanian käytön paaston ajan yhteisenä esirukouksena. Tämän jumalanpalveluksen litanian on säveltänyt Heikki Klemetti. Se on papin ja kuoron vuorolaulu, jonka hän sävelsi 1920-luvulla julkaistua messusävelmistöä varten. Jumalanpalveluksen lopussa kuullaan Klemetin säveltämä *Herran siunaus*.

Ehtoollisen vieton aikana kuoro laulaa *Agnus Dein* Kokkosen *Missa a cappellasta* sekä osat *Kyrie* ja *Agnus Dei* Bengt Johanssonin teoksesta *Missa a quattro voci*. Bengt Johansson suoritti Sibelius-Akatemiassa kapellimestarin tutkinnon sekä sellonsoiton ja sävellyksen diplomitutkinnot. Sävellystä hän opiskeli muun muassa Sulho Rannan johdolla. Varsinaisen elämäntyönsä Johansson teki kuitenkin

kin Yleisradion äänitarkkailijana, minkä ohessa hän saavutti mainetta erityisesti kuoromusiikin säveltäjänä. Johanssonin varhaisen kauden teoksissa yhdistyvät uusbarokkiset ja impressionistiset piirteet, mutta 1960–1970-luvuilla hän löysi diatonislineaarisen ”uusyksinkertaisen” sävellystyylinsä. Löytö merkitsi Johanssonille tekstin vahvempaa ilmentämistä ja kohottamista dramaattisiin tehoihin.

Joulu- ja tammikuussa 1969–1970 sävelletty *Missa a quattro voci* on latinankielinen ordinarium-messu säestyksettömälle neliääniselle sekakuorolle. Poika-kuoro Cantores Minores kantaesitti teoksen Heinz Hofmannin johdolla Helsingin tuomiokirkossa järjestetyssä pitkäperjantain konsertissa 27.3.1970. Bengt Johanssonin käsiohjelmatekstin mukaan ”messu edustaa tyypillistä käyttömusiikkia”. Säveltäjän pyrkimyksenä on ollut ”tekstin häiriötön kuuluvuus. Tästä syystä musiikki on miltei kauttaaltaan eräänlaista resitatiivista, jonka kestäessä paikka paikoin huomaan yksinkertaista sävelmaalailua”.

Liite 5c

***Samaan aikaan toisaalla* – Säde Bartlingin säveltämän ja Veli-Pekka Hännisen käsikirjoittaman passiokertomuksen kantaesitys**

Tiistai 27.3.2018 klo 19 Kallion kirkko

Solistit

Tuomas Lehtinen (Pietari)
Tommi Niskala (Johannes)
Hanna Remes (Maria Magdalena)
Tomas Takolander (Jaakob, harppu)

Kuorot

Kamarikuoro SonorEnsemble
Kilven Kuoro

Dramaturgia

Ville Saukkonen

Musiikin johto

Hanna Remes

LIBRETTO

NÄYTÖS 1

1 Alkukuoro *Älkää paljastako meitä*

Kuorot ja taustanauha

Kuorot: *laa teghallóon lán – älkää paljastako meitä*
 ittammáruu – piiloon
 šethókuu – hiljaa
 Kakathúuv – Kuten kirjoitettu on...

2 Resitatiivi Onko täällä ketään? / Arietta

Pietari ja Kuoro 1 (TB)

Pietari: Enääs iith kaa? – *Onko täällä ketään?*

Kuoro 1(TB): Enääs iith kaa?

Pietari: Onko täällä ketään? Silmiä näkeviä? Korvia kuulevia?
Sydäntä, myötätuntoa? Onko täällä ketään?
Hänet vietiin ja puettiin punaiseen viittaaan.
Ja me juoksimme,
juoksimme pakoon kuin pelästyneet lapset.
Ei! Ei! Niin kuin pelkurit, petturit, luopiot,
takinkääntäjät, surkimukset. Minä kielsin ja kukko lauloi

Solo (optional): Tarnoghláa!

Pietari: Kukko kielsi ja minä lauloin.
Ja nyt, nyt, hän on teloituskummulla.
Teloituskummulla. Uransa huipulla. Välissä ryöväreiden.
Ja minä piilossa. Piilossa. Pelon sisällä.
Mykkien seinien vankina.
Iankaikkisesta iankaikkiseen. Aamen.

3 Resitatiivi Kuvittelinko kaiken?

Pietari, Jaakob ja Kuoro 1 (TB)

Pietari: Enääs iith kaa? Kuvittelinko kaiken? Sinäkö loit minut?
Vai sinutko ihmisen kaipuu? Onko siellä ketään?
Silmiä näkeviä?
Korvia kuulevia? Sydäntä, myötätuntoa? Onko siellä ketään?

Pietari: Jaakob! Šeláam lakh! – *Rauha olkoon kanssasi!*

Jaakob: Beríikh baareján, Pietari!
Luojan kiitos Pietari, sinä ainakin olet elossa.

Pietari: Missä muut ovat?

Jaakob: En tiedä. Etteivät vain siellä, missä Mestarikin.
Mitä me nyt teemme?

Pietari: En tiedä! Miksi sitä minulta kyselit?

Jaakob: Sinä olet johtaja. Kallio, Pietari.

Pietari: Simon. Minun nimeni on Simon. Pietaria ei enää ole.

4 Koraali Samaan aikaan toisaalla

Kuorot

Kuoro 1: Kun minä nukun, joku valvoo.
Kun minä nauran, joku itkee veripisaroita.
Kun minä juoksen pakoon, joku kohtaa vainoojansa.
Kun minä. Kun minä.
Samaan aikaan toisaalla, samaan aikaan toisaalla,
on kaikki toisin.
Ja vaikka voisin ottaa askeleen
ja jäädä hänen vierelleen, mä käännyn pois.
Kun minä uuvun, joku jaksaa.
Kun luovutan, niin joku maksaa puolestani.
Kun otteen irrotan, joku tarttuu ranteeseeni.
Kun minä. Kun minä.

Kuorot: Samaan aikaan toisaalla, samaan aikaan toisaalla,
on kaikki toisin.
Ja vaikka voisin ottaa askeleen
ja jäädä hänen vierelleen, mä käännyn pois.
Baah beša'táa, baathár ochaaráan, kadh anáa.

– *Samaan aikaan toisaalla, kun minä.*

Ja vaikka voisin ottaa askeleen ja jäädä hänen vierelleen,

Kuoro 1 (TB): mä käännyn pois.

NÄYTÖS 2

5 Resitatiivi Kuka siellä?

Johannes, Pietari, Jaakob ja Maria Magdalena

Johannes: Man tammáan? Kuka siellä?

Pietari: Šethókuu kulkhón! Laa teghallóon lán.
Hiljaa, kaikki! Älkää paljastako meitä.

Jaakob: Sehän voi olla joku veljistämme.

Pietari: Me olemme kaikki täällä. Paitsi...

Johannes: ... Paitsi...

Jaakob: Paitsi.
Ehkä hänellä on hätä, pakenee sotilaita niin kuin mekin.

Pietari: Täällä ovat kaikki jotka tänne kuuluvat.
Laa! – *Ei!* Ne voivat olla ketä vaan.
Herodeksen, Pilatuksen, Kaifaan kätyreitä.
Älkää päästäkö sisään heitä.
Ei tänne kaivata nyt ketään muuta.

Maria Magdalena: Pietari, Johannes, Jaakob, avatkaa! Pethákuu!

Johannes: Magdalan Maria.

Pietari: Naisia tässä nyt vähiten tarvitaan.

6 Aaria **Aivan yksin**

Maria Magdalena ja Kuoro 1 (SA)

Maria Magdalena: Hän on matkalla nyt.

Hän on matkalla ristinsä kanssa aivan yksin.

Hän ei pyytänyt mitään, hän ei pyytänyt ketään,
ei ketään taakkaansa jakamaan.

Tälläkin hetkellä kantaa ristiään yksin.

Hän kantaa tälläkin hetkellä aivan yksin.

Kuoro 1 (A): Balchoodháí gemíir. – *Aivan yksin.*

Maria Magdalena: Kun sammuu tähti viimeinen, kun hiipuu toivo hiljainen,
kaipaa jokainen jonkun taakkaansa jakamaan.

Vapahtaja kansojen pyytää yhden ihmisen rinnalleen,
pelkonsa voittamaan, rinnalla kulkemaan, Via Dolorosa.

Kuoro 1 (SA): Hän on matkalla nyt. Hän on matkalla ristinsä kanssa.

Maria Magdalena: Hän on matkalla nyt, hän on matkalla aivan yksin.

7 Resitatiivi **Tuletteko?**

Maria Magdalena, Pietari ja Johannes

Maria Magdalena: Tuletteko?

Pietari: Se on ohi, Maria.

Sulaa hulluutta ja tyhjää sankaruutta tapattaa itsensä.

Johannes: Minä tulen.

8 Koraali **En kaipaa kantajaa**

Kuorot (TB) Pietarin ”ajatusääni”

Kuoro 2 (TB): Léeth li sorkháa lesaavooláa. – *En kaipaa kantajaa.*

- Kuoro 1(T): Oman onneni seppänä taon harmaata rautaa,
kohti hautaa raahaan kuormaani maallista.
- Kuoro 1 (TB): Jotain saalistakin sentään saatu:
pari onnistumista ja voittoa koettu,
hoettu mantraa sankaruudesta, tilaisuudesta otettu vaari,
ja laari täytetty kultajyvin.
- Kuorot (TB): Hyvin tämä päättyy, taistelu kuolemaa vastaan.
- Kuoro 1(TB): Olen voitolla vielä.
- Kuorot (TB): Voitolla vielä tänään.
- Kuoro 2 (TB): Léeth li sorkháa lesaavooláa.
- Kuoro 1 (TB): En kaipaa kantajaa, en kaipaa kantajaa.
- Kuoro 1 (T): Minä kannan itseni itse matkalla valoon.
Tähän taloon ei yllä hyytävä viima pelon.
- Kuoro 1 (TB): Elon vaelluksen puolitiessä,
otsa hiessä ja sielu susien paineessa,
aina, aina hyvässä maineessa uiden pintavedessä,
edellä muiden.

9 Kuoleman hetki

Kuorot, taustanauha ja 5 lasia

- Kuorot: Laa! Vaj laa! – *Ei! Voi ei!*
Maa, le'azaazél! – *Mitä pirua?*
Laa! Vaj lan! – *Ei! Voi meitä!*

10 Duetto Se on ohi nyt

Johannes ja Pietari

Johannes: Kaddúun ’avár... – *Se on ohi nyt...*

Pietari: Onko hän...?

Johannes: Se on ohi nyt.

Pietari: Hyvä... tai parempi niin...
Ettei turha kärsimys jatku loputtomiin.

Johannes: ”Elii, Elii emáa ševaktáni”, hän huusi ristiltään.

Pietari: ”Jumalani, miksi minut hylkäsit?”

Johannes: Ja nyt hylkäät sinäkin.

Pietari: Toisin kuin sinä, joka rohkeutta täynnä katselit vierestä.
Mikset repinyt häntä ristiltä? Lyönyt maahan sotilaita?

11 Arietta Hän sanoi myös

Johannes ja Kuoro 2

Kuoro 2 (A): Abbáa, ševók lehón. – *Isä, anna heille anteeksi.*

Johannes: Hän sanoi myös: Isä, anna heille anteeksi,
he eivät ymmärrä tekojensa syitä, seurauksiakaan.
He vain tottelevat käskyjä. Tekevät samoin kuin muutkin.
Pohjimmiltaan kunnan kansalaisia.
Niitä jotka katsovat muualle.
Hyviä ihmisiä – unohtamaan.

Kuoro 2: Abbáa, ševók lehón.

12 Aaria Jumalan hylkäämä huone

Pietari ja Kuorot

Pietari: Miksi palasit tänne? Täällä ei ole sinulle mitään.
Tämä on Jumalan hylkäämä huone, hylkäämä huone.
Täällä on lukitut ovet ja muuri.
Suuri häpeä, joka teljetään sisään.
Taivaan Isään turha on toivoa panna.
Ei kanna suojelusenkeli lapsia kotiin.
Kujilta kantautuu houkutus sotiin.
Tuleen ja vereen, maailman uudelleenjakoon.
Täällä ei ole sinulle mitään.
Tämä on Jumalan hylkäämä huone.
Jumalan hylkäämä huone, hylkäämä huone.

13 Aaria Keneen sinä uskoit?

Johannes ja Kuoro 2

Johannes: Keneen sinä uskoit? Jumalaan, kaiken luojaan?
Siihen, ettei edes varpunen kuole turhaan?
Vai itseesi? Ihmiseen kaikkivaltiaaseen? Mitä sinä toivoit?
Että hän tietää tarpeesi,
ennen kuin ees osaat tai ymmärrät pyytää?
Vai tahtoosi valita itse elämän polkusi?

Kuoro 2: Keneen sinä uskoit? Jumalaan, kaiken luojaan?

Johannes: Jumalaan, Luojaan?

Kuoro 2: Siihen, ettei edes varpunen kuole turhaan?

Johannes: Ettei edes varpunen kuole turhaan?

Kuoro 2: Vai itseesi? Ihmiseen kaikkivaltiaaseen?

Johannes: Mihin sinä uskoit? Että rakkaus aina kantaa?
Siihen, että salattu Jumala läsnä on aina?
Vai omaan uskoosi kantaa itsesi aikojen halki?

14 Motetti Särkynyt kallio

Pietari, Maria Magdalena, Johannes, Kuorot

Kuoro1 (SA): Sinä olet Pietari. Särkynyt, murentunut, lohjennut kallio,
jonka halkeamissa itää kasvillisuutta.
Uutta elämää, kukkia, pensaita, puita.
Kodiksi taivaan linnuille. Ruokkimaan monia suita.

Kuorot (T): Sinä olet Pietari, särkynyt, siksi Pyhä.

Kuoro 1 (SA): Keefää teviiraa. – *Särkynyt kallio.*

Kuorot (T): Kieltänyt Herran, mut elossa yhä. Et sinä valinnut häntä.

Kuoro 1 (SA): Húu bachrákh. – *Hän valitsi sinut.*

Kuorot (T): Hän valitsi sinut.

Pietari: Menkää pois. Olen syntinen ihminen.
Haluan vain kuolla. Kirota Jumalan ja kuolla.

Kuoro 1 (SA): Sinä olet, sinä olet Pietari, särkynyt, siksi Pyhä.
Kieltänyt Herran, mutta elossa yhä.

Kuorot (T): Et sinä valinnut häntä. Hän valitsi sinut.
Hän valitsi sinut. Kantamaan, hedelmää.

Pietari: Menkää pois. Olen syntinen ihminen.

Maria Magdalena: Hän rukoili, että me pitäisimme yhtä.
Miksi sinut nyt hylkäisimme, kun tarvitset eniten meitä?

Johannes: Jotka uskovat puolestasi, kun sinä et jaksa.
Jotka toivovat puolestasi, kun sinä uuvut.
Jotka kantavat rakkaudellaan läpi kuoleman varjojen maan.

15 Aaria Olen etsinyt sinua

Pietari ja Kuorot

Kuoro 1 (S): Šaamé' at, Elaaháa? – *Kuuletko, Jumala?*

Kuoro 1 (AT): Be'etháakh, Elaaháa, háa. – *Olen etsinyt sinua, Jumala.*

Pietari: Sisimpäni levottomuus panee öitä valvomaan,
tutkimaan tähdenlentoja, varjoja palvomaan.
Keittiön pöydän äärellä leivänmurujen valtakunta.
Muruista koottu elämä, tuokio kaunistaa unta.
Olen etsinyt sinua, Jumala, huutanut tähtien lomaan,
saanut satoja kertoja tyytyä ääneni kaikuun omaan.
Olen etsinyt sinua, Jumala, huutanut tähtien lomaan,
kosketustasi kaivannut paahteessa autiomaan.

Kuoro 1 (S): Šaamé' at, Elaaháa?

Pietari: Tahdoin nähdä jokaisen tien ja jokaisen tien jälkeen lisää.
Marssitin maailman lävitsein, värit ulos ja harmautta sisään.
Tartu minua kädestä, sillä minua palelee.
Loputon lokakuun yö kylmää päälleni valelee.
Olen etsinyt sinua, Jumala, huutanut tähtien lomaan,
saanut satoja kertoja tyytyä ääneni kaikuun omaan.
Olen etsinyt sinua, Jumala, huutanut tähtien lomaan,
kosketustasi kaivannut paahteessa autiomaan.

Kuoro 1 (S): Šaamé' at, Elaaháa?

Pietari: Šaamé' at? Šaamé' at, Elaaháa? –
Kuuletko? Kuuletko, Jumala?

16 Koraali Hän joi kanssamme tämän maljan

Solistit ja Kuorot

Kuorot: Hän joi kanssamme tämän maljan, jotta meillä säilyisi toivo.
Hän joi kanssamme tämän maljan,
jotta meillä olisi elämä ja yltäkylläisyys.

Johannes: Hän meni ristille, jotta meidän ei tarvitse mennä.
Hän kantoi synnit ja syyllisyyden meidän puolestamme.

Kuorot: Baareján, beriikh baareján. – *Kiitos, Luojan kiitos.*

Maria Magdalena: Hänen ristinsä on kevyt, hänen kuormansa sovelias.
Hän kantoi synnit ja syyllisyyden meidän puolestamme.

Kuorot: Hän joi kanssamme tämän maljan, jotta meillä säilyisi toivo.
Hän joi kanssamme tämän maljan,
jotta meillä olisi elämä ja yltäkylläisyys.

Jaakob: Aina kun tästä juotte, tehkää se muistokseni,
väläyksen taivaasta maan päälle tuotte.

Pietari: Salatun Kristuksen kutsuva valo,
maailmaan nouseva Jumalan talo.
Väläyksen taivaasta maan päälle tuotte.

Kuorot: Hän joi kanssamme tämän maljan, jotta meillä säilyisi toivo.
Hän joi kanssamme tämän maljan,
jotta meillä olisi elämä ja yltäkylläisyys.

Solistit: Sitä maljaa jonka hän joi, me emme voi juoda kukaan.
Sille tielle jonka hän kulki, emme voi lähteä mukaan.
Hänen ristinsä on kevyt, hänen kuormansa sovelias.
Hän kantoi synnit ja syyllisyyden meidän puolestamme.
Ištée huu ’emmán deen kaasáa. –
Hän joi kanssamme tämän maljan.

Kuorot: Hän joi kanssamme tämän maljan, jotta meillä säilyisi toivo.
Hän joi kanssamme tämän maljan,
jotta meillä olisi elämä ja yltäkyläisyys.

Yhteislauluna:

Hän joi kans - sam - me tä - män mal - jan, jot - ta meil - lä säi - lyi - si toi - vo. Hän joi
kans - sam - me tä - män mal - jan, jot - ta meil - lä o - li - si e - lä - mä, ja yl - tä - kyl - läi - syys. Hän joi
kans - sam - me tä - män mal - jan, jot - ta meil - lä säi - lyi - si toi - vo. Hän joi
kans - sam - me tä - män mal - jan, jot - ta meil - lä o - li - si e - lä - mä, ja yl - tä - kyl - läi - syys.

Säde Bartlingin (s. 1965) säveltämä ja Veli-Pekka Hännisen (s. 1959) käsikirjoittama *Samaan aikaan toisaalla* on kaksinäytöksinen passiodraama soolöänille (Jaakob, Johannes, Maria Magdalena ja Pietari), kahdelle sekakuorolle, harpulle (kinnor tai muu syliharppu) sekä nauhalle. Vaikka teoksessa on historiallisen passion elementtejä, avaa se samalla uudenlaisia näkökulmia kärsimyskertomuksen sanoittamiseen ja säveltämiseen. Veli-Pekka Hännisen libretossa yhdistyvät kerronnalliset, dialogiset ja runomuotoiset tekstit. Libretto ei kuitenkaan kertaa kärsimyshistoriaa sellaisenaan. Teoksen alkuperäisidea on säveltäjä Säde Bartlingin.

Samaan aikaan toisaalla on suurimmaksi osaksi säestyksetön, mutta Jaakob soittaa harppua teoksen kahdessaatoista osassa. Osissa 1 ja 9 kuullaan säveltäjä Stefan Bartlingin luomia äänitehostenauhoja, joiden äänimateriaalina on Kallion kirkon seitsemän kellon soittama Jean Sibeliuksen kellokoraali. Osat kuvaavat püleskelevien opetuslasten hätää ja kuoleman hetken kauhua.

Teoksen resitatiivit ovat joko yksiaänisiä ja säestyksettömiä tai kuoron pitkillä soinnuilla tai yksittäisillä äänillä säestämiä. Toisessa osassa ”Onko täällä ketään?” Bartling yhdistelee tuoreella tavalla aariaimaista ja puheenomaista melodiikkaa, jota mieskuoro myötäilee.

Säde Bartling käyttää kuoroa monipuolisesti säestävänä ja tehostavana elementtinä. Bachin passioista tuttuja kuorokoraaleja esiintyy modernisoidussa muodossa: kahdeksannessa osassa ”En kaipaa kantajaa” Bartling käyttää mieskuoroa Pietarin ”ajatusäänenä”. Päätöskoraali ”Hän joi kanssamme tämän maljan” puolestaan toistuu kertosakeen kaltaisesti kuusi kertaa. Viimeisillä kerroilla seurakunta yhtyy lauluun. Koraalin välikkeet palauttavat mieliin Jeesuksen ristinkuoleman merkityksen ihmiskunnalle. Viimeinen osa palaa näin evankeliumitekstin juurille, vaikkakin runomuodossa.

Samaan aikaan toisaalla lauletaan suomen ja aramean kielillä. Aramea, jota teoksessa kuullaan, on Jeesuksen ajan oletettua arameaa. Se toimii tehokeinona, jonka tehtävänä on vahvistaa niin laulajan kuin kuulijan kokemusta tekstistä ja viedä pintaa syvemmälle. Arameankieliset käännökset on laatinut Helsingin yliopiston seemiläisten kielten ja kulttuurien professori emeritus Tapani Harviainen. Hän on tehnyt laulajia varten myös sana- ja lausekohtaisen äänitteen ääntämisen harjoittelemista varten.

Samaan aikaan toisaalla kuvaa Jeesuksen opetuslasten hetkiä ajanjaksona, joka ulottuu opettajan vangitsemisesta ristiinnaulitsemiseen. Jeesuksen piileskelevät seuraajat pitävät etäännyvää toivoaan yllä rukoilemalla ja laulamalla. Tapah- tumapaikoilta välitettyjen viestien synnyttämä ja ruokkima ahdistus purkautuu rukous- ja valitusjaksoihin sekä kuiskauksesta raivokkaiksi huudoiksi yltuviin kertosaakeisiin. Jeesus on läsnä tässä passiossa vain muiden kertomuksissa. Hänen kohtalostaan tihkuu tietoa piiloon saapuvien opetuslasten mukana.

Passiokertomuksen juoni kiertyy pitkälti Pietarin ympärille. Pietari on vetäytynyt pettymykseensä ja haluaa palata vanhaan elämäänsä. Sekä vanha että uusi elämä tuntuvat turhilta ja sisällyksettömiltä. Maria Magdalena ja Johannes tuovat reaaliaikaista tietoa Jeesuksen vaiheista. Pietari kieltäytyy lähtemästä Jeesuksen ristintielle Maria Magdalenan ja Johanneksen esimerkistä huolimatta. Maria Magdalena, Jaakob ja Johannes eivät kuitenkaan jätä Pietaria yksin vaan jäävät

hänen rinnalleen. He eivät tuomitse Pietarin heikkoutta. Vähitellen Pietari oivaltaa, ettei hänen uskonsa ole ollut Kristuksen armon varaan heittäytymistä.

Teoksen perusidea ja juoni on uudenlainen, moderni ikkuna perinteiseen passioon. Teos ei käy läpi tuttua kärsimyshistoriaa evankeliumitekstin kautta, vaan kertomus piilossa olevista opetuslapsista on kertomus meistä, jotka yliviöryvän maailman levottomuuden ja pahuuden edessä yritämme pelastaa itsemme sulkemalla maailman ulos, mutta samalla tulemme lukinneeksi itsemme sisälle pimeään huoneeseen. Suurin kysymys ja kertomuksen teema on: onko ulkona jotakin pahempaa kuin on jääminen lukittuun huoneeseen, toisaalle? Lukitusta huoneesta on tie ulos, mutta siitä hiljaisen viikon kertomuksessa nähdään vasta häilyvä aavistus.

Teoksen sävelkieli hyödyntää niin arkaaisi aineksia kuin monimutkaisem- paakin harmoniaa. Teoksen teemassa on yhteneväisyyttä negrospirituuaalin *Were you there?* tekstiin: ”Olitko siellä, kun hänet ristiinnaulittiin? Olitko siellä, kun hänen kylkensä keihästettiin? Olitko siellä, kun hänet laskettiin hautaan?”

Passio, Jeesuksen kärsimyksen musiikillinen esitys, on yksinkertaisimmassa ja vanhimmassa muodossaan kärsimyshistorian luentaa evankeliumitekstin pohjalta liturgista resitointisäveltä käyttäen. *Matteus-* ja *Luukas-passiot* liitettiin liturgiaan 300-luvulla, *Markus-* ja *Johannes-passiot* 700-luvulla. *Matteus-passion* esitys ajoitettiin aluksi palmusunnuntaiksi, *Markus-passio* pääsiäistä edeltäväksi tiistaiksi, *Luukas-passio* pääsiäistä edeltäväksi keskiviikoksi ja *Johannes-passio* pitkäperjantaiksi. Vähitellen passioesitykset saivat näytelmällisempää luonnetta: Jeesuksen sanojen luennassa alettiin käyttää eri resitointisäveltä.

1100-luvulta alkaen passioroolit jaettiin papille (Kristus / matala ääniala), diakonille (evankelista/keskiääniala) ja alidiakoni (muut henkilöt / korkea ääniala). *Koraalipassio* eli *draamallinen passio* muodosti perustan 1400–1600-lukujen moniäänisille passioille, joihin sävellettiin kansan, opetuslasten tai muun joukon osuuksia. Prologeissa ja epiloogeissa käytettiin gregoriaanisia sävelmiä tai muita *cantus firmuksia*. Evankelistan ja muiden yksittäisten henkilöiden osuudet laulettiin kuitenkin aiempaan tapaan yksiaänisesti. Kuoron osuus perustui pääasiassa paikallaan pysyviin sointuihin, mutta vähitellen kudos kehittyi polyfonisemmaksi. *Motettipassio* eli *figuraalipassio* oli kauttaaltaan moniääninen.

Heinrich Schützillä (1585–1672) oli keskeinen rooli passiosävellystyypin kehittäjänä. Schützin *Ylösousemuskertomuksessa* (1632) evankelistan sanat ovat liturgista resitointia, mutta muut soolo-osat on sävelletty vapaan konsertoivasti. Kenraalibassoa käytetään läpi teoksen. *Kristuksen seitsemän sanaa ristillä* -teoksessa (1645) Schütz luopuu liturgisten melodioiden käytöstä. Schütz sävelsi vuosien 1653 ja 1666 välillä vielä kolme säestyksetöntä passiota, joiden soolo-osuudet ovat vapaan ilmeikkäitä resitatiiveja. Muut 1600-luvun soitinsäestykselliset passiot sisältävät myös aarioita ja virsiä.

Johann Sebastian Bachin (1685–1750) evankeliumiteksteihin pohjautuvat passiot ovat rakenteeltaan oratoriomaisia. Bach sisällytti niihin kommentoivia, lyyrisiä, aariamutoisia osia. 1700-luvulla sävellettiin myös vapaaseen runomutoiseen tekstiin perustuvia passiokertomuksia. 1800-luvulla kiinnostus passioiden säveltämiseen katosi, mutta Felix Mendelssohn-Bartholdyn (1809–1847) esitys J. S. Bachin *Matteus-passiosta* vuonna 1829 oli kimmoke 1800-luvun Bach-nessanssille.

Ensimmäinen Suomessa esitetty polyfoninen passio on Melchior Vulpiuksen (n. 1570–1615) todennäköisimmin vuonna 1613 säveltämä *Matteus-passio – Passio meidän Herran Jesuxen Christuxen*. Teos sai Suomen kantaesityksensä Turun tuomiokirkossa 1600-luvun jälkipuoliskolla. J. S. Bachin *Matteus-passio* esitettiin Suomessa ensimmäisen kerran vuonna 1875 Richard Faltinin (1835–1918) johtamana. Kiinnostus passioihin heräsi maassamme uudelleen 1900-luvulla Heikki Klemetin (1876–1953) johtamien passioesitysten myötä. Ilmari Krohnin (1867–1960) kuuteen kohtaukseen jakautuva ensimmäinen suomalainen passio on sekakuorolle, liturgille, seurakunnalle ja uruille jumalanpalvelusmusiikiksi vuonna 1940 sävelletty *Johannes-passio*.

Liite 5d

Messu pääsiäisyönä – Kaj-Erik Gustafssonin säveltämän ja Irja Askolan sanoittaman pääsiäisyön kantaattimessun kantaesitys

Perjantai 26.4.2019 klo 18 Kallion kirkko

Musiikki

Juhani Holma, liturgi; Inka Kinnunen, sopraano; Tuomas Lehtinen, baritoni;
Katja Mäkiö, altto; Tommi Niskala, tenori; Anna Pulli-Huomo, urkuri;
Hanna Remes, musiikin johto

Kuorot

Ahjo Ensemble; Kamarikuoro SonorEnsemble; Kilven Kuoro

Orkesteri OMA Orchestra

1 viulu

Viivi Hakkarainen

Annika Sinisalo

2 viulu

Beata Kavander

Katariina Almgren

Alttoviulu

Pia Kukkonen

Rosa Parada

Sello

Saara Särkimäki

Tommi Wesslund

Trumpetti

Valtteri Saarola

Tuomas Salo

Pasuuna

Henrik Kolehmainen

Sakari Kekola

Oboe

Katri Riihimäki

Ehtoollisen jakajat

Juhani Holma ja Anniina Himberg; Samuli Korkalainen ja Natasha Vaalgamaa; Tiina Ahonen; Satu Huttunen

Kyrie – Kyrie-meditaatio

Syvimmässä synkkyydessä.

Ei, ei näin!

Hämärän hiljaisuus ja räikeä huuto, ei enää ketään, ei mitään.

Sanaton tila täyttyy tyhjyydestä, tyhjyydestä.

Syvimmässä synkkyydessä autio olo taipuu tuskaansa.

Ei, ei näin!

Kaikki kirkuu kaipuuttaan.

Huuto häipyä, kaukaisuuteen katoaa.

*Petin, kielsin, unohdin, vastuutani pakoilin,
turhia toimia tärkeilin, kaikkeni nyt menetin.*

*Tulevaisuus hävisi, kaiken pohja putosi, halvaannuin,
tukahduin, menneekin merkityksen mitätöin.*

Ei, ei näin, ei!

Elämäni ristiriidassa keinun, hapuilen ja heilun.

*Sydämeni onkaloissa syvimmat häpeäni,
mieleni mustissa arimmat haavani.*

Muistaako kukaan, kun itseni unohdan?

Siunaako kukaan, kun itseni kiroan?

Ei vai kyllä, kyllä vai ei?

Herra, armahda meitä. Kristus, armahda meitä. Herra, armahda meitä.

Tuskan aamun tunteina ystävät käyvät mielessä.

Mykkänä käteen tartutan, sanasta ei sillaksi, puhe käynyt turhaksi.

Haudalle käy kolmen tie, suru heidät sinne vie.
Tätä ei voi käsittää, pelko päässä jyskyttää.
Kipu kyynleet käskyttää, suuri kivi voimat verottaa, suuri kivi.
Kivessä tuskamme koko kuva, tuskamme kuva.
Rakkaan ruumis meiltä kätkeyty, suuren kiven taakse piilotettu.
Yrtein häntä hellisimme, perintein ruumiin saattelisimme.
Kivessä tuskamme koko kuva.
Voimattomuutemme suuri ja syvä.
Kuka tuon kiven vierittäisi?
Kuka avaisi haudalle tien, tien sen ainoan, jolle tuoksuvat muistoni vien?
Synkkää on heidän kulkunsa, pohjattoman mykkää tuskansa.
Kiven kovuus ahdistaa, jokaisen askeleen raskaaksi saa.
Eilisen julmuus, huomisen toivottomuus.
Ei, ei näin!

Musical notation for the hymn. The first line consists of three measures with time signatures 2/4, 4/4, and 2/4. The lyrics are: Her-ra, ar-mah-da mei-tä. Kris-tus, ar-mah-da mei-tä. Her-ra, ar-mah-da mei-tä. The second line consists of one measure with a common time signature (C) and the lyrics: ar-mah-da mei-tä.

Gloria – *Laudamus*

Kunnia Jumalalle korkeuksissa.

Maan päällä rauha ihmisillä, joita hän rakastaa.

Me kii-täm-me, me kun-ni-oi-tam-me, me pal-vom-me ja

y-lis-täm-me si-nu-a.

Me tuomme sinulle kiitoksen, suuren kunniasi tähden.

Herra Jumala, taivaallinen kuningas, Jumala, Isä Kaikkivaltias!

Me kii-täm-me, me kun-ni-oi-tam-me, me pal-vom-me ja

y-lis-täm-me si-nu-a.

Herra, Jumalan Poika, Jeesus Kristus,

joka kannat maailman synnin, armahda meitä,

joka kannat maailman synnin, ota vastaan rukouksemme,

joka istut Isän oikealla puolella, armahda meitä.

Me kii-täm-me, me kun-ni-oi-tam-me, me pal-vom-me ja

y-lis-täm-me si-nu-a.

*Sinä yksin olet Pyhä, sinä yksin olet Herra,
sinä yksin olet korkein, Jeesus Kristus,
Pyhän Hengen kanssa Isän Jumalan kunniaassa, aamen, aamen, aamen.*

Rukoilkaamme:

*Kaikkivaltias Jumala, sinä johdatit kansasi pois Egyptin orjuudesta
ja annoit sille pääsiäisjuhlan.*

*Auta meitä kulkemaan Poikasi Jeesuksen Kristuksen avaamaa tietä
vapaana synnin ja kuoleman orjuudesta.*

Vie meidät perille taivaan suureen pääsiäisjuhlaan.

*Kuule meitä Jeesuksen Kristuksen, meidän Herramme tähden,
joka sinun ja Pyhän Hengen kanssa elää ja hallitsee aina ja ikuisesti.*

Aamen.

Vanha testamentti Job. 19: 25–27

*Minä tiedän, että lunastajani elää,
minä tiedän, hän sanoo viimeisen sanan maan päällä.*

Viimeisen sanan, viimeisen.

*Ja sitten, kun minun nahkani on riekaleina, lihani riistetty irti,
saan nähdä Jumalan, saan katsella häntä ja silmäni näkevät;
hän ei ole outo. Tätä minun sydämeni kaipaa.*

Vastaus

Epistola Kolossalaiskirje 3: 1–4

Jos siis teidät on yhdessä Kristuksen kanssa herätetyt kuolleista, niin tavoitelkaa sitä, mikä on ylhäällä, missä Kristus istuu Jumalan oikealla puolella. Ajatelkaa sitä mikä on ylhäällä, älkää sitä mikä on maan päällä. Tehän olitte kuolleet, ja teidän elämänne on Kristuksen kanssa kätketty Jumalaan. Kun Kristus, teidän elämänne, ilmestyy, silloin tekin ilmestytte hänen kanssaan kirkkaudessa.

Päivän virsi 87 (Graduale)

Kiitosta nyt uhratkaamme pääsiäislampaallemme.

Osti lampaat Karitsa, meidät lunasti Kristus, tuomitut syntiset hän sovitti.

Kuolema ja elämä kovan kamppailun kävi.

Elämän ruhtinas kuoli, voitti.

Kris-tus y-lös-nous-sut on! Pois siis pel-ko loh-du-ton! Un-hoon jää-köön

mur-heem-me, Kris-tus kun on tur-vam-me. Ky - ri - e - leis!

Mitä näit, Maria, puutarhassa haudalla?

Näin Herrani lepopaikan, vaan Jeesusta turhaan sieltä etsin.

Näin tyhjän haudan vain ja tyhjät käärinliinat.

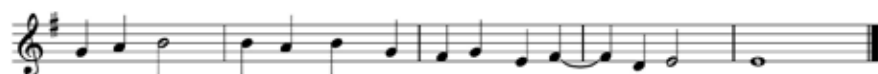
Jeesusta turhaan sieltä etsin. Näin tyhjän haudan vain.

Vaan Herran enkeli kertoi:

Hän elää, Hän elää! Hän elää ja kulkee edellänne.

Tur-haa us-ko, un-ta vaan, jos on Kris-tus hau-das-saan. Vaan hän e-lää,

ja niin me hä-nen kans-saan e-läm-me. Ky - ri - e - leis!

Pois on kivi vieritetty, on aurinko noussut.

On aamu sunnuntain ensimmäisen.

Hal - le - lu - ja, hal - le - lu - ja, hal - le - lu - ja!

Jee - sus on nyt voit - ta - ja, hä - nen ol - koon kun - ni - a.

Hal - le - lu - ja, hal - le - lu - ja, hal - le - lu - ja!

Jee-sus on nyt voit-ta-ja, hä-nen ol-koon kun-ni-a. Ky-ri-e-leis!

Evankeliumi Luukas 24: 1–7

Ensimmäisenä päivänä sapatin jälkeen naiset jo aamuvarhaisella menivät haudalle ja ottivat hankkimansa tuoksuöljyt mukaan.

He havaitsivat, että kivi oli vieritetty haudan suulta, ja kun he menivät sisälle hautaan, he eivät löytäneet Herran Jeesuksen ruumista.

Kun he olivat ymmällä tästä, heidän edessään seisoi yhtäkkiä kaksi miestä sädehtivän kirkkaissa vaatteissa.

Naiset pelästyivät ja painoivat katseensa maahan.

Mutta miehet sanoivat heille:

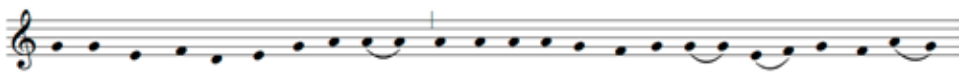
Miksi te etsitte elävää kuolleiden joukosta? Miksi?

Ei hän ole täällä, hän on noussut kuolleista!

Muistakaa mitä hän sanoi teille olleessaan vielä Galileassa:

Ihmisen Poika annetaan syntisten ihmisten käsiin ja ristiinnaulitaan, mutta kolmantena päivänä hän nousee kuolleista!

Credo

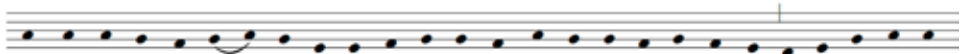
Me us-kom-me yh-teen Ju-ma-laan, kaik-ki-val-ti-aa-seen I - sään, tai - vaan ja maan,

kai-ken nä-ky-vän ja nä - ky - mät-tö-män Luo-jaan. Me us-kom-me yh-teen Her-raan,

Jee-suk-seen Kris-tuk-seen, Ju-ma-lan ai-no-aan Poi - kaan, jo-ka on syn-ty-nyt I-säs-tä

en-nen ai-ko-jen al - ku-a, Ju-ma-la Ju-ma-las-ta, va-lo va-los-ta, to - si Ju-ma-la

to - si Ju - ma - las - ta, syn - ty - nyt, ei luo - tu, jo - ka on sa - maa o - le - mus - ta kuin I - sä

ja jon - ka kaut - ta kaik - ki on saa - nut syn - tyn - sä, jo - ka mei - dän

ih - mis - ten ja mei - dän pe - las - tuk - sem - me täh - den as - tui a - las tai - vais - ta, tu - li li - hak - si

Py - häs - tä Hen - ges - tä ja neit - syt Ma - ri - as - ta ja syn - tyi ih - mi - sek - si, ris - tiin - nau - lit - tiin

mei - dän puo - les - tam - me Pon - ti - us Pi - la - tuk - sen ai - ka - na, kär - si kuo - le - man ja hau - dat - tiin

nou - si kuol - leis - ta kol - man - te - na päi - vä - nä niin kuin o - li kir - joi - tet - tu, as - tui y - lös

tai - vai - siin, is - tuu I - sän oi - ke - al - la puo - lel - la ja on kirk - kau - des - sa tu - le - va ta - kai - sin

tuo - mit - se - maan e - lä - vi - ä ja kuol - lei - ta ja jon - ka val - ta - kun - nal - la ei o - le lop - pu - a.

Me us - kom - me Py - hään Hen - keen, Her - raan ja e - lä - väk - si te - ki - jään, jo - ka läh - tee

I - säs - tä ja Po - jas - ta, jo - ta yh - des - sä I - sän ja Po - jan kans - sa ku - mar - re - taan ja

kun - ni - oi - te - taan ja jo - ka on pu - hu - nut pro - feet - to - jen kaut - ta. Us - kom - me yh - den, py - hän,

yh-tei-sen ja a-pos-to-li-sen kir - kon. Tun-nus-tam-me yh-den kas-teen syn-ti-en

an-teek-si-an-ta-mi-sek-si, o-do-tam-me kuol-lei-den y-lös-nou-se-mus-ta ja

tu-le-van maa-il-man e-lä-mää. Aaa men.

Kantaattisaarna

Kevätaamu väreilee, lupausta enteilee.

Selättäkö Pyhä pahan, kukistaako hyvä vihan?

Ei, "ei" jo ehkä etäänny, ei, ei vielä kuitenkaan, "kyllä" ovella odottaa.

Kevätlintu alkaa visertää, esikko terälehtensä levittää.

Aamuauringon ihmeet. Elämän ihmeet!

Silmä yllätykseen havahtuu. Hauta edessä avautuu – tyhjä!

Tämä tyhjä tekee meidät täydeksi.

Maassa taivas, taivaassa maa.

Raja-aidat kaadettu, kokonainen elämä löydetty.

Jumalan voima väkivallan voitti, valon päivä koitti.

Kivet pois on vieritetty, tuskat pois hälvennetty,

kuolon pelko nujerrettu.

Tulevaisuus. Huominen on tervetullut!

Virsi 101: 2

Kuin pääsiäisen koitto ylene loistamaan.

Jo säteittäsi alla puhkeaa kevät maan.

Vain valo totuutesi tien raivaa pimeään,

ja synnin valtaan kuolleet herätät elämään.

Vapaana linnut lentävät, vapauteen kutsuvat.

Rohkeina kevätkukat avautuvat, rohkeuteen houkuttavat.

Pelko melkein unohtuu, arkakin jo havahtuu, uuteen aamuun ojentuu.

Ylösousemus.

Puutarhan loisteessa aavistus jo juhlariemusta

ilmaiseksi tarjolla jokaiselle lahjaksi.

Täällä ei rahaa kysytä, elämänkulkua ei vahdita.

Täällä tuoksuu hyväksyntä, täällä häpeä hälvenee,

ilon sävellajiin sulautuu.

Linnut yhä sirkuttaa, tervetulleeksi toivottaa.

Virsi 105: 1, 3

1 Au-rin-kom-me y-lös-nou-si, pais-taa voit-to-vuo-rel-la.
3 Ke-sä-lin-nut tai-vaan al-la, i-loi-si-na len-tä-vät.

Läm-min va-lo siel-tä lois-taa, su-rut, mur-heet ha-jot-taa.
Su-la-neel-la sy-dä-mel-lä, lau-laa tou-ko-met-ti-set.

Ko-koon tul-kaa, tai-vaan lin-nut, su-vi-il-maan puh-taa-seen.
E-lä-mä ja au-tuus lois-taa Her-ran seu-ra-kun-nas-sa.

Vi-ser-tä-kää, pie-net lei-vot, vii-ni-puus-sa tuo-rees-sa.
Au-rin-ko on ris-tin pääl-lä, val-ke-a ja pu-nai-nen.

Kevätkukan auetessa mikään ei enää lukossa.

Syytöksistä vapautuu, mieli elämälle antautuu.

Ilmaiseksi tarjolla jokaiselle lahjaksi.

Hihkukaa, huutakaa! Laulakaa, tanssikaa!

Pyhä palannut arkeemme, rauha ristiriitoihimme, ilo ahdistuksiimme.

Ovet, mielet avoinna, juhlarieemu lähellä.

Mukaan mahtuu jokainen.

Tervetuloa huominen!

Kristus maata suutelee. Luonto laulaa: kyllä, kyllä.

Kristus aralle hymyilee. Sydän hyrisee: kyllä, kyllä.

Kristus kutsuu matkalle. Kansa vastaa: kyllä, kyllä. Kyllä!

Uhrivirsi (Offertorium) 96: 1, 7

1 Kuo - le - man kah-leet mur-ta - nut on Kris-tus voi - tol-
7 Oi Kris-tus, lei - pä ma - ke - a, nyt tu - le lei - väk-

lan - sa, e - lä - män por - tin au - kais - sut hau-
sem - me. Pois per - kaa ha - pan tai - ki - na, pois

das - ta nous - tes - san - sa, Siis nyt kaik - ki rie - mui - kaa,
saas - ta sy - dän - tem - me. An - na meil - le it - se - si

Her - raa kun - ni - oit - ta - kaa. Hän voi - ton sai. Hal - le - lu - ja,
ai - na sie - lun ruo - ak - si, niin e - läm - me. Hal - le - lu - ja,

hal - le - lu - ja.
hal - le - lu - ja.

Sursum corda – Prefaatio

Ylentäkää sydämenne.

Sy - dä - mem - me on Her - ran luo - na

Kiittäkäämme Herraa, Jumalaamme.

Niin on oi - kein ja ar - vol - lis - ta

*Totisesti on oikein ja arvollista,
että me kiitämme sinua aina ja kaikkialla,
pyhä Herra, kaikkivaltias Isä, iankaikkinen Jumala,
Jeesuksen Kristuksen, meidän Herramme kautta.
Hän on meidän pääsiäislampaamme, joka on uhrattu puolestamme.
Kuolemalla hän kukisti kuoleman
ja ylösnousemuksellaan avasi meille tien ikuiseen elämään.
Sen tähden kaikki maa riemuitsee tänä päivänä
ja viettää juhlaa pääsiäisestä iloiten.
Me kiitämme sinua tästä taivaan lahjasta
ja laulamme sinulle ylistystä enkelien ja kaikkien pyhien kanssa:*

Sanctus

*Pyhä, pyhä, pyhä, pyhä, pyhä Herra Sebaot.
Taivas, maa on täynnä kirkkauttasi. Hoosianna korkeuksissa!
Siunattu hän, joka tulee Herran nimessä!
Hoosianna korkeuksissa!*

*Herra, meidän Jumalamme, sinä olet Kaikkivaltias ja pyhä.
Sinä annoit elämän koko luomakunnalle ja loit ihmisen omaksi kuvaksesi.
Sinä et jättänyt meitä synnin ja kuoleman valtaan,
vaan lupasit profeettojen kautta pelastuksen päivän.
Kun aika koitti, sinä lähetit Poikasi.
Hän syntyi ihmiseksi ja lunasti meidät ristillä.
Hänessä sinä teit rauhan kanssamme.
Me rukoilemme sinua.
Lähetä Pyhä Henkesi ja siunaa nämä lahjat, leipä ja viini,
joiden kautta tulemme osallisiksi Kristuksen ruumiista ja verestä,
kun vietämme Pyhää ehtoollista niin kuin hän itse on meitä käskenyt.
Herramme Jeesus Kristus, sinä yönä jona hänet kavallettiin,
otti leivän, siunasi, mursi ja antoi opetuslapsilleen sanoen:
Ottakaa ja syökää, tämä on minun ruumiini,*

*joka annetaan teidän puolestanne.
Tehkää se minun muistokseni.
Samoin hän otti maljan, kiitti ja sanoi:
Ottakaa ja juokaa tästä, te kaikki.
Tämä malja on uusi liitto minun veressäni,
joka vuodatetaan teidän puolestanne syntien anteeksiantamiseksi.
Niin usein kun te siitä juotte, tehkää sen minun muistokseni.*

Herran rukous

*Isä meidän, joka olet taivaassa. Pyhitetty olkoon sinun nimesi.
Tulkoon sinun valtakuntasi.
Tapahtukoon sinun tahtosi myös maan päällä niin kuin taivaassa.
Anna meille tänä päivänä joka päivänen leipämme.
Ja anna meille meidän syntimme anteeksi,
niin kuin mekin anteeksi annamme niille,
jotka ovat meitä vastaan rikkoneet.
Äläkä saata meitä kiusaukseen, vaan päästä meidät pahasta,
sillä sinun on valtakunta ja voima ja kunnia iankaikkisesti.*

Herran rauha olkoon teidän kanssanne.

Agnus Dei

*Jumalan Karitsa, joka kannat maailman synnin, armahda meitä.
Jumalan Karitsa, joka kannat maailman synnin, armahda meitä.
Jumalan Karitsa, joka kannat maailman synnin, anna meille rauha.*

Communio

*Ehtoollisella jaetaan kaikille gluteenitonta ehtoollisleipää.
Alkoholitonta viiniä saa pyydettyessä alttarilla.*

Virsi 228

*Vaiti kaikki palvokaamme salaisuutta Kristuksen.
Hän on tullut keskellemme, väistys huoli maallinen.
Kristus täyttää kunniallaan ääret maan ja taivaisten.
Ihmiseksi tänne syntyi kuningasten kuningas.
Itsensä hän meille antoi, Jeesus, Herra laupias!
Taivaan leipää lapsillensa murtaa Kaikkivaltias.
Taisteluunsa Kristus meidät seuraajikseen vienyt on.
Hän on valo valkeuden, rauhan lähde loputon.
Voimallansa Kristus murskaa vallat yön ja turmion.
Kerubitkin siivillänsä verhoavat kasvojaan.
Kristukselle lakkaamatta huutavat he kiitostaan:
Halleluja, halleluja, aamen, aamen ainiaan!*

Loppusanat

*Kiittäkäämme ja rukoilkaamme: Herra, meidän Jumalamme,
me ylistämme sinua kaikkien kristittyjen kanssa
Poikasi kuolleista nousemista. Kiitos pääsiäisen ilosta.
Kiitos siitä, että annat pyhässä ehtoollisessa
meille osallisuuden ikuiseen elämään.
Sinun on valta ja kunnia iankaikkisesti*

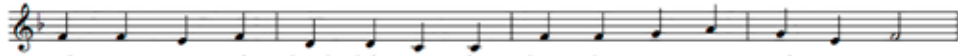
*Herra siunatkoon teitä ja varjelkoon teitä.
Herra kirkastakoon kasvonsa teille ja olkoon teille armollinen.
Herra kääntäköön kasvonsa teidän puoleenne
ja antakoon teille rauhan. Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen.*

Päätösvirsi

1. Juh - la kir - kas, i - ha - na on jäl - leen meil - le koit - ta - nut.
 2. Tul - kaa, kaik - ki paas - tos - san - ne py - sy - neet ja vä - sy - neet,
 3. Näis - sä us - kon - pi - dois - san - sa hän on run - sas an - ta - ja.

Kris - tus nou - si kuol - leis - ta ja kuo - le - man on voit - ta - nut.
 ah - ke - ras - ti työ - tä teh - neet tai vain työ - hön hai - kail - leet.
 Ku - kaan syn - nin - te - ko - jen - sa tä - nään ei saa par - ku - a.

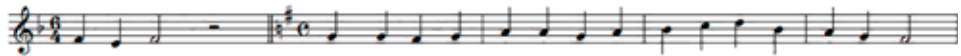
Tul - kaa kaik - ki, naut - ti - kaam - me, rik - kaat, köy - hät, käy - dä saam - me
 Vii - mei - si - nä saa - pu - vat - kin, ka - pein ken - gin kul - ki - jat - kin
 Ar - mo suo - daan an - si - ot - ta, uu - si e - lä - mä on tot - ta.

[1.2.]

juh - la - i - loon Her - ram - me, Kut - su kuu - huu kai - kil - le.
 Her - ra ot - taa vie - rel - leen juh - la - pöy - tään yh - tei - seen.
 Kris - tus y - lös - nous - sut on, toi - voon he - rää

[3.]

4. Kuo - le - ma on ku - kis - tet - tu, mis - sä on sen val - ta nyt?

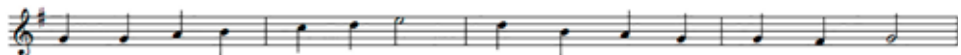
toi - vo - ton

Hel - vet - ti on nu - jer - ret - tu, hau - dan sal - vat sär - je - tyt.

En - ke - lei - den rie - muun saam - me liit - ty - ä, siis lau - la - kaam - me:

Kris - tuk - sel - le kun - ni - aa soi - koon tai - vas, soi - koon maa!

Kaj-Erik Gustafssonin (s. 1942) vuonna 2017 säveltämä ja Irja Askolan (s. 1952) kirjoittama *Messu pääsiäisyönä* on läpikäsitelty kantaattimessu kamarikuorolle ja isolle kuorolle, sopraano-, alto-, tenori- ja bassosolisteille, laulavalle liturgille, orkesterille sekä uruille. Teoksen teksteissä yhdistyvät saumattomasti Irja Askolan kirjoittamat runot, virret, rukoukset ja muut liturgiset tekstit sekä kirkkovuoden ajankohdan mukaiset Raamatun tekstit.

Kaj-Erik Gustafssonin säveltämä teos kytkeytyy tohtorintutkintoni yhteen musiikilliseen peruspilariin: tavoitteeseeni tuoda esille uutta suomalaista kirkkomusiikkia. Mielestäni *Messu pääsiäisyönä* -teoksessa ehdottoman uutta ja erilaista on Irja Askolan kirjoittama syvällisen pohdiskeleva ja ihmistä kohti tuleva kuvailevan runomuotoinen teksti. Teoksen sävelkieli maalailee rohkeasti Askolan tekstiä, sen dissonansseja ja purkauksia.

Olen tilannut *Messu pääsiäisyönä* -teoksen opin- ja taidonnäytettäni varten. Ajattelen, että tämä uusi teos tukee Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viimeisimmässä jumalanpalvelusuudistuksessa esille nousseita periaatteita dynaamisesta vastaavuudesta ja tekstimusiikista. Dynaaminen vastaavuus antaa tilaa luoville ja persoonallisille ratkaisuille, joissa Raamatun sanaa ja uskonelämän kysymyksiä avataan uudellaisiin keinoihin. Samanaikaisesti dynaaminen vastaavuus haastaa dialogiin siitä, mitä nykypäivän ihmiset hakevat jumalanpalvelukselta ja miten he ymmärtävät jumalanpalveluksessa käytettävän musiikin kielen. Tekstimusiikilla tarkoitetaan tässä liturgista musiikkia, joka on luotu Raamatun tekstiin. Musiikki muovautuu tekstin sisältöön, se tulkitsee ja ilmentää tekstin sisältöjä.

Kaj-Erik Gustafssonin ja Irja Askolan messu kannattelee kantaatin historiallisia muotoja ja uudistaa niitä. Saksalainen pappi Erdmann Neumeister (1671–1756) kirjoitti 1700-luvun alussa vapaamuotoisia madrigalistisia kantaattirunoja, jotka kommentoivat kunkin kirkkovuoden pyhän Raamatun tekstejä. Irja Askolan runomuotoiset tekstit puolestaan jäsentävät tätä pääsiäisyön messua ja kommentoivat sen lukukappaleita ja liturgisia tekstejä.

Kaj-Erik Gustafssonin sävellys *Messu pääsiäisyönä* koostuu messun *ordinarium*-osista. Gustafsson käyttää teoksessaan säveltämänsä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ruotsinkielisen messusävelmäsarjan melodisia aiheita. Nämä melodiset aiheet näkyvät osissa *Kyrie*, *Gloria (Laudamus)*, *Sanctus* ja *Agnus Dei*.

Kyrie-osaan sisältyy Irja Askolan kirjoittama *Kyrie-meditaatio*, joka lähtee liikkeelle hiljaisella kuoron kuiskauksella ”syvimmässä synkkyydessä”. Meditaatio muistaa hiljaisen viikon tapahtumia opetuslasten silmin, minämuodossa: ”petin, kielsin, unohdin, vastuutani pakoilin, turhia toimia tärkeilin”. Meditaatio vaikuttaa sisäänkirjoitetulta synnintunnustukselta. Sen sisällä kuoro ja seurakunta laulavat ”Herra, armahda meitä”. Se sisältää myös opetuslasten (solistit) me-muotoista kerrontaa Jeesuksen kuoleman jälkeisistä tapahtumista. Kuorojen kommentaarit ovat he-muodossa.

Gloria-osassa (*Laudamus*) seurakunnan laulama kertosäe vuorottelee kuorojen laulamien liturgisten tekstien kanssa. *Gloria* laajenee liturgin laulamaan rukoukseen, kamarikuoron laulamaan säestyksettömään Vanhan testamentin tekstiin, orkesterin soittamaan vastausmusiikkiin sekä bassosolistin resitoimaan epistolatekstiin, jota kuoro säestää hyminällä. Graduale eli päivän virsi toteutuu Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirjan modifioituna pääsiäisvirtenä 87 *Kiitosta nyt uhratkaamme*. Seurakunta laulaa kertosäkeet urkujen säestyksellä. Evankeliumi on sävelletty kertojalle ja solisteille. Liturgi laulaa puheenomaisesti (lausuu) kertojan roolin, tenori- ja bassosolistit ja kamarikuoro laulavat kahden sädehtivän kirkkaissa vaatteissa olevan miehen läpisävelletyt sanat. Tämän jälkeen seurakunta laulaa Nikean uskontunnustuksen (*Credo*) yksiaänisesti.

Kantaattisaarnan runomittaisessa tekstissä on jälleen häivähdys rippiosaa, tällä kertaa synninpäästön muodossa. Teksti suuntautuu vahvan luottavaisesti kohti tulevaisuutta: ”Tulevaisuus, huomina on tervetullut!” Kantaattisaarnan keskellä kuullaan virsikirjan pääsiäisvirren 101 *Oi nouse, aurinkomme* toinen säkeistö. Seurakunta puolestaan laulaa kantaattisaarnassa jousiorkesterin ja urkujen säestyksellä virren 105 *Aurinkomme ylönousi* säkeistöt yksi ja kolme. Uhrivirtenä (*Offertorium*) lauletaan kaksi säkeistöä väkevästä pääsiäisvirrestä 96 *Kuoleman kahleet murtanut*.

Sanctus eli *Pyhä* on kamarikuoron laulama osa, jota säestävät vaskipuhaltimet ja urut. Koko ehtoollisliturgia lauletaan. Kuoro laulaa *Isä meidän* -rukouksen, josta siirrytään saumattomasti liturgin laulamaan Herran rauhaan ja kamarikuoron laulamaan *Jumalan Karitsa (Agnus Dei)* -osaan. Kamarikuoro ja naissolistit laulavat ehtoollisvirren sanoihin sävelletyn *Communio*-osan. Soitinten jatkettua

ehtoollismusiikkia ehtoollisosa päättyy laulettuun kiitosrukoukseen ja Herran siunaukseen. Kaj-Erik Gustafssonin säveltämän päätösvirren tekstin on kirjoittanut Leena Ravanti (s. 1947) tätä teosta varten.

Liite 5e

***Iloitse, maa!* – pääsiäisajan konsertti**

Sunnuntaina 27.9.2020 klo 17 Paavalinkirkko (suoratoistettu eli striimattu konsertti)

Kuorot

Ahjo Ensemble, Helsingin Laulu, Kamarikuoro SonorEnsemble,
Kilven Kuoro, Sekakuoroliiton Liittokuoro FluoCanto

Solistit

Inka Kinnunen ja Hanna Remes

Musiikinjohto

Hanna Remes

Konsertin ohjelma

Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809–1847): *Jauchzet dem Herrn alle Welt*
Teksti: psalmi 100.

Ko Matsushita (s. 1962): *Miserere mei*
Teksti: psalmi 57.

Sulo Salonen (1899–1976): *Missa a cappella*, op. 27: osat *Kyrie – Gloria*

Jaakko Mäntyjärvi (s. 1963): *Alleluia delle pietre dure*
Teksti: psalmi 97.

Säde Bartling (s. 1965): *Avoimista ovista*

Teksti: Tytti Issakainen

Konserttiyleisö laulaa mukana teoksen kertosäkeessä.

Srk

Kris - tus nou - si kuol - leis - ta! En - nal - leen ei maa - il - ma
Kris - tus nou - si kuol - leis - ta! Nyt me ar - mah - det - tui - na

mil - loin - kaan voi pa - la - ta. Mur - tui voi - ma kah - leis - ta.
käym - me I - sän lap - si - na a - voi - mis - ta o - vis - ta.

Jaakko Mäntyjärvi: *Omnes gentes plaudite manibus*

Teksti: psalmi 47.

Sulo Salonen: *Missa a cappella*: osat *Credo* – *Sanctus* – *Agnus dei*

Ēriks Ešenvalds (s. 1977), sanat Tuomas Akvinolainen (1225–1274):

O Salutaris Hostia

Ko Matsushita: *Jubilate Deo*

Teksti: psalmi 100

Pääsiäisajan musiikin konsertti *Iloitse, maa!* on kirkkomusiikin alan tohtorintutkintoni taiteellisen opin- ja taidonnäytteen viides ja samalla viimeinen osio Taideyliopiston Sibelius-Akatemian DocMus-yksikössä. Olen syventynyt tutkimossani kuoromusiikin liturgisiin käyttömahdollisuuksiin ja vertailut kuoron tehtäviä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon päiväjumalanpalveluksessa ja messussa vuosien 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjojen sekä niiden tausta-aineistojen valossa.

Tämän konsertin innoituksen lähteenä on messun liturginen muoto kiinteine ja vaihtuvine tekstinosineen. Konsertin ohjelmassa Sulo Salosen kuoromessua kehystävät pääsiäisajan psalmisävellykset ja pääsiäisvirsi.

Johdantona kuullaan Felix Mendelssohn-Bartholdyn riemullinen psalmi 100 *Jauchzet dem Herrn, alle Welt* vuodelta 1844. Tämä kolmitaitteinen teos, jonka tekstinä on Martin Lutherin (1483–1546) saksankielinen psalmikäännös, julkaistiin vasta säveltäjän kuoleman jälkeen vuonna 1855.

Japanilaisen Ko Matsushitan vuonna 2015 säveltämä, messun rippiosan sisältöjä heijasteleva *Miserere mei* pohjautuu psalmin 57 jakeisiin kaksi ja neljä. Matsushita sävelsi latinankielisen teoksensa alun perin naisäänille, mutta siitä on olemassa myös versio miesäänille. Teoksen alku ja loppu ovat meditatiivisia, kun taas jäljittelyyn perustuva keskitaite pyrkii eteenpäin.

Sulo Salosen sävellystyö ponnisti uusklassismin pohjalta. Merkittäviä vaikutteita antoivat Ruotsissa vuosina 1937 ja 1938 pidetyt kirkkomusiikkikurssit, joilla Salonen syventyi gregorianiikkaan ja tutustui aikansa saksalaisten säveltäjien musiikkiin. Näiden säveltäjien lineaarinen polyfonia yhdistettynä moderniin soinnunkäyttöön tekivät Saloseen suuren vaikutuksen, esimerkkinä mainittakoon Hugo Distlerin (1908–1942) musiikki. Sulo Salosen *Missa a cappella* vuodelta 1957 on ensimmäinen Suomessa sävelletty kokonainen kuoromessu. Tässä konsertissa olen jakanut teoksen kahtia niin, että *Credo* päättää liturgisessa mielessä sanaosan ja *Sanctus* aloittaa ehtoollisosan. Salosen messua on tietääkseni esitetty viime vuosikymmeninä varsin vähän sen teknisen haastavuuden vuoksi.

Jaakko Mäntyjärven teokselle *Alleluia delle pietre dure* (”Jalokivien halleluja”) olen ajatellut tämän konsertin kokonaisuudessa kiitosvirren, mutten kolminaisuusvirren kaltaista roolia. Mäntyjärvi kuvailee vuonna 2006 säveltämäänsä, psalmiin 97 pohjautuvaa teostaan seuraavasti: ”Musiikkia kantaa päättymätön kolmijakoinen pulssi G-pohjaisessa tonaalisessa ympäristössä. Peräänantamattomasta energiastaan huolimatta lopputulos muistuttaa myös hillittyä ja muodollista hovitanssia.”

Säde Bartlingin säveltämä ja Tytti Issakaisen sanoittama *Avoimista ovista* on päivän virren paikalla. Laulu sisältyy Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirjan lisävihkoon numerolla 945. Säveltäjä on tehnyt tätä konserttia varten kuorosovituksen, jonka kertosaakeeseen yleisö osallistuu laulaen.

Jaakko Mäntyjärven *Omnes gentes plaudite manibus* on suomalais-virolaisen laulu- ja tanssijuhlan tilausteos vuodelta 1999. Mäntyjärveä pyydettiin säveltämään

teos 3 000:lle laulajalle! Hän kirjoittaa: ”...ensimmäinen ajatukseni tuottaa eräänlainen Kuulan Auringon noustessa II, ts. loistelas, hymnimäinen, optimistinen, mahdollisesti isänmaallinen jne. speaktaakkeli, jossa voisi käyttää kuoron äänivaroja todella tuhlailtavasti suuren esiintyjäjoukon ansiosta. Totesin kuitenkin, että tästä lähtökohdasta en saa mitään riittävän uskottavaa aikaan, ja hyvä niin”. Mäntyjärven sävellysidea nousi lopulta psalmin 47 tekstistä ”Taputtakaa käsiänne, kaikki kansat”, hyödyntäen kuorolaulajien kättentaputuksia. Säveltäjä kuvailee rytmisen vauhdikasta teostaan ”gospelmukaelmaksiksi”, jossa on kuultavissa myös *Blues Brothers* -elokuvan ”myötävaikutusta”. Tässä ohjelmakokonaisuudessa teos viittaa messuliturgian sanaosaan yhdessä Bartlingin virren ja Salosen *Credon* kanssa.

Ehtoollisio muotoutuu Sulo Salosen messun osista *Sanctus* ja *Agnus Dei* sekä latvialaissyntyisen Ēriks Ešenvaldsin kahdelle sopraanolle ja kuorolle säveltämästä meditatiivisesta ehtoollishymnistä *O salutaris hostia*. Ešenvaldsille harmonia ja melodiset linjat ovat tärkeitä elementtejä: “It is important for me to create sounds that I truly feel.” Tämä säveltäjän lausuma kuvaa mielestäni erinomaisesti *O salutaris hostia* -teoksen taianomaista ja käsinkosketeltavan herkkää tunnelmaa.

Konsertin päättää Ko Matsushitan vuonna 2008 säveltämä *Jubilate Deo* psalmista 100. Teosta leimaa toisteisuus, rytmisen iskevyyden ja upeasti rakennetut lyyriset melodialinjat.

Lopuksi vielä muutamia huomioita tämän konsertin valmisteluista: *Iloitse, maa!* -konsertin harjoitusprosessi on ollut monin tavoin poikkeuksellinen. Maaliskuussa alkanut koronaviruspandemia keskeytti kuorojeni jokaviikkoiset harjoitukset, ja toukokuulle suunniteltu viimeinen jatkotutkintokonserttini jouduttiin peruuttamaan.

Kuoroharjoitusten loppuminen tuntui aluksi lamauttavalta. Shokkivaiheen jälkeen heräsi paljon kysymyksiä, joihin ei löytynyt helppoja vastauksia. Poikkeusajan vallitessa päätimme kuorojeni kanssa kuitenkin jatkaa harjoituksia. Kokoontumismuodoiksi valikoituivat sähköiset videokonferenssialustat. Aloitimme kokeilun, jossa hyödynsimme *Teams*- ja *Zoom*-alustoja sekä kuorojen *Facebook*-ryhmien *livestream*-mahdollisuuksia. Normaalien kuoroharjoitusten loppuminen ei näin ollen tarkoittanutkaan konserttivalmistelujen täydellistä päättymistä, mikä oli tärkeää sekä kuorojen laulamisen että ryhmädynaamikan kannalta. Olen hyvin kiitollinen tästä päätöksestä kuorojeni hallituksille!

Kevään aikana kuorot harjoittelivat joka viikko. Lisäksi pidimme stemmakohtaisia virtuaaliharjoituksia.

Syyskauden alkaessa olen jälleen ollut kuorojeni kanssa monien avoimien kysymysten äärellä. Koronaviruksen aiheuttamien rajoitusten purkaminen ja jälleen kiristäminen yhteiskunnassa, epätietoisuus laulamisen turvallisuudesta ja laulajatovereiden terveyden suojaaminen ovat olleet niistä päällimmäisiä. Harjoitukset on aloitettu pitkiä turvavälejä noudattaen ja äärimmäiseen turvallisuuteen pyrkien. Kuorojen kanssa on sovittu harjoittelun pelisäännöistä, ja harjoitukset on pidetty ulkosalla tai tavanomaista suuremmissa tiloissa. Yksi kuoroistani on jaettu puoliksi: yksi osa kuorosta harjoittelee paikan päällä ja toinen etäyhteyksin vuorojen vaihtuessa viikoittain. Turvallisuutta on lisätty suojavisiirien avulla, harjoituksia on lyhennetty tavanomaisesta ja keväällä tutuksi tulleita videokonferenssityövälineitä on hyödynnetty edelleen. Jokainen harjoitus on striimattu verkkoon, jolloin laulajat ovat voineet osallistua harjoitteluun myös kotisohvalta tai mökkilaiturilta.

Konsertin valmisteluprosessi on ollut mutkikas, välillä jopa mahdottoman tuntuinen, mutta samalla myös hyvin opettavainen. Uudenlainen työskentelytapa on vaatinut minulta ja kuorolaisiltani totuttelua ja sopeutumista. Etätyöskentelyn myötä olen joutunut muuttamaan harjoittamisen tapaan. Normaaliolosuhteissa johtajalla on enemmän aikaa reagoida kuoron suoritukseen kuin virtuaalisessa harjoituksessa. Sudenkuopat on ennakoitava ja jokainen stemma on osattava toistaa lukuisia kertoja samanlaisella fraseerauksella. Olen monesti todennut, että ”koetan apinoida itseäni mahdollisimman hyvin”. Toki kuoronjohtajan on kyettävä tähän omien ajatustensa toistamiseen myös normaaleissa työskentelyolosuhteissa, mutta reagointiaika on erilainen lähi- ja etätyöskentelyssä. Jälkimmäisessä kuoronjohtajan on pelkistettävä ohjeensa ja ennakoitava entistä tarkemmin koko harjoituksen kulku. Lähityöskentelyssä vuorovaikutus kuoron kanssa ohjaa harjoituksen kulkua enemmän, jolloin on myös helpompi muuttaa ennakkoon tehtyä harjoitussuunnitelmaa. Koen etä- ja lähityöskentelyn erilaisuuden ja yhdistelyn mielenkiintoisena pedagogisena haasteena. Mielestäni etätyövälineitä voisi hyödyntää jatkossa myös normaaleissa olosuhteissa, esimerkiksi stemmahaarjoitusten yhteydessä tai kotiharjoittelun tukena niille laulajille, jotka eivät tilapäisesti voi osallistua kuoroharjoitukseen.

Tekstien käännökset

Psalmi 100 *Jauchzet dem Herrn, alle Welt – Jubilate Deo*

Iloitse, maa! Kohottakaa riemuhuuto Herralle! Palvelkaa häntä iloiten, tulkaa hänen eteensä riemuiten. Tietäkää, että Herra on Jumala. Hän on meidät luonut, ja hänen me olemme, hänen kansansa, hänen laitumensa lampaat. Tulkaa hänen porteilleen kiittäen, hänen esipihoilleen ylistystä laulaen. Kiittäkää häntä, ylistäkää hänen nimeään. Hyvä on Herra! Iäti kestää hänen armonsa, hänen uskollisuutensa polvesta polveen. (Raamattu 1992.)

Psalmi 57: 2, 4 *Miserere mei*

Armahda minua, Jumala, armahda minua, sinuun minä turvaan. Minä kätkeydyn siipiesi suojaan, kunnes myrsky on ohitse. Kun vainoojani herjaavat minua, hän lähettää taivaasta avun ja pelastaa minut. Hän antaa armonsa, hän on uskollinen! (Raamattu 1992.)

Kyrie

Herra, armahda meitä. Kristus, armahda meitä. Herra, armahda meitä.

Gloria

Kunnia olkoon Jumalalle korkeuksissa ja maassa rauha ihmisillä, joita Hän rakastaa. Kiitämme sinua. Kunnioitamme sinua. Tuomme sinulle kiitoksen suuren kunniasi tähden. Herra Jumala, taivaallinen kuningas, Jumala, kaikkivaltias Isä, Herra ainoa Poika, Jeesus Kristus, Herra Jumala, Jumalan Karitsa, Isän Poika, sinä, joka kannat maailman synnin, armahda meitä; sinä, joka kannat maailman synnin, kuule rukouksemme; sinä, joka istut Isän oikealla puolella, armahda meitä. Sillä sinä yksin olet pyhä. Sinä yksin olet Herra. Sinä yksin olet korkein, Jeesus Kristus Pyhän Hengen kanssa, Isän Jumalan kunniaassa. Aamen. (suom. Erkki Pullinen)

Psalmi 97: 1, 4–5; Trad. *Alleluia delle pietre dure*

Herra on kuningas! Riemuitkoon maa, iloitkoot meren saaret ja rannat! Hänen salamansa valaisevat maanpiirin, maa näkee ne ja vapisee. Vuoret sulavat kuin vaha Herran edessä, maailman hallitsijan edessä. (Raamattu 1992.)

Psalmi 47: *Omnes gentes plaudite manibus*

Taputtakaa käsiänne, kaikki kansat, kohottakaa riemuhuuto Jumalalle! Herra on Korkein, pelätkää häntä! Hän on suuri, koko maailman kuningas. Hän alisti kansat valtaamme, kansanheimot jalkojemme alle. Hän valitsi meille hyvän maan. Se on ylpeytemme, hänen rakkaan Jaakobinsa ylpeys. Jumala nousee valtaistuimelleen, riemuhuudot kaikuvat, pasuunat soivat. Ylistäkää Jumalaa, kuningastamme, ylistäkää ja laulakaa! Hän on koko maailman kuningas. Laulakaa hänelle psalmi. Jumala on kansojen kuningas, hän istuu pyhällä istuimellaan. Kansojen ruhtinaat kokoontuvat yhdessä Abrahamin jälkeläisten kanssa, sillä Jumalan vallassa ovat maan mahtavat, hän on kaikkein korkein. (Raamattu 1992.) Kunnia Isälle ja Pojalle ja Pyhälle Hengelle niin kuin alussa ollut on, nyt on ja aina, iankaikkisesta iankaikkiseen. Amen.

Credo

Me uskomme yhteen Jumalaan, Kaikkivaltiaaseen Isään, taivaan ja maan, kaiken näkyvän ja näkymättömän Luojaan. Me uskomme yhteen Herraan, Jeesukseen Kristukseen, Jumalan ainoaan Poikaan, joka on syntynyt Isästä ennen aikojen alkua, Jumala Jumalasta, valo valosta, tosi Jumala tosi Jumalasta, syntynyt, ei luotu, joka on samaa olemusta kuin Isä ja jonka kautta kaikki on saanut syntynsä, joka meidän ihmisten ja meidän pelastuksemme tähden astui alas taivaista, tuli lihaksi Pyhästä Hengestä ja neitsyt Mariasta ja syntyi ihmiseksi, ristiinnaulittiin meidän puolestamme Pontius Pilatuksen aikana, kärsi kuoleman ja haudattiin, nousi kuolleista kolmantena päivänä, niin kuin oli kirjoitettu, astui ylös taivaisiin, istuu Isän oikealla puolella ja on kirkkaudessa tuleva takaisin tuomitsemaan

eläviä ja kuolleita ja jonka valtakunnalla ei ole loppua. Me uskomme Pyhään Henkeen, Herraan ja eläväksi tekijään, joka lähtee Isästä ja Pojasta, jota yhdessä Isän ja Pojan kanssa kumarretaan ja kunnioitetaan ja joka on puhunut profeettojen kautta. Uskomme yhden, pyhän, yhteisen ja apostolisen kirkon. Tunnustamme yhden kasteen syntien anteeksiantamiseksi, odotamme kuolleiden ylösnousemusta ja tulevan maailman elämää.

Sanctus

Pyhä, pyhä, pyhä Herra Sebaot! Taivas ja maa on täynnä kirkkauttasi. Hoosianna korkeuksissa! Siunattu olkoon hän, joka tulee Herran nimessä. Hoosianna korkeuksissa!

Agnus Dei

Jumalan Karitsa, joka kannat maailman synnin, armahda meitä. Jumalan Karitsa, joka kannat maailman synnin, armahda meitä. Jumalan Karitsa, joka kannat maailman synnin, anna meille rauha.

O salutaris hostia

Oi pelastava uhri, joka avaat meille taivaan portit, taistelut ahdistavat meitä; anna meille voimaa, auta meitä. Yhdelle kolmiyhteiselle Jumalalle olkoon ikuinen kunnia; hänelle, jolta saamme iankaikkisen elämän hänen luonaan, Isän kodissa. Amen. (suom. Erkki Pullinen)

EST 55

PAINETTU

ISBN 978-952-329-225-3

ISSN 1237-4229

PDF

ISBN 978-952-329-226-0

ISSN 2489-7981

**TAIDE-
YLIOPISTO**

X SIBELIUS-AKATEMIA

TAITEILIJAKOULUTUS
DocMus-tohtorikoulu